

VIGILIA

45. évf. 7. szám

1980. július hó

Nyíri Tamás: **Tudomány és világnézet**

Bálint Sándor: **„Körülfogták az ördögök”**

Székely László: **Szentegyházak népe (II.)**

S. Gyurkovics Mária: **A tükör előtt**

Böszörményi Zoltán: **A depresszió kérdéséről**

Vándor Ágoston: **Nyomott kedélyállapot
és kedvetlenség**

Gyökössy Endre: **Mit tehet a hívő ember?**
A depresszió és „ellenszere”

Hegy Imre
és Kovalik Márta: **„Vállalom” (riportdráma)**

Gál István: **Az ökumenikus Bóka László**

José-Maria de Hereida, Csanád Béla, Béky-Halász Iván
és Fecske Csaba versei

Meghalt Horváth Richárd — Síki Géza: Kalász Márton új kötete

R. L.: Dohnányi a zongoránál — Liszt-tanulmányok — Haydn-misék az Erkel Színházban

Andrási Gábor: Korniss Dezső kiállítása — Balogh Tibor: A brandenburgi taktika

Szabados György: Most is, mint mindenkor

Précis: français, deutsch, English

NYÍRI TAMÁS	Tudomány és világnézet — — — — —	433
SZÉKELY LÁSZLÓ	Szentegyházak népe (II. rész) — — — — —	439
BALINT SÁNDOR	„Körülfogták az ördögök”. Egy középkori templomi példázat sorsa néphagyományunkban — — — — —	446
CSANÁD BÉLA	Transzcendens ars poetica, Életrajz, Mit adhatok, Jónás második imája, Kain, Könyörgés, Egy színész halálára (versek) — — — — —	449
S. GYURKOVICS MÁRIA	A tükör előtt — — — — —	450
FECSKE CSABA	Ecloga-töredékek (versek) — — — — —	453
BÜSZÖRMÉNYI ZOLTÁN	A depresszió kérdéséről — — — — —	454
VANDOR ÁGOSTON	Nyomott kedélyállapot és kedvetlenség — — — — —	462
GYÜKÖSSY ENDRE	Mit tehet a hívő ember? A depresszió és „ellenszere” — — — — —	467
HEREIDA, JOSÉ-MARIA DE	Naplemente, Maris Stella (versek, fordította Szegzárdy-Csengery József) — — — — —	472
HEGYI IMRE és KOVALIK MÁRTA	„Vállalom” (riportdráma) — — — — —	473
BÉKY-HALÁSZ IVÁN	Sakk-matt, A szél, Megszólt a fakír, Aludj (versek) — — — — —	484
GÁL ISTVÁN	Az ökumenikus Bóka László (DOKUMENTUM) — — — — —	485
BÓKA LÁSZLÓ	Prohászka-búcsúztató, Részlet Szent Ágnes című tanítókölteményéből (versek) — — — — —	486

NAPLÓ

Meghalt Horváth Richárd — 488; *Siki Géza*: Kalász Márton új kötete — 490; *R. L.*: Dohnányi a zongoránál — 492; *Andrási Gábor*: Korniss Dezső kiállítása a Nemzeti Galériában — 493; *R. L.*: Liszt-tanulmányok — 496; Számunk írói — 496; *Balogh Tibor*: A brandenburgi taktika — 497; *R. L.*: Haydn-misék az Erkel Színházban — 498; *Szabados György*: Most is, mint mindenkor — 499; *Idegen nyelvű tartalomjegyzék* — 501; *Tájékozódás* — 504.

A hátsó külső borítón *Móser Zoltánnak* Bálint Sándorról készült fotója.

Felelős szerkesztő: DOROMBY KAROLY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és Kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-438, 173-933. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37.343-VII. Haza előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Atutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 16,— Ft. Előfizetés: egy évre 180,— Ft, félévre: 90,— Ft, negyedévre: 45,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042-6024.

TUDOMÁNY ÉS VILÁGNÉZET

Joggal várhatná az olvasó, hogy értekezésünk elején nyomban meghatározzuk a címben szereplő fogalmakat. Ehelyett azonban — feltételezve, hogy mindenkinek van valamilyen előzetes ismerete a tudományról és a világnézetről — történelmi visszapillantással kezdjük.

Az egyetemes tudomány. A középkorban a keresztény vallás nemcsak a megigazulást és az üdvösséget közvetítette az embereknek, hanem a világmagyarázat monopóliumát is megszerezte magának. A világ egységét a teremtésre vezette vissza, a természet megismerhetőségét pedig az a bibliai tanítás biztosította, hogy az ember Isten képmása. A későbbiekben a nominalista iskola úgy vélte, hogy akkor értelmezzük helyesen Isten mindenhatóságát és szabadságát, ha kisebbitjük az ember nagyságát és leszűkítjük megismerésének terjedelmét és lehetőségét. Ilyenformán éppen azt az alapot ásta alá, amelyet a kereszténység nyújtott az ember világfelfogása számára. Egyes nominalisták azt tanították, hogy Isten bármit megtehet (potentia ordinata), amit csak akar, nem köti őt a tizparancsolat, gyilkosságot és házasságtörést is követelhetne az embertől, sőt az istengyűlöletet is előírhatja. Így teljesen érthető *Luther Márton* gyötrő kérdése: „Hogyan találok igeralmas Istenre?”. Az emberek, aki elvesztette lába alól a talajt, nem maradt más lehetősége, mint visszavonulnia oda, amit *R. Descartes* „megingathatatlan alapnak” (fundamentum inconcussum) nevezett. Az emberi szellem biztos támpontja nem a kinyilatkoztatás, hanem a gondolkodó én „világos és határozott” ismerete, a tudat kétségbevonhatatlan bizonyossága önmagáról.

A nominalizmus felforgató eszméihez társult a reformáció történelmi-társadalmi hatása. Az egymást kölcsönösen tagadó hitvallások, a véres vallásháborúk, az idegen kultúrák és vallások felfedezése megszüntette a világ egységes értelmezésének a lehetőségét. Az európai emberiség létkérdésévé vált, hogy sikerül-e megegyezniük valamilyen — legalábbis addig nem vitatott — közös alapon. Ezt az észben, a tudat alapvető belátásaiban és logikus következtetéseiben vélték megtalálni. Az egzszt tudományos megfigyelés és a bárki által ellenőrizhető és megismételhető kísérlet szolgált megingathatatlan bizonyossággal.

Mivel az újkorban az arisztotelészi egyetemes tudomány, a filozófia nem biztosítja már az emberhez méltó életet, kialakult az attól merőben különböző új „egyetemes tudomány”. Ez a középkori felfogással ellentétben nem kinyilatkoztatott tudás, és nincs az Isten kegyelméből való tekintélyek gondjára bízva. A „mathesis universalis” az önkritikus ész tanulási folyamata és elméletileg bárki által elsajátítható rendszere. A tudás, legalábbis elvben, többé nem a kevesek privilégiuma.

A természettudomány. A világ és az ember újkori értelmezése magára az emberre támaszkodik és nem a kinyilatkoztatásra. Ennek az antropológiai fordulatnak egyik forrása kétségkívül az ember méltóságának és nagykorúságának evangéliumi sugallata. Az európai gondolkodásban bekövetkező korszakváltás belső logikája ugyanakkor az emberi tényezők mellőzésére irányul. Az ember elhanyagolásának egyik oka az új világkép. Ha a Föld helye nem kitüntetett többé, akkor a rajta élő ember sem az. E kozmológiai leleplezés után *Ch. Darwin* biológiai elsőszülöttségétől fosztja meg az embert. *S. Freud* pedig úgy értelmezi a lélekelemzést, mint nárcizmusunk harmadik nagy megaláztatását. Legbenső lelki életünk, legtisztább és legemelkedettebb érzelmeink is oly késztetéseknek engedelmesskednek, melyek meggyőzően bizonyítják, hogy a megvetett „közönséges világhoz” tartozunk.

Az emberi tényezők kiküszöbölésének másik oka, hogy az újkori arisztotelianusokkal folytatott késhegyre menő vitákban nagykorúsodó tudomány önmagának látszólag ellentmondva kétszeresen is *Arisztotelész*hez csatlakozik. Egyrészt — ugyanúgy mint *Arisztotelész* — az empíriára hivatkozik azokkal szemben, akik *Arisztotelész*re hivatkoznak a tapasztalással szemben. Másrészt átveszi *Arisztotelész* nézetét, hogy a tudomány tárgya csak az általános lehet és nem az egyes: mint például az egyén, vagy a megismételhetetlen történelem.

Ezekből az előzményekből fakad az az újkori paradoxon, hogy az emberért többnyire el kell tekintenünk az embertől. Jól megvilágítja különös helyzetünket a magyar dolgozat közismert problematikája: ahány tanár, annyiféleképpen osztályozhatja ugyanazt az írásbelit. A számtanfeladat értékeléséből viszont csaknem teljesen kiküszöbölhető a „szubjektivitás”. R. Descartes orvostudományi tanait követve hozzák létre jóval később a gépesített orvosi diagnosztikai központokat, ahol műszerek szorítják korlátok közé az emberi szubjektivitást. Vethetünk más példát is. Az ideológiai határok nem hátráltatják a fizikusok szakmai egyetértését valamely nemzetközi kongresszuson. A különféle filozófusok, teológusok és más effélék viszont még egymás nyelvét is alig ismerik. Igaz, a fizikusok is csak a fizika területén értenek egyet. Mit értsünk azonban ezen a „csak”-on?

Tudományos-tudománytalan. A színvak azonos felületi fényességű szürkének látja a kék és a zöld színt. Nem is lehet megértetni vele a szín fogalmát mindaddig, amíg nem látja valamilyen optikai eszközön, hogy a mutató másként tér ki az egyik és másként a másik esetben. A mutatót ugyanúgy látja a színvak, mint a színlátó, a színt azonban nem. Ezért tér el véleményük anélkül, hogy eldönthetnénk bármelyikük igazát. A színvak hátrányosabb helyzetben van ugyan, mert a mutató különböző kilengése mellett szól, hogy talán csakugyan látnia kellene szemével a színkülönbséget, de ki a megmondhatója annak, hogy nem túlérzékenység-e, nem valamiféle káprázat-e, amit a színlátó észrevesz?

Mivel a vita nem dönthető el, az látszik a legokosabbnak, ha megegyezünk abban, hogy valamely szín tulajdonképpen nem más, mint az „objektívan” — műszerrel — megállapítható megfelelő hullámhosszúságú fényhullám. Azért „tulajdonképpen”, mert a hullámhossz egyetemes és közös, bármikor mérhető és ellenőrizhető, a színlátás pedig „szubjektív”, egyéni, nem közölhető és nem ellenőrizhető észlelet. Az egyik leírás (hullámhossz) tudományos, a másik (szín) nem. Miközben a tudományos jelzőhöz — helytelenül — az igaz, a nem tudományoshoz — ugyancsak helytelenül — a téves minőségét kapcsoljuk, a ténymegállapítás értékeléssé alakul át.

Ezen azt kell értenünk, hogy *elvi döntés* következtében — ami mellett természetesen további érvek is felsorakoztathatók — a tudományos szemléletet tekintik helyesnek, megfelelőnek és megbízhatónak. Az előbbi példára vonatkozóan ez azt jelenti, hogy a színjelenség sok mozzanata közül nemcsak egyiknek tekintik a hullámhosszat, hanem a jelenség „alapjának”.

A tudomány túlértékelése, a tudomány egyedül üdvözítő voltába vetett hit sokféleképpen fejeződik ki. E túlzott megbecsülés nem tévesztendő össze a tudományos ethosszal és erosszal. A tudomány ugyanúgy föltételezi a tudományos életmódot, mint a filozófia a filozófiai, vagy a teológia a keresztényit. A tudomány elhivatottségként teljes embert igényel, és ugyanannyi joggal foglalja le valakinek értelmi-érzelmi képességeit, mint bármely más „elhivatottság”. Súlyosan fenyegeti azonban a belső veszély, hogy nem tudja megfelelően viszonylagosítani saját szempontjait és távlatait. A tudományosság elidegenedése különféleképpen nyilvánul meg: kezdve a tudományos világnézet félreértésétől vagy meg nem értésétől a tudományos jelző felelőtlen, de nagyon célzatos használatáig a sajtóban és a reklámszakmában.

Tudományos világnézet. A világnézet szót feltehetően F. Schiller használta elsőként. Rendkívül sokértelmű *fogalmának* nincs egységes meghatározása. Ez azonban nem kelthet olyan benyomást, mintha e meghatározás nélkül nem is tudnánk, mit akarunk mondani vele. „A természettel, az egyéni és társadalmi léttel kapcsolatos alapvető emberi meggyőződésről van szó, amely integráló, orientáló szerepet játszik az emberi megismerésben, magatartásban, alkotómunkában és a közös gyakorlati tevékenységben. A meggyőződés (vallásos, természettudományos, esztétikai, társadalmi-politikai, filozófiai) jellegétől függően világnézet-típusokat különböztetünk meg” — írja T. Ojzerman, szovjet filozófus. Th. Luckmann szerint a világnézet a társadalmilag objektiválódott kultúra egyénileg átélte, „szubjektív” oldala, amelyben kognitív (ismeretfeldolgozó) és normatív (értékelő) mozzanatok fonódnak egybe. A világnézet az összkultúra értelemszerkezete, magától értetődő logikája, a tapasztalás horizontja, amelyben az egyén értelmezi az egyes tapasztalatokat. Mindkét szerző hangsúlyozza a világnézet logikus-rendszeres valamint értékelő jellegét. Ugyancsak kitűnik meghatározásukból „a tudományos világnézet” fogalmának belső feszültsége és félreérthetősége. Ha a világnézet

alapvető emberi meggyőződés, azaz egyéni mérlegelés, *szubjektív döntés* tárgya, akkor per definitionem nem felel meg a tudományos *objektívítás* követelményének. Természetesen megtörténhet, hogy valaki világnézete belső formájául a természettudományt választja. Am döntése nem egyetemes, hanem egyedi, semmiképpen sem mérhető és kísérlettel nem ellenőrizhető.

A világnézet nem ütközhét össze a tudománnyal. Nem azért, mert „tudományos”, hanem azért, mert célkitűzésük, törekvésük, illetőségi területük alapvetően különbözik. Eppen akkor támadna közöttük ellentmondás, ha a világnézet csakugyan „tudományos” lenne. A tudomány — mai önértelmezésében — már nem a felvilágosodás korabeli „vitathatatlanul közös” (amiben mindannyian egyetértünk), hanem az ellenkezője: a gondolkodók állandó eszmecsereje és vita-kapcsolata: az ismeretek rendszerezése és szerzésének önmagát javító folyamata, melynek alapkvánalma a meglevő ismeretek felülbíráhatósága. A tudomány haladása belső ellentmondásaiból fakad, a világnézet viszont viszonylag állandó, nem vitatott, egységes értelemnyújtó és értékelő elv. A Galilei-ügyet nyugodtan tekinthetjük a keresztény hit szempontjából tévedésnek, a teológusok illetéktelen határ-átlépésének. De milyen dilemma elé kerül hasonló helyzetben a tudományos világnézet? Ha nem akar határt szabni a kutatásnak, akkor állandóan változó folyamatként kell értelmeznie önmagát, az állandó változás azonban minden valószínűség szerint meghiúsítja „viszonylag távoli célok kitűzését, meghatározott társadalmi-politikai, erkölcsi, tudományos eszmények és kritériumok stb. megalapozását” — ami T. *Ojzerman* szerint a világnézet feladata.

A Filozófiai Kislexikon szerint „minden világnézet alapvető részét a filozófiai kérdések alkotják”. A könnyen félreérthető „tudományos világnézet” helyett sokkal célszerűbb tehát „filozófiai világnézetről” beszélnünk. Ámde I. *Kant* óta erősen vitatható, hogy tudomány-e a filozófia, és ha igen, akkor milyen értelemben? A tudomány megalapozott tudásra irányuló fáradozás, ami számot tud adni az ismeretek forrásáról s az ismeretszerzés megfelelő módjáról, és alávethető kritikus felülvizsgálatnak. E meghatározásból következik a tudomány négy alapkvánalma: az első a tétel-posztulátum, ami azt jelenti, hogy az egyes kijelentések önmagukban nem tartalmazhatnak logikai ellentmondást; a második a koherencia posztulátuma, az a követelmény, hogy a kijelentéseknek logikai összefüggésben kell állniuk egymással; a harmadik a konkordancia posztulátuma, ami azt írja elő, hogy az egyes tételek nem kerülhetnek ellentmondásba más igazságokkal; végül negyedik a függetlenség posztulátuma: a tudományos tételeknek előítélettől mentesnek kell lenniök, és alaptételekre, valamint levezetett tételekre kell, hogy feloszthatók legyenek.

Ha valaki elfogadja a tudomány meghatározásának ezeket a kritériumait, akkor nyugodtan vallhatja, hogy tudomány a filozófia és a teológia is. Mindazonáltal tisztában kell lennünk azzal, hogy sui generis, egészen különleges tudomány mindkettő. A filozófia (és a teológia) az egyetlen tudomány, mely nem független művelőjétől. Nem véletlen, hogy platonizmusról és arisztotelizmusról, tomizmusról és marxizmusról beszélünk, mégpedig teljesen más értelemben, mint az euklideszi geometriáról vagy az einsteini relativitáselméletéről. A relativitáselmélet A. *Einstein* személyétől függetlenül is belátható és megragadható belső összefüggéseiben. A tomizmus és a marxizmus viszont aligha érthető meg *Aquinói Szent Tamás* és *Karl Marx* személye nélkül. A filozófusok úgy tesznek, mintha hideg és tárgyilagos megfontolásnak köszönhetnék véleményüket, holott többnyire eleve fölállított tételt, „átszűrt szívbeli kívánságot” védelmeznek utólag keresett okok segítségével — írja F. *Nietzsche*. Nem volna tehát teljes a „világnézet” jellemzése, ha nem vennénk figyelembe emocionális telítettségét, amelyet társadalmi, gyakorlati alapja, az emberek sokféle törekvése, igénye, meggyőződése és reménye határoz meg” (T. *Ojzerman*). Nem küszöbölhető ki a világnézetből *érzelmi* velejárója, a tudomány objektívítás-eszményének szöges ellentéte. A hit, az elkötelezettség, a remény, ami ténylegesen inspirálja az ember életét, időben mindig megelőzi a reá irányuló filozófiai reflexiót. A *függetlenség-posztulátum* nem a világnézetre vonatkozik, hanem a világnézetet tudományosan feldolgozó gondolkodásra — már amennyire ez egyáltalán lehetséges.

A tudomány és világnézet illetéktelen összekeverésének sajnálatos következménye némelyekben a tudomány megvetése. A fehér köpenyből és az elektron-mikroszkópból sugárzó fascináció negatív előjelet is kaphat. Az, hogy a tudomány nem oldotta meg az emberi élet problémáit, sokakat határozottan a tudo-

mány ellen fordít. E kiábrándulást jelzi a hivatkozás a „józan észre” a „romboló értelmiségekkel” szemben. De ez nyilvánul meg a filozófiának és a teológiának, pontosabban a „modern teológusoknak” sommás megbélyegzésében. Igaza van S. Kierkegaardnak, hogy Jézus egyszerű halászokra bízta művét, és nem professzorokra (bár azért Szent Pálról sem volna szabad megfeledkeznünk). Az egyszerűséget azonban semmiképpen sem téveszthetjük össze az együgyűséggel, s arról sem árt néha elgondolkoznunk, hogy a talentumok példázata az észbeli képességekre is vonatkozik. Bár a keresztény hívőnek is van világnézete, ez nem azonos a hittel. S amint a keresztény filozófia nem azonos a világnézettel, amelyre reflektál, a teológia sem téveszthető össze a hittel. A teológia akkor teszi a legnagyobb szolgálatot az egyháznak és a hívőknek, ha korszerű tudományos módszerekkel vizsgálja az egyház hitét. Ez megrendítheti ugyan a hívő keresztény régi világnézetét vagy világgépét, de nem a hitét — legalábbis akkor nem, ha a hitet nem keveri össze a világnézettel és a teológiával.

A tudomány mint világnézet. A pozitivista gondolkodók a tudományos világnézet helyett a tudományt választják világnézetül. A filozófiai világnézet az emberi élet leglényegesebb kérdéseire a tudományos eredmények filozófiai általánosítása alapján kíván válaszolni. A pozitívizmus ellenben értelem nélkülinek jelenti ki az ember és a világ végső rendeltetésére vonatkozó kérdéseket. Miközben a pozitívista világszemlélet a nyelvészeti analízisre támaszkodó tudományt tekinti a világ egyetlen és kizárólagos értelemnyújtó rendszerének, föloldhatatlan ellentmondásokba keveredik. „Ez a tény azzal függ össze, hogy egyetlen tudomány sincs abban a helyzetben, hogy saját tudományos eszközeivel önmagáról is tehessen kijelentéseket. Az, hogy mi a matematika, sosem deríthető ki matematikailag; az, hogy mi a nyelvészet, sosem fejthető ki nyelvészetileg; az, hogy mi a biológia sosem mondható meg biológiailag” — mondja M. Heidegger.

De tételezzük fel, hogy a tudomány-(metatudomány) tud válaszolni arra a kérdésre, hogy mi a tudomány. Arra azonban, hogy *mire való*, hogy legyen vagy ne legyen tudomány, már képtelen felelni. Ugyancsak nem tudja elhárítani a visszaélés lehetőségét a tudománnyal. Nem áll módjában erkölcsileg irányítani a kutatást. K. Rahner szerint a tudomány benső törvényei nem rekesztik ki azt a lehetőséget, hogy az emberiség önmagát pusztító visszazuhanjon a kőkorszak kulturális szintjére. Gyilkos önmanipulációnk következtében még abba az ember alatti szférába is visszasüllyedhetünk, ahonnan egykor elindult fejlődésünk. Milyen „tudományos” kritérium tiltja Mengele „doktor” biztos halállal végződő orvosi „kísérleteit” a haláltáborok foglyain? Nem hivatkozhatunk elégyszer M. Horkheimer szavaira: „Pusztán tudományosan tekintve a gyűlölet... nem rosszabb a szeretetnél. Logikai érvek nem bizonyítják be, hogy miért nem szabad gyűlölnöm, feltéve, hogy ezáltal nem kerülök hátrányos helyzetbe a társadalomban... A pozitívizmus nem ismer olyan, az embert meghaladó fórumot, amely az emberi segítőkészséget megkülönböztetné a profitéhségtől, a jóságot a kegyetlenségtől, az odaadást a kapzsiságtól. Minden olyan kísérlet, mely a másvilágra vetett tekintet helyett földi okosságra kívánja építeni a morált... önáltatás.”

Milyen érvet hozhatok föl a fizika területéről az atombomba ellen? Mit mondhatok biológiai alapon az élő embereken végzett kísérletek ellen? Ha fellemelem szavamat, csak olyan hit, világnézet vagy meggyőződés nevében tehetem, ami megelőzi az összes tudományt.

Kell-e világnézet? Megelégedhetünk-e a szaktudományok eredményeivel vagy ezek többé-kevésbé sikerült logikai szintézisével, ha úgy tetszik valamiféle (fizikai, biológiai, pszichológiai, esztétikai stb.) világgéppel, avagy szükségünk van valódi világnézetre? Egyrészt tagadhatatlan, hogy a legújabb kori természettudósok mennyire vonzódnak a filozófiához. Igaza volt F. Engelsnek, hogy a filozófia bosszút áll azokon, akik lekicsinylik. J. Newton, Ch. Darwin, A. Einstein, W. Heisenberg, N. Bohr és a többiek példája azt bizonyítja, hogy a tudomány nagy sikereit a filozófiát és a tudományt elválasztható határok lerombolásának köszönheti. A modern természettudósok vonzódása a filozófiához tulajdonképpen törekvés a filozófiailag megalapozott és rendszerezett világnézetre. Másrészt a biológus J. Monod úgy véli, hogy tudományával felvértezve könnyen „elintézheti” a metafizikai kérdéseket. A szaktudományok képviselői tehát részben önkritikusan reflektálnak eredményeiknek a tudomány önkorlátozásából fakadó egyoldalú-

ságára, részben pedig a tudományelmélet nevében bejelentik igényüket az egész eddigi filozófia megöröklésére.

Világítsuk meg mondanivalónkat az istenkérdéssel kapcsolatban. A szaktudományoknak — minthogy a valóságnak mindig csak egy szigorúan körülhatárolt részletét vizsgálják — el kell tekinteniük Istentől, helyesebben az „Isten van” mondat igazságtartalmától. A szaktudományok sem igenlő, sem tagadó elvonatkoztatását nevezik gyakran „tudományos ateizmusnak”. Az elnevezés megtévesztő, mert legfőképpen „módszertani ateizmusról” beszélhetünk. E különös nyelvi jelenség történeti magyarázata az, hogy csak hosszú és fáradságos küzdelem árán sikerült elérni, hogy Istent ne tekintsek „hézagpótlónak” a világ vagy az emberi gondolkodás folyamatában. A tudomány önmagában véve azonban éppoly kevésbé ateista, mint a szakácsművészet vagy a matematika, amikben szintén nem fordul elő Isten neve.

Az emancipálódott tudományok öntörvényűsége viszonylagos fogalom, illetékességi területeik szigorú körülhatárolását jelenti. Minél nehezebben határolhatók körül a két vagy több tudományterülettel érintkező problémák, annál nagyobb önfegyelmet kell tanúsítaniuk a tudományoknak, hogy bele ne avatkozzanak egymás belügyeibe. W. Heisenberg szavai szerint „az új eredmények mindenekelőtt attól óvnak minket, hogy a fizikai fogalmakat olyan területen erőltessük, ahol azok illetéktelenek. Hiba volt például a klasszikus fizika fogalmait kritika nélkül alkalmazni a kémiában. Ezért manapság kevésbé vagyunk hajlamosak feltételezni, hogy a fizika fogalmait a biológiában vagy más tudományokban biztonsággal lehet alkalmazni.” Ezért nem szabad fizikai törvényekkel érvelni az anyagi világ teremtettségét ellen vagy mellett. A tömeg- és energiamegmaradás csak zárt rendszerekben érvényesül, tehát nem azt fejezi ki, hogy a természet elpusztíthatatlan. A megmaradási törvényekkel bizonyítani az anyag örökkévalóságát nemcsak fizikailag megengedhetetlen, hanem logikailag is képtelenség. Ha ezek a törvények kiterjeszthetők lennének a világegyetemre, akkor egyrészt csakugyan az anyag örökkévalósága következne belőlük, másrészt azonban a kiterjesztheségnek éppen az lenne a föltétele, amit cáfolni akar, hogy tudniillik a világegyetem zárt, azaz véges fizikai rendszer. De ugyanilyen hiba volna a termodinamika második főtételéből következtetni a világfolyamat megszűnésére. Az *entrópia növekedésének tétele* ugyanis föltételezi, amit bizonyítani kívánnánk, nevezetesen azt, hogy a világegyetem zárt, vagyis térben-időben véges rendszer.

Az energia és entrópiatétel kiterjesztheségénél sokkal fontosabb kérdés, hogy milyen az ember önértelmezése. Szívesebben tekint-e magát öndomesztikálódott főemlősnek (vagy ami ezzel csaknem egyre megy, computernek), vagy szabad személynek? A szabadságba — a saját és a mások szabadságába — helyezett bizalom csatlakozhatósága ellenére is elfogadja-e igaznak a szabadságra épülő bizonyosságot, a „tudom, kinek hiszek” (2Tim 1,12) Szent Pál-i kijelentés értelmében? Vagy inkább beletörődik kishitűen, hogy a hit és a tudás kölcsönösen kirekeszti egymást? Mintha a tudomány nem alkalmazna posztulátumokat és nem axiómákra épülne! „Az anyagfogalom a marxista filozófián belül axiomaticus jellegű fogalomként tekintendő” — írja a Filozófiai Kislexikon. Az axióma a rendszer logikailag le nem vezethető alaptétele, melyből további tételek származtathatók. Ezenkívül: nemcsak a kéket meg a zöldet „látja” valaki, hanem a mutatók állását is le kell olvasnia, tehát végeredményben bíznia kell a szemében vagy a fülében. Azt válaszolhatja erre valaki, hogy a másik testsúlyát és magasságát *tudja*, de abban már korántsem biztos, hogy ember-e (és nem bonyolult automata), s végképp nem tudja, hogy bízhat-e benne? A szabadság kiszámíthatatlansága láttán azt jelenti-e ki lényegesnek, amivel rendelkezik, amit manipulálhat, vagy hajlandó-e a kiszámíthatatlanra tenni?

Talán világosabb, ha a szabadság helyett a személy méltóságáról és ennek következményéről, az emberi jogokról beszélünk. Pusztá konvenció-e ez a jog, vagy elidegeníthetetlen emberi velejáró? Az Emberi Jogok Nyilatkozata létrehozta-e ezt a jogot, vagy csak elismerte? S mit ismert el? Ösztönmaradványokat, az agresszivitás gátlásait, a józan ész pragmatikus megfontolásait — vagy valóban *jogot*? S honnan ered ez a jog? Amint M. Horkheimer megállapította, a tudományból aligha.

Igazá van *Arisztotelész*nek, hogy a tudomány a hasonlóval és a megismételhetővel foglalkozik. Az empirikus tudományoknak el kell tehát tekinteniük az egyéni szabadságtól. De miként viszonyul az ember ehhez a tudományosan fel

nem fogható maradékhoz? Elhanyagolható mennyiségnek tekinti-e csupán a szabadságot, vagy az emberi méltóság forrását látja benne?

„Bízunk kell a másik emberben!” De miben? Manipulálható tulajdonságai-ban — kapzsiságában, becsvágyában, félelmében vagy szabadságában? „Az embernek tisztelnie kell a másik embert.” Mit tiszteljünk benne? Minőségét, funkcióját, hasznosságát és használhatóságát — vagy valami mást, ami ezeken túl van.

Az európai gondolkodás legutóbbi két százada egyetlen hatalmas leleplező folyamat. A felvilágosodás célja a világ és az ember mítoszتانítás, az emberi élet racionális megszervezése. A kérdés csupán az, hogy az ésszerűség eléggé átfogó kategória-e, hogy a mítoszتانítás negatív posztulátuma tud-e válaszolni az összes, valóban jelentős emberi kérdésre?

Rendkívül tanulságos *Kuang-cu* története „A pacsirtáról és a békáról”.

Volt egyszer egy béka-társadalom. Mély és sötét verem fenekén éltek, ahonnan semmit sem láttak a külvilágból. Egy zsarnok öreg béka uralkodott rajtuk, aki — meglehetősen kétes alapon — azt állította, hogy övé a verem és minden, ami csúszik s mászik benne. A zsarnokot az ásóbékák tartották el. Éjjel-nappal túrták az iszapot, apró lárvákkal és kukacokkal hizlalták az öreget.

Néhanapján egy külön pacsirta szállt a veremhez, és a kéklő magasságban látható csodálatos dolgokról énekelt: a Napról és a Holdról, szikrázó csillagokról, hófödte bércekről és termékeny völgyekről, zúgó tengerről és a végtelen mennyboltról.

Az öreg béka meghagyta alattvalóinak, hogy figyeljenek jól a pacsirtára: nyomorúságos földi pályafutásuk után jutalomképpen a derék békák is felszállnak az égre, amiről a madár énekel. Magában persze azt gondolta, hogy nincs észnél ez a különös madár.

Egyszer-kétszer sikerült félrevezetnie a béka-társadalmat. Idővel azonban kiábrándultak a tündérmesékből, és meg voltak győződve, hogy a pacsirtának elment az esze. Néhány szabadgondolkodó béka pedig (ki a megmondhatója, hogy honnan kerültek oda?) felvilágosította őket: azért dicséri annyira a pacsirtát a ravasz öreg, hogy elterelje figyelmüket és megvigasztalja őket a mennyei élettel.

Akadtt azonban köztük filozófus-béka is. Azt bizonygatta, hogy *nem egészen* hazugság a pacsirta meséje. „És nem is ostobaság” — mondta a másik. „A maga furcsa módján arról a pompás világról énekel a pacsirta, amivé tehetjük ezt a vermet, ha összeszedjük az eszünket. A Nap és a Hold az a csodálatos megvilágítás, ami eloszlathatja a homályt, amiben élünk. A végtelen ég tulajdonképpen egészséges szellőztetés, ami megszabadít az elhasznált és bűzös levegőtől.” Egy másik pedig hozzáfűzte, hogy amikor a mámorító égi repülésről beszél, tulajdonképpen felszabadult érzeinkre örömeire gondol. A szabad szárnyalás a csillagok között pedig az a szabadság, melyet elnyerhetünk, ha lerázzuk vállunkról a zsarnok uralmát.

Az ásóbékák másként kezdtek gondolkodni a pacsirtáról, s amikor elérkezett a forradalom, a pacsirta zászlaja alatt mentek a barikádokra. A zsarnokot megfosztották hatalmától, tündöklően kivilágították és légkondicionálták a vermet. És nagyon sok örömet találtak felszabadult érzéki élvezeteikben.

A pacsirta ezentúl is meg-meglátogatta a telepet, és tovább énekelt a Napról és a Holdról, a napsütésben csillogó hegyekről és dús völgyekről, a fenéges tengerről és a kéklő magasságról — amit most sem láttak a békák.

„Talán mégis örült ez a madár” — mondták a filozófus békák. „Igazan nincs szükségünk rejtelmes énekére. És nagyon fárasztó is olyan elképzelésekre figyelni, amelyek — miután már megvalósultak — elveszítették jelentőségüket.”

Egy szép napon aztán elfogták a pacsirtát és megölték. Eleinte nem is hiányzott senkinek. Később azonban mind többen emlékeztek vissza csodálatos énekére, mígnem újra megjelent egy pacsirta...

Hivatkozások: T. Ojzerman: *Filozófiatörténet-metafilozófia*, Budapest 1970. 170—171. o. — Th. Luckmann: *Das Problem der Religion in der modernen Gesellschaft*, Freiburg 1961. 37—38. o. — *Filozófiai Kislexikon*, Budapest 1972. 395. o., 31. o. — F. Nietzsche: *Jenseits von Gut und Böse*, 5. (K. Schlechta: F. N. Werke in drei Bänden, München 1972. 2. k. 570. o.) — M. Heidegger: *Nietzsche*, Pfullingen 1961. 1. k. 372. o. — K. Rahner: *Schriften zur Theologie*, Einsiedeln 1967. 8. k. 260—321. o. — M. Horkheimer: *Die Sehnsucht nach dem ganz Anderen*, Hamburg 1970. 60. o. — W. Helsenberg: *Méreg* 2(1966) 110. o. — *Kuang-cu* meséjét Th. Roszak: *The Making of a Counter Culture*, New York 1969. című műből vettem (121—123. o.).

SZENTEGYHÁZAK NÉPE (II.)

Rózsafüzér Királynéja (október 7.) Csíkszentgyörgy anyaegyházának patrónusa. A szentegyház (Csíkszentgyörgy és Bánkfalva közös temploma) a plébániával együtt a két községet elválasztó patak északi oldalán, Csíkszentgyörgy alsó végén fekszik. 1300 körül gót stílusban épült. Szentélye, barokk oltárának felirata szerint 1796-ból való. A templom védelmére Ficzy Bálint general kardinál (!) lőréses kökerítést és hárombástyás erődítményt építtetett. Ezek közül csak a kerítés alsó felében lévő maradt meg. A bástyaszerű bejárat új keletű. 1819-ben Bálint Ignác huszár kapitány és felesége Bors Juliánna a templomot saját költségén kifestette, vecsernyemondó székkel (stallum) és új padokkal látta el. 1821-ben a főhajó mellé a déli oldalon Rózsafüzér Királynéjának tiszteletére egy mellékhajót építtetett. Abban az időben Csíkszentgyörgy az erdélyi rózsafüzér társulatok központja volt. A templom ősi patrónusa Szent György vértanú, de a társulati központ miatt Rózsafüzér Királynéja lett a templom fő búcsúünnep. (Újabbban a plébános megpróbálta visszaállítani Szent György patrocíniumát, de a hívek inkább az ősi búcsúhoz ragaszkodnak.) Az ősi szentegyház gondját viselő Bálint Ignác (1769. I. 31.—1848. VI. 3.) a község szülöttje, az első székely határőr huszárezredben szolgált. 1793-tól 1815-ig részt vett azokban a hadműveletekben, amelyeket az európai hatalmak a francia köztársaság és Napóleon ellen folytattak, vitézségével kivívta, hogy közlegényből strázsamester, majd főhadnagy lett. 1812-ben kapitányi ranggal ment nyugdíjba. Jövedelmét egyházi célokra fordította. A fentiekben kívül Csíksomlyón stallumot és szőszéket, valamint egy mellékoltárt csináltatott, a csíksomlyói gimnáziumban pedig öt tanulmányi alapítványt létesített. (Madarász Ferenc volt csíkszentgyörgyi plébános közlése.) Bálint Ignác méltó utóda a csíkszentgyörgyi szentegyházakat restauráló Madarász Ferenc plébános. Mivel 1965-ben egy erős vihar a templom szindelyes tetőzetét és tornyát megrongálta, a kereszteret letörte, Madarász Ferenc 1971-ben a fedélzetet Nagybaconban készített régi mintás cserepekkel újrafedette, a szentegyház megrongált tornyát újjáépíttette, új kettős kereszttel és villámhárítóval látta el, a templom belsejét pedig újrafestette.

Olvasós Boldogasszony búcsújával kapcsolatban említésre méltó, hogy a szentegyházak népe jártában-keltében a rózsafüzért imádkozza. Az olvasó megbecsüléséről tanúskodik egy csíkmenasági rózsafüzér története is. „Amikor iskoláimat végeztem Brassóban, dr. Péter Antal apátplébános egy Rómából hozott rózsafüzérrel ajándékozott meg. Az olvasó keresztje egy a Golgotán nőtt fából való. Olvasómon több érem is van. Az egyiket tanulókoromban egy apácától, másikat hittanáromtól kaptam. A legértékesebb egy százötven éves érem: egyik oldalán a Szűz Anya képe, a másikon csak nagyítóval olvasható apróbetűs imaszöveg. Olvasómra kapcsoltam a skapuláre érmet is, melyet a társaságba lépésemkor kaptam. Az olvasót mindenhol magammal viszem. Egyszer elvesztettem, de egy kemény fogadalmam után mégiscsak megtaláltam.” (Csíkmenaság, 1978. Csedő Anna, szül. 1914 elbeszélése.)

A természet elpihenését *Mindenszentek* közbenjáró tevékenysége követi. A szentegyházak népe a nehéz fizikai munka után pihenni kezd, de a szentek egyességének jegyében szellemi-lelki tevékenységük fokozódik.

Mindenszentek Kászonalitiz patrocíniuma. A szentegyházak népe együttérzéssel ünnepli mindenszenteket, mert világi életükben sem idegen tőlük a közösség valósága. Történetük folyamán a székelyek mindig közösségekben éltek. (A közbirtokosság, a „megye”, a nemzetség tanúskodik erről.) De természetfeletti vonatkozásban is eleven kapcsolatban állnak a másvilágra költözött nemzetségek tagjaival, szentegyházai patrocíniumos szentjeivel. A szentek közösségének láthatatlan világa, hitéletük empirizmusával mintegy láthatóvá válik számukra. Minden-szentek a táj patrocíniumainak összefoglalása, mert benne van *Keresztelő Szent János* (Csíkszentgyörgy-Bánkfalva), *Szent Anna* (Csíkszentgyörgy), *Szent István* (Csíkszentgyörgy-Egerszék), *Szent Bertalan* (Csíkszentgyörgy-Csobányos), *Szent Katalin* (Kászonfelfűz) kultusza. A mindenszentek-napi áhítat főképp a halottakról való megemlékezés szokásaiban nyilvánul meg. A szentegyházak népe mindenszentek napjára a szegényeknek cipókat süt („Isten-lepénye”). Mindenszentekkor

a szentegyház körüli cintermet és temetőt is meglátogatják, ahol három-négy méter magas gótikus keresztek emelkednek a merész dombok kéklő látóhatárán. A hosszú oszlopkeresztek kúpos fedelén kettős keresztek ragyognak. Ezek éppúgy, mint a templomdomb stációs keresztjei, vagy a tízesek útmenti feszületei mind a szentegyház keresztjének ismétlődései.

Szent Katalin (ünnepe november 25.) *Kászonfeltíz* „török kápolnájának” patrociniuma. Ezt a történelmi nevezetességű kis szentegyházat Alexandriai Szent Katalin (†305) tiszteletére szentelték, aki a Virgines Capitales és a tizennégy segítő szent egyike, a középkor legnépszerűbb női szentje, akit a Debreceni Kódex szerint a Sinai hegyen temettek el. (Kápolnája itt is hegyre épült.) Csíkbán különös tiszteletben részesül: Csátószeg 1530-ból, Csíkszentlélek 1510-ből származó szárnyasoltárának egyik alakja; Csíksomlyón egy 1500-ból származó szobrát őrzik. *Szabó T. Attila* szerint a középkori okmányokban 1252-től kezdve állandóan szerepel (14). Szent Katalin napjával Csíkbán lezárul a természet termő tevékenysége. Szent Katalinkor véget ér a legéltetés, az állatok „lerekesztésének” ideje, — kezdődik a házimunkák (fonás, szövés) időszaka. (A fonókerék és a malomkerék szimbóluma miatt a kászoni fonó asszonyok és ácsok, molnárok védőszentje.) „Katalin tiltja, András megpecsételi a zöldfarsangot” — járja itt a közmondás. Az ősi, vig termész-lakomákat követően, az adventi böjt, a lelki élet megújulásának időszaka.

Szeplőtelen Fogantatás a csíkmenasági szentegyház patrociniuma. A szentegyház főoltárán levő Mária-szobrot a hagyomány szerint *Höltövénny* barcasági faluban a reformáció idején kidobták a templomból. Mária egy Brassóból hazatérő Menaság-Potyandi szekerest megszólított: „Vigyél magaddal!” — „Gyere, mert mi is árvák vagyunk” — mondá a jószívű atyafi s feltette Máriát a szekere. Elindította lovait s tovább beszélt magában: „Gyere, mert mi is árvák vagyunk! Az árvák mennyországába viszlek Menaságra, ahol, mint az Egek Királynéját fogunk tisztelni. Eljön az idő, amikor majd az egész szentegyház rád tekint s újra dicsérni fog Téged!” (A Szeplőtelen Fogantatást 1854. december 8-án, mint hitcikkelyt hirdette ki IX. Pius pápa. A menasági székely, azóta is szüntelenül folytatja a szentegyházak népe a patrocinium ünnepén. A menasági szekerest dicsőítő szavait a szobor felírása őrzi: „Regina Coeli 1543.”) (15) A Szeplőtelen Fogantatás csíkmenasági temploma valóságos biblia pauperum, festményein láthatók: a természet, amelyben a nép él: a nap, a hold, a csillagok; az ó- és újszövetségi kinyilatkoztatás: az Atyaisten, Dániel az oroszlánok veremében, Illés próféta, Szent Anna, Szent Zsuzsánna, a feltámadt Krisztus a diadal zászlóval, Szent Máté, Márk, Lukács és János evangélisták; az egyháztörténelem nagy szentjei: Szent Pál, Szent Katalin, Szent Borbála, Szent Ilona, Szent Margit, Szent Klára. Az 1543-ból származó szárnyasoltáron pedig az Angyali üdvözet, Jézus születése, Szent Erzsébet látogatása, a napkeleti bölcsek imádása, Jézus a Getszemani kertben, kereszthalála, Krisztus sírbatétele, Jézus feltámadása láthatók. A Regina Coeli szentegyház szárnyasoltárának képei megőrizték a nép jellegzetes arctípusait és az egykori székelyek viseletét (16).

A kászoni és fisakvölgyi szentegyházak patrociniumai szinte kompendiumba foglalják a csíki szentegyházak dedikációit, mert a *Szentkereszt feltalálása* Gyergyócsomafalvának, *Pünkösöd* Csíkszentléleknek, *Ürnapja* Csíkszentkirály elenyészett régi várkápolnájának (veszedelem idején ide menekült a nép), valamint Csíkszentmárton kápolnájának patrociniuma. (Ürnapját a csíkiak a kápolnában is megünnepelték.) *Szentháromságot* Csíkszépvíz, *Jézus Szent Szívét* Ditró, *Keresztelő Szent Jánost* Delne, *Tekerőpatak*, *Sarlós Boldogasszonyt* Csíksomlyó, Gyergyóújfalu, *Szent Annát* Gyergyószentmiklós, Tunsád, *Urunk színeváltozását* Csíkvacsárcsi, Gyergyóvárhegy, Gyimesbükk (áldomáspataki kápolna), Csíksomlyó (Szalvátor-kápolna), *Nagyboldogasszonyt* Gyimesbükk, Gyergyótölgyes, Csíkkarcfalva, Gyergyószárhegy, *Szent Istvánt* Gyergyóborszék, Csíkszentkirály, Gyergyóalfalu, Gyergyóbékás, Gyergyótekerőpatak, *Szent Bertalant* Csíkszentkirály (kápolnája), *Kisboldogasszonyt* Csíkrákos, *Mindenszenteket* Csíkmindszent, Csíktapolca, Gyergyószárhegy, *Szent Katalint* Gyergyóditró vallja patrónusának.

A szentegyházban végzett közösségi áhitatnak a csúcspontja a *szentmise*. A szentmisén való részvételnek megvan az ősi rendje: temetőlátogatás, olvasóvégezés, részvétel a misén, majd a templomból való távozás imája. A templomban minden-

kinek megvan a hagyományos rendje. A csikmenasági templomban például egy 1805-ös feljegyzés szerint a szoptatós anyák részére két hosszú padot helyeztek a templom előcsarnokába, hogy a kisgyermek ne zavarják a szentmisét. Régebben a szombat délutáni harangszókor abbahagyták a munkát, hogy készülhessenek a vasárnapi szentmisére. A karácsonyi éjféli szentmisére még a havasok-ról is lejöttek. Karjukon fejsze, kezükben fenyőszurok fáklya (szurkos kanál), hátukon bunda, lábukon csizma volt. Útközben dúdolgatták:

*Krisztus Urunk születésin,
Imát mondjunk szent ünnepén,
Születése nekünk kedves,
Szemünk a könnytől nem nedves,
Szállást, hálást adunk néked,
Szívünk széked, nyugodjál ott,
Nálunk jobb vendég nem szállhat.*

A szentegyházból távozva így imádkoztak:

*Templomodból Uram mielőtt távozom,
Földporába hullva, újra imádkozom:
Buzgón esedezve arra kérlek Téged,
Ne ostorozd tovább áhítatos néped,
Ha Te benned bízva munkája után lát,
Hullasd munkájára áldásod harmatját,
Ha könnyei között örömeért kiált fel,
Bűnbánatos néped, ó Uram ne vedd el,
Hogyha vész rohan rá s tetőled kér segélyt
Hatalmas kezeddél hárítsd el a veszélyt,
Hogy így napról napra virradván öröme,
Nevedet dicsérje, most és mindörökre. Amen.*

*Kászonfeltíz, 1978. Keresztes Teréz—Keresztes
Ignácné, szül.: 1904.)*

A szentegyházakban az *egyházi év* drámája játszódik le. A tizenkilenc szentegyház a híveket az egyházi év vérkeringésébe kapcsolja be. A *szilveszteri* egyházlátogatás hasonlít a karácsonyihoz, mert erre is lámpásokkal járnak. *Nagybőjtben* „szerre” járnak a keresztúti ájtatosságra. *Nagypénteken* „aszalós zekében” állnak őrt a szentsírnál s „megédeselik” a sírba helyezett Jézust. A kászonfeltízi gyermekek *húsvétkor* piros tojásért szenteltvizet hordanak a házakhoz. Nagykászonban *Szent György napján* választják a „megyebíró” (egyháztanács elnöke) és a „megyepolgárokat” (egyházfiak) (17).

Az *életforduló* nagy eseményei (születés, házasság, halál) is a szentegyházakhoz kötődnek. Születésük idejét például így tartják számon: „Urus Lőrinc akkor született, mikor a szenteket kicserélték a templomban”. Esküvőkor a násznagy kocsival viszi a menyasszonyt a szentegyházba s onnan a vőlegény házába. Temetéskor a szentegyházba hozzák halottaikat, hogy énekes szentmisét és rekviemet mondassanak érte.

A szentegyházban végzett közösségi áhítat emlékezetes élménye a *misszió*, amikor is a nép reggeltől estig a templomban van. A misszió a szentegyházak népének lelki tükre, az 1349-ik kánon szerint tízévenként tartják; ha valamilyen súlyos oknál fogva elmarad, a lelki élet kárát vallja. A nagykászoni missziós keresztről a következő éveket olvassuk: 1912, 1926, 1932, 1942, 1945, 1952, 1977. Eszerint az első világháború után csak tizenhárom év múlva került sor az újabb misszióra, de hogy pótolják a mulasztást, öt évre rá újra missziót tartottak. Hét évre a második világháború után, a háborús bűnökért engesztelésül, újra missziót tartottak. Azután egy huszonöt éves kihagyás következett... A missziókat Szent Mihály napjától Szent Tamás napjáig tartották. A missziós atyák a misszió előtt kérdőíveket küldtek a plébániákra, amelyekben többek között a vallási népszokásokról is érdeklődtek. Hagományt őriz például az a szokás, hogy a bűnbánat szentségéről tartott szentbeszédeknel meghúzzák a „bűnbánati harangot”.

A közös áhítat mellett az *egyéni áhítat* gazdagsága (ősi imáik, régi énekeik, népművészetük, népi zenéjük — sőt világi énekeik —, aszketikus életük) is mutatja mennyi szállal fűződnek a szentegyházhoz.

A csíki nép áhítata túlszárnyalja a rituális könyörgéseket. A kászoni és menasági nép például *Krisztus vállsebéről* is megemlékezik. Történetét így beszélték el: „A hagyomány szerint Szent Benedek egyszer megkérdezte az Úr Jézust, sok szenvedése közül melyik volt a legnagyobb fájdalma. Az Úr Jézus így válaszolt: Volt a vállamon egy háromujjnyi mély sebem, melyet a keresztt okozott. Ez sokkal kínosabb volt, mint a többi szenvedésem. Az emberek keveset gondolnak erre. Ez majdnem teljesen ismeretlen előttük. Ezért bármit kérsz e sebre való hivatkozással, megadom neked, de mindazok is, akik tisztelni fogják vállsebemet kegyelmet, irgalmat nyernek.” A csíkmenaságiak Krisztus vállsebéhez ekképp imádkoznak: „Ő legkegyelmesebb Úristen szelíd báránya, én szegény és bűnös ember köszöntöm és tisztetem ama legszentebb sebet, melyet válladon éreztem, mikor nehéz keresztedet hordoztad. Imádlak Téged, fájdalmas Jézus, dicsérlek, tisztellek, áldalak és hálát adok válladnak fájdalmas sebeiért. Alázattal kérek, hogy szenvedéseidért és szent sebedben türelmesen hordott nehéz keresztedért nekem szegény bűnösnek irgalmazz, bűneimet bocsásd meg, véres lábnymaidon vezérelj az örök boldogságra. Ámen” (*Csikmenaság*, 1978. *Csedő Anna*, szül.: 1914 elbeszélése.) Ez az áhitat a középkor lelki életének megfelelően a szenvedéstörténet kiegészítése, a nagypénteki szentsírnál végzett áhitat egyik legszebb májaja. Krisztus szenvedése a szentegyházak népének élő valóság, melyből testi nyomorúságában és lelki szenvedésében erőt merít, Krisztus vállsebének történetéből és a hozzá fűződő népi áhitatból láthatjuk, hogy a nép Krisztus életének, szenvedésének teljességét a nagy misztikusok látomásaiból meríti. Csíkmenaságon a nagypénteki sírnál végzett ájtatosságoknak része ma az az ima is, amit a Szentföldet megjárt csíkmenasági *Tompos Margit* székely asszony hozott magával zarándokútrjáról:

*Megtépett lelkemet, ime éléd hozom,
Tekints rám kegyesen szívem erőst ver,
Panaszkodó szemem reád nézni nem mer;
Verdelő lelkem folyvást csak háborog,
Szívem esdeklően, fájón felzokog;
El-elcsuklik hangom, mikor imádkozom
Előtted Megváltó Jézus Krisztusom.
Mennyit szenvedtél, mennyi kint jártál érettem:
Ütöttek, rugdostak, panaszt nem szólt ajkad,
Hőfőhér testedet véreddel bevérezni hagyta.
Ó jóságos, édes szenvedő szeretet
És én nem bírom el a piciny keresztet;
Engem a kis töviszúrás is halálra sebez,
Engem a kis szenvedés is keresztfára segez,
Én a kis keresztt alatt is összeroskadok;
Panaszt előtted, panaszra halmozok.
Te meghallgatsz, átőlel szerető két karod;
Atyám vétkezni többé nem akarok.
Jézusom bocsásd meg gyengeségemet,
Fordítsd rám keresztről jóságos szemedet.
Hogyha rám fejedet kegyesen lehajtod:
Legyen úgy, ahogy Te akarod, Ámen.*

(*Csikmenaság*, 1978. Az ájtatosság történetét elmondta s az imát elimádkozta *László Ferencné Oláh Margit*, szül.: 1922. június 4-én.)

A csíkmenaságiak Mindenszentekkor a szentegyházban „Mária olvasóját” mondják. Az olvasó-mondás kezdeményezője *Kőne Antalné János Rozália*, akinek álmában megjelent — villámcsapás következtében — a tizennyolc éves korában elhunyt leánya s ennek az olvasónak a végzését ekképp kérte: „Édesanyám, a fejk (l) felett van egy szentkép, a kép hátán egy ima; ezt végezzék örökké az elhunytakért s akkor maga es megnyugszik s én es megnyugszom.” *Kőne Antalné* sírva mondta el leánya halálát: „Veronka iskolát végzett s kitanyítottuk varrni s az Úristen úgy gondolta, hogy ott veszi el, mert jó magas hegyre vitte. *Kis-havas* tetején takartak — másnak, nem nekünk —, élve elment s halva hozták haza.” Az olvasót a következő könyörgéssel kezdik. „Buzgón kérünk, ó Boldogságos Szent Szűz, jól tudjuk, hogy te vagy a bűnösök védasszonya; szánd meg a tisztítótűzben szenvedő lelkeket, kikért áldott szent Fiad életet s vért áldozott.” A titkok helyén ezt a könyörgést végzik: „Mária édes Szíve, mentsd meg a lel-

kiket!” A tizedek végén a halottakért imádkoznak: „Adj Uram a megholtaknak örök nyugodalmat, és az örök világosság fényeskedjék nekik. Nyugodjanak békességben, az Úr Jézus szent nevében!” Az olvasó végén még elimádkozzák az általánosan ismert könyörgést: „Most segíts meg, Mária...” (Csikmenaság, 1978. Köne Antalné János Rozália, szül.: 1924.) A csikmenaságiak az élet minden szerencsétlenségében, bajában Istenhez fordulnak: testi nyomorúságukban (vakság), lelki szenvedéseikben (nagy leány elvesztése) s nemcsak magukat vigasztalják, hanem a szentek egységének tudatában másokért is felajánlják imájukat („Mária olvasója”).

A faházakból épült faluban nagy veszedelem a tűz, elhárítására ősi könyörgéssel fordulnak Máriához: „Három kúsasszony ül a patak mellett, az egyiknek neve vér, a másiknak neve víz, a harmadiké pedig tűz. Jöve jó Mária, küldé őket ördög kemencéjébe! Távozzál el, tűz! Üdvözlégy Mária, ki nem hagyod el halálos óráján az embert.” A templomi hivatalos szövegek szellemében születtek a paraliturgikus népi litániák is. A nép az örök igazságokat összevonja s imái sokszor röpimák, ezért különösképpen szeretik a röpimás litániákat. (A székely nép írói, például Nyíró József és Tamási Áron, műveikben sokszor a nép litániás stílusában írnak.) A Répát-havasok aljára épült szentegyházak a nép litániás lelkületét tükrözik. A nép könyörgéseiben a szentegyházak liturgikus litániái folytatódnak.

A szentegyházakhoz kötött egyéni áhítatnak ezekből a példáiból láthatjuk, hogy a csiki nép hite evangéliumi hit. A lelki folyamatok imponderábilái (álom) is hatással vannak gyakorlati áhítatukra; az irracionális lelki folyamatok megerősítik hitüket. A szentegyházak tanítását a lélek metafizikai útjairól, — melyek felülmúlják az emberi gondolkozást, — „Mária édes Szíve” teszi érthetővé a menasági nép lelkében. Hitükben erősítik őket a szenthelyekkel való kapcsolatok, valamint a hagyományos imaszövegek (például a jeruzsálemi ima). A népies imákat a társulatokban is végzik: a Mária-társulat tagjai egyes imákat kívülről tudnak, másokat írott füzetből mondanak, 1936—37-ben a csíkszentdomonkosi társulati imákat nagyobbbrést a ma (1978) is élő Miklós Imrénéől jegyeztük le (18). Ezeket az imákat ma ebből a könyvecskéből végzik a társulati tagok.

A szentegyházakhoz kötődő szép ősi énekekről a nagykaszoni Miklós Márton — aki a községnek negyvenöt évig kántora volt —, a következőket mondta: „Sok szép ősi éneket énekeltek itt — különösen karácsony éjjelén —, amikor férfi és nő egyaránt énekelt, sajnos ezek az énekek lassan elmaradtak.” Miklós kántor példaképpen két ilyen éneket énekelt hangszalagra az ő ma is fiatalosan csengő hangján:

*Örvendezzünk, Betlehembe menjünk a pásztorokkal,
Istállóhoz, barmok jászolához ajándékokkal:
Ott született Isten Fia egy kis gyermekcske,
Atyáinktól régtől fogva várt kisdedecke.*

A másik kedvelt régi ének:

*Im midőn mindeneket, bírsággal hivatnak,
Augusztus, hogy könyvébe szám szerint íratnak.
Elindula József is a Szűz Máriával,
Istennek erejével terhes mátkájával.*

A népi áhítat sugárzó dramatikus játékok közül ma is szokásos a betlehemjárás. A betlehemes játékot először a szentegyházban adják elő, innen indulnak betlehemezni is. A csikmenaságiak a betlehemes játékot 1971—72-ben a cinteremben, a szentegyház javításából megmaradt deszkákból állított színpadon adták elő. A betlehemesek templomi bemeneteli és kijöveteli énekét 1978-ban Adorján József (szül. 1902) megyebírótól jegyeztük le.

*Pásztorok, pásztorok nagy öröm vár rátok,
Megszületett a Messiás, akit régen vártok,
Nem messze istálló, ragyog égi fényben,
Ott fekszik a kisded Jézus Mária ölében.
Jöjjetek hozzája, hódolatot várja,
Ő az égnek és a földnek Istene, királya.
Egyszerű szívetek, nyíssátok meg neki,
A szegények bűjót-baját, ti veletek érzi.
Dicséret, dicsőség mennyben az Istennek,
Szent békeség, itt a földön a jó embereknek.*

(Kijövetelkor:)

*Szűz Mária e világra nekünk szent Fiát hozá,
A jászolban helyzetetvén ötet ilyképpen szóla:
Aludjál én magzatom, nyugodjál virágom,
Így énekelvén és örvendezvén.*

A játék egyik fő kelléke a „betlehem”, amit „szentegyháznak” is neveznek. Öltöztetik a templomból kerül ki. A szereplők egy része is a szentegyház tisztviselője. A csíkmenasági betlehemes játékokban Mária szerepét sokáig *Adorján József* megyebíró alakította, a betlehemes játék rendezője pedig a kilencvennégy éves korában bekövetkezett haláláig *Dénes József* megyebíró volt. Egyébként a játék egész menete (Jézus születése, a pásztorok, a háromkirályok hódolata) a szentegyházban a karácsonyi éjféli misén hallott szent eseményekhez kapcsolódik. Bár a kászoni betlehemes játékoknak vannak még kézzel írott és nyomtatott szövegei is (19), élettartamuk mégis rövidebb lesz, mint az egyéni vagy közösségi imaszövegeké, mert például Nagykászonban már csak a betlehemes játék egykori pásztorai — vagy érdekes jelenségként —, a szereplők hozzátartozói, gyermekei, rokonai emlékeznek a betlehemes játék egyes szövegeire; ezek is csak egyéni áhítatból mondogatják vagy éneklük a régi szerepeket. A betlehemes játék furulyásai a népi zenét is megszólaltatják a szentegyházban: a csíkmenasági betlehemes játék „hivatásos” furulyása *Borbély Lajos* (szül. 1912).

A szentegyház még a népdalokban is előfordul. Mivel a torony a legszembe-tűnőbb, főleg róla énekelnek: „*Menasági torony, jaj de messzire látszik / Annak tetejébe két szál rózsza virágzik...*” Változata: „*Menasági sugártorony, jaj de messzire kilátszik, / Közepébe, négy sarkába, két szál rozsmaring virágzik*” (20). Példák lehetnének ezek a dalok a népdal kommunikációjában az éles, vizuális élményű intonációs típusra is (21).

A kászoni és menasági népművészetnek is vannak a szentegyházzal kapcsolatos vonatkozásai. A híres nagykászoni ácsok nemcsak a házak, hanem a szentegyházak bejáratához is díszes „kötött kapukat” emelnek.

Híven őrzik az egyéni áhítatban kimagasló, szentegyházakhoz kötődő *papjaik, falusfelek emlékét* is. Példáikból szüntelenül erőt és kitartást merítenek lelki életükben.

Az 1971-ben tartott nagykászoni misszió alatt felújították a kászonzeltízi születésű, szent életű *András Mihály* (1694—1732) emlékét. Mumifikálódott testét, amelyet eddig a sekrestyében üveggoporsóban őriztek a szentegyház várfalánál, a bejáratától jobbra temették el és sírja fölé felíratos keresztet emeltek. (A régiek itt is a szentegyház cintermében temetkeztek, később a templom várfalán kívül nyitottak temetőt. A sírokat „sírhomp-templomnak” nevezik.) *András Mihály* Csíkszentimre, Csíkszentkirály és Nagy-tusnád plébánosa volt, az 1717—1723-ban dühöngő pestis idején Alsócsik falvaiban a betegeket fáradhatatlanul látogatta s őket a szentkenet szentségében részesítette.

P. Csiszér Elek (1856—1942) a szentség hírében elhunyt Szent Ferenc-rendi atyára a csíkmenaságiak így emlékeznek: „Gyóntatószékét mindig százan és százan állták körül. Nagy Mária-tisztelő volt. Amikor gyémántmiséjét mondta Csíksomlyón, szülőházától a szentegyházig az utat kénefelejjessel borították. Brassóban hunyt el, a bolonyai temetőben nyugszik. Amikor egy havas téli napon a sírját kerestem, érdeklődésemre ekképp igazítottak el: amelyik síron nincs hó, csak élő virág, ott nyugszik Elek atya; egyébként is könnyen megtalálhatja, mert sírjánál mindig vannak imádkozók.” (*Csikmenaság*, 1978. *Csedő Anna*, szül.: 1914) (22).

A kászoni és fisákvölgyi híveknek nemcsak vallási, hanem *társadalmi életükben* is központi helyet foglal el a szentegyház. A falvak települése is a szentegyházakhoz igazodik. A menasági monda szerint a vízözön után az emberek a hegyekről a szentegyházhoz húzódtak le. A falu gyülesei is a szentegyház mellett tartják. A templom kerítésénél egy boronafán ülve, többszáz éves szádokfa alatt beszélnek meg a közügyeket.

A szentegyház fenntartja a nemzetségi tudatot is. A nemzetségek utcái a szentegyházba torkollanak. A nagycsaládok elhunytjaiért régebben a misealapítványokba földeket is adományoztak a templomnak.

Harcok idején a szentegyház volt a menedékük, ezért építettek lőréses falakat köré. A szentegyházak a nép történelmi emlékeinek őrzői, mint például a

kászonzeltízi Szent Katalin-kápolna, melyet „török-kápolnának” is neveznek (romjai alatt a monda szerint egy arany kelyhet találtak). A menasági templom szentély felé néző diadalívén a török időkre emlékeztető turbános prófétákat láthatunk.

A szentegyházak ősi hagyományainak nyomában járva meg kell emlékeznem *adatközlőimről* is, akik megkülönböztetett szívességgel fogadtak. (Ez nemcsak a csíkiak hagyományos vendégszeretetéből, hanem az *unitas sanctorum*-ban élő világnézetükből fakad.) Nagykászonban felkerestem egykori tanítványaimat, kis néprajzosaimat, Bálint Dénest, Bodó Andrást, Becze Andrást, Csikmenaságon pedig Erdély Andrást, Kiss Ernőt és Elemért, valamint a falu szülőltjét, Bakó Gábor főesperest, aki harmincnolc évig tevékenykedett szülőfalujában.

A nép számon tartja ájtatos falusfeleit. A hagyományok őrzőit megbecsülik és elismeréssel szólnak róluk. Érdeklődésemre azonnal megmondják, hová mehetnek, kihez fordulhatnak teljesen veszendőbe még nem ment régi szövegeket (énekeket, imákat, szokásjelenségeket stb.) lejegyezni. Adatközlőim tudatában vannak annak, hogy a hagyományok megőrzésében nekik különös szerepük van. Foglalatosságaik közepette is szívesen váltanak szót azzal, aki érdeklődik irántuk. (Egyik adatközlőm például szénaccsinálás közben beszélt a náluk szokásos betlehemes játekról, majd amikor kissé megpihent, néhány éneket is elővett belőle.)

Családi állapotuk szerint vannak *családi közlők*, akiknél főleg az idősebb szülőknél van fontos szerepe a hagyományok őrzésében. A nagykászoni *Mihálcz József* (1919) fiát is bevonta a betlehem-járásba. Vannak magányosan élő özvegyek is, akiknek öreg éveikben még bensőséges élményt jelent a hagyományos imák, énekek végzése (a kászonzeltízi özv. *Pataki Józsefné Gál Vilma* szül. 1904 és mások). Férfiak és nők egyaránt a hagyományok ápolói. A férfiak inkább a cselekményes áhitat (betlehemes játékok) őrzői. Vannak, akiknél jószomszédi alapon esténként elbeszélgetnek a hagyományokról. Diakronikus sorrendben: a *középkorhoz* kötődő hagyományok őrzője a csikmenasági világtalan özvegy *Ferenc Sándorné Adorján Rozália* (1888), a kászonzeltízi *Pataki Józsefné Gál Vilma*, *Csedő Anna* (1914; Krisztus vállsebének tisztelte); a *török idők*et idéző *Adorján Dénés* (1902; A „török kápolna” története, Ilyés András püspök álma); *korunk hagyományait* gyarapítja a menasági *László Ferencné Oláh Margit* (jeruzsálemi ima).

A tizenkilenc szentegyház, amint a fentiekből is láthatjuk, gazdaggá, színessé teszi a két táj népének lelki életét.

Jegyzetek: (1) **Szabó T. Attila:** Ősi csíki települések. Hargita Kalendárium. 1974. 206. Vö. még **Ferenczi Sándor:** Kászonszék régészetről és a kászoni székelyek eredetéről, településéről. Kvár. Minerva, 1937. — (2) **Szabó T. Attila:** A szó és az ember. Kriterion, Bukarest, 1971. 492. — (3) **Tamási Áron:** János nemzése. Rendes feltámadás. Bk. 1968. 127–134. — (4) **Búzás Gerő:** A hargitai lélektorony. Kv. é. n. 128–130. — (5) **Lexikon für Theologie und Kirche.** Freiburg im Breisgau, 1933. 994. — (6) **Uo.** 982. — (7) **Partal:** Les couleurs symboliques. 1837. — **Wackernagel:** Die Farben und Blumensprache des Mittelalters, im: *Kleine Schriften*, Bd. I. 1872. — **F. Mengis,** im *HDA* 2, 1189–1215. — **Erdélyi Zsuzsanna:** Adatok a magyar népköltészet színszimbolikájához. I–III. *Ethn* LXXII (1961) 173–199, 405–429. — (8) **Latkóczy Mihály:** Magyar szentegyházak regéi. Bp. 1898. 111. Idézi **Bálint Sándor:** Ünnepi Kalendárium. II. 14. — (9) **Székely László:** Ünneplő székelyek. Csíkszereda, 1944. 25. — (10) **Jakab Antal:** Az erdélyi róm. kat. püspöki szék betöltésének vitája a XVII. században. Kolozsvár, 1944. 17. — (11) **Horváth Pius:** Ilyés András erdélyi püspök eredeti levele 1697-ből, in: *Temesvári Történelmi és Régészeti Értesítő*. VIII. (1882) 20–22. Ilyés András életére vonatkozólag l. még **Király Ilona:** Szent Margit legendái. Vigilia XXXVI. (1971) 315. — (12) **Vamszer Géza:** Életforma és anyagi műveltség. Bk. 1977. 265. — (13) **A Napbaöltözött Asszony kultuszát** (Jel 12,1) a csíksomlyói obszerváns ferencrendiek honosították meg. — (14) **Szabó T. Attila:** i. m. 489–490. — (15) **Orbán Balázs:** A Székelyföld leírása. II. 1869. 41. — (16) **Magyar Művelődés Története**, Bp. II. 119, 491. — (17) **Veszely Károly:** Erdélyi egyháztörténelmi adatok. Kvár. 1860. 20. — (18) **Székely László:** Áhitat a falun. Csíkszereda, 1943. — (19) **Uő.** Ünneplő székelyek. Csíkszereda, 1944. 7–12. — (20) **Imets Dénés:** Repülj madár, repülj. Csíkszereda, 1970. 51, 66. — (21) **Hankis Elemér:** Kommunikáció-elméleti modellek és a népdalkutatás. *Ethn* LXXX. (1969) 355. — (22) **P. Boros Fortunát:** Elek Atya. Kolozsvár, 1946. — **Uő.** Elek Atya arca. Kolozsvár, 1947.

„Körülfogták az ördögök”

Egy középkori templomi példázat sorsa néphagyományunkban

Ezt a Tápén följegyzett, de más helyeken (Nagykamarás, Mezőkovácsháza) is hallott szólást akkor emlegetik, ha valakit mise, vagy más isteni szolgálat alatt a templomban szunnyadni látnak. A szólás battonyai fejleménye szerint az ördög párnájára fekszik, aki a templomban elalszik. Alig hinné az ember, hogy ez a jámbor, ügyefogyottnak tetsző falusi példabeszéd még a középkori legendák színes európai világát idézi.

Robert Wildhaber jeles svájci folklorista, utalva Stith Thompson mesekatalógusára, önálló tanulmányban foglalja össze azt a nemzetközi elterjedtségű mondát, amelyben az ördög ökör-, esetleg bivaly- vagy lóbőrre írja azoknak nevét és bűnét, akik mise alatt a templomban nevetgéléssel, fecsegéssel, unatkozással vétkeznek. Annyian vannak, hogy a bőrt ki is kell tágítani, hogy minden név ráférjen. Fölsorolja azokat az európai országokat és népeket, amelyek a mondát gazdag változatokban ismerik. Számbavételében azonban magyar, illetőleg hazai adat, utalás nem fordul elő.

Wildhaber a mondát a középkori művészetben, folklórban, főleg az exemplum-irodalom épületes, szemléltető példái, történetei között is nyomozza. Bizonyos korai följegyzések után Jacques de Vitry, deákosan Jacobus Vitriacus (†1240) bíboros *Sermones vulgares* című prédikáció gyűjteményében jelöli meg mondánk első közvetlen forrását: egy pap az ünnepi istentisztelet alatt ördögöt lát, aki fogaival pergamenlapot rángat, tágít. A pap kérdésére elárulja, hogy a templomi fecsegőket írja föl, de nem fér rá a nevük, annyian vannak. A pap ezt a látomást híveinek tudtára adja, akik bűnbánatra gerjednek, és így az ördög megszégyenül. A történetet Vincentius Bellovacensis, a híres középkori kompendium-szerző is följegyzi. Egyes változatokban az ördög majom képében ablakpárkányon ülve írja föl a templomban tereferelő asszonyok nevét.

A XIV. században bukkannak föl a vulgáris, vagyis nemzeti nyelvű fordítások között a német változatok. Egyik előadás szerint Szent Gergely pápa mise közben elmosolyodik, deákja kérdésére elmondja, hogy látta az ördögöt, amint szorgalmasan írja ökörbőrre azokat a szavakat, amelyeket az emberek misehallgatás közben oktalanul kiejtenek. A legendát egy svájci német változat (1460) Szent Márton püspöknek tulajdonítja, aki tanítványának, Berecknek árulja el, hogy mit látott. Erre egyébként a *Gargantua* egyik helyén Rabelais is utal.

A történetet a középkor szakrális művészete is megörökíti. Wildhaber emlékeztet a híres német bencés apátság, *Reichenau* egyházának XIV. századból származó freskójára, de több francia és német templom hasonló ábrázolására, sőt néhány gótikus, illetőleg kora reneszánsz kódexillusztrációra, fametszetre is. Lehetséges, hogy a groteszk szimbólum hazánkban sem volt ismeretlen, de magyarországi párhuzamról — tudomásunk szerint — művészettörténeti kutatásunk eddig még nem tud.

Értékes anyaggyűjtésének és rendszerezésének bemutatása után Wildhaber a monda eredetét, illetőleg kiindulását János evangélista Jelenéseinek az utolsó ítéletről szóló versében találja meg: „Akkor nagy ragyogó trónt láttam. A rajta ülő tekintete elől menekült a föld és az ég és nem maradt számukra hely. És láttam, hogy holtak: nagyok és kicsinyek, ott állnak a trón előtt. Könyveket nyitottak ki. Kinyitottak egy másik könyvet is, az élet könyvét. A holtakat megítélték tetteik szerint, amint a könyvekben föl volt jegyezve” (20,12).

Wildhaber dokumentációját Lutz Röhrich néhány adattal egészíti ki. Így utal még az evangélium egyik helyére: „Mondom nektek: minden fölöslegesen ki-

mondott szóról számot adnak majd az emberek az ítélet napján. Szavaid szerint fognak igaznak ítélni, szavaid alapján fognak elmarasztalni” (Mt 12,36). Wildhaber a könyvszimbóliumnak számos megnyilatkozását vizsgálja tovább a középkor művészetében és himnuszköltészetében, továbbá folklórjában.

Mondottuk, hogy a kitűnő összegezésben hazai párhuzamok nem fordulnak elő. Azóta Scheiber Sándor és jómagam a nemzetközi szakkutatást tájékoztattuk az eleven magyarországi hagyományról.

A mondát már kódexirodalmunk ismeri, és érthetően Márton püspökkel, a későbbi magyar haza, Pannónia nagy szülöttével hozza összefüggésbe. „Olvastatik — a XVI. század elejéről (1527) származó, névtelen karthauzi szerzetestől írt *Érdy-kódex* szerint — Szent Bereckről ilyen példa, hogy mikoron Szent Márton püspök misét mondana egy időben, Szent Bereck — ki vala Szent Márton püspök diakonosa — látta pokolbeli ördögöt ülven az oltár megett és írnia. És mikoron az erdegnek elfogyott volna hárgyája (hártýája) akará az erdeg az hárgyát fogával kihúzni, hogy többet írhatna reá. Mikoron az erdeg hárgyát húznája, az hárgya elszakadt, és az erdeg igen úté fejét hátra az kő falhoz, melyet látván Szent Bereck kezde nevetni. És mikoron Szent Márton püspök kérdéséje, hogy mért nevetett vóna, megmondá neki Szent Bereck nyilván: Megkérvdén Bereck az ördeget, mit írt volna, felelé az erdeg, hogy az hévságos (főlösleges) igéket írnája, melyeket az emberek szentegyházban beszélnek. Úgymond Szent Gergely ha az öres (üres) ígérő okot kell adnonk, az utolsó napon, meg kell mértéklenünk, mennye gonoszságok következnek a sok szólásból. Szent Bernald úgy mond, ha meggondolod, melly erős számot vesznek az öres ígérőkről, nem leszen igen utálatos teneked az szilenciom, az vesztegségtartás (hallgatás).”

A mondához, illetőleg a címben idézett tápai szólás eredetéhez elsősorban a szegedi táj hagyományaiából számos elnépiesedett mondai adalékot tudunk idézni. Ismeretes, hogy a szegedi népiséget a franciskánus szellem évszázadokon át ihlette és alakította. A barátok prédikációinak egyik jellegzetes, hatáskeltő eszköze volt a példázat, az exemplum, amely azután sokszor épült bele a helyi folklórhagyományba is. Erre több más jellemző párhuzamot tudnánk idézni, ez azonban eltérítene bennünket itt kitűzött célunktól. A *mindönlátó* rövid meséjét Kálmány Lajos a Szegedről települt *Egyházaskér* temesközi magyar faluban, Borbély Mihály híres mesemondó lakóhelyén jegyezte föl más változatokkal együtt: a templomban volt az angyal meg az ördög. Az ördög mindig írta a bivalybőrre, aki szundikált. Egy embernek olyan érdeme volt, hogy mindent látott, jót is, rosszat is. Az ördög olyan sokat fölírta, hogy nem fért a név a bivalybőrre. Akkor beleakasztotta az egyik szélébe a körmét, a másik szélét belefogta a fogába, hogy majd megnyújtja, hogy tudjon még rá írni. A mindenlátó nézte, hogy mit csinál az ördög. Látta, hogy erőlködésében elszakította a bőrt, és a fejét belevágta a falba. A mindenlátó elnevette magát. Azt is beírta az ördög a bivalybőrre a többi közé. Ő is csak olyan bűnös lett, mint a másik ember. Ez intelem az elbizakodott jámborok számára.

Hasonlóan tanította a híres Szeged-alsótanyai szentember, *Engi Tüdő Vince* is századunk elején a híveit: aki imádság közben elalszik, azzal az ördög incselkedik. Ezért mindig akadnak tanyai öregek, akik a ház körül, kertben sétálgatva végzik esti, álmatlanság vagy fogadalom esetén pedig éjszakai imádságukat. Tüdő Vince mondogatta azt is, hogy az ördög bőrre írja azoknak az embereknek a nevét, akik nem kellő komolysággal imádkoznak.

A híres szegedi mesemondó, *Tombác János* földműves ajkáról jegyeztük le a következő színes változatot: Valamikor régen az ördög incselkedett az Istennel, aki megteremtette az embert, de az ördög szerette volna Urától eltántorítani. A nép nagyon istenfélő volt még akkoriban. Az ördög nem sokra ment vele, hiába kísértette. Gyűlölte, mindig a rosszra akarta kényszeríteni. Elment az Istenhez panaszkodni: Ugyan, adj már nekem is egy-két lelket. Nagyon unatkozok, semmit sem tudok csinálni, az emberek gyűlölnek.

Hát az Úr azt mondta neki: na ördög, ha tudsz magadhoz hódítani belőlük, hát hódíts, majd meglátjuk. Az ördög azt mondta az Úrnak: én már mindent ajánlottam nekik, de egyet sem bírok közülük magamhoz csalni! Az Isten erre így szólt: mikor a templomban vannak, és imádkoznak, akkor eredj oda közéjük. Csinálj olyan valamit, hogy elnevezzék magukat. Aki nevet, az a tied lehet, elviheted. Az ördög a templomban csakugyan mindent meg is próbált, de egy árva lelket sem tudott magához hódítani. Gondolt egyet, elment a kocsmába. Hát ott voltak mindenféle emberek, figurázott velük. Sokan elnevezték magukat, egyikük azonban komoly maradt. Akármít próbált vele az ördög, nem nevetett. Végül aztán az ördög megnyűzott egy bivalyt, bőrét bevitte a kocsmába, magára borította és elkezdte rázni, csattogtatni. Most már a komoly ember is elnevelte magát. Alig is van olyan ember, aki az ördöggel nem társalog.

A franciskánizmus jelentős hatással volt a székely magyarság katolikus részére is. A bukovinai születésű *Gáspár Simon Antal* a mondat Bosnyák Sándor följegyzésében a Luca-napi hiedelmekhez kapcsolja:

Luca napján székelt kezdenek faragni. Egy fiatal legényke is egyszer próbálta. Elkészítette és elment vele az éjféli misére, ott hátul reá is ült. Egyszer csak látja, hogy az ördög is ott van, és egy nagy bivalybőrre írogatja azoknak a nevét, akik a templomban is vétkeznek gondolatlanul, nézéssel, mosolygással, suttogással. A bőrt egészen teleírta, már nem volt hová írnia. Megfogta a fogával s a kezével húzta, hogy nyúljon a bőr. Olyan erősen húzta, hogy a foga közül kicsúszott és a fejét jól beverte a falba. Ezt látta a legényke és elkacagta magát. Most már az ő neve is rákerült a bőrre. Antal bácsi a végén megjegyezte, hogy ezt még nagyanyjától hallotta gyermekkorában, az pedig „erőst igazmondó volt”.

Fedics Mihály híres szabolcsi mesemondót egyszer megkérdezte görög katolikus papja, hogy miért nem jár templomba. Az öreg ezzel a példázattal okolta meg elmaradását: Volt egyszer egy szentember, aki a sár tetején is úgy ment a templomba, hogy a csizmája tiszta maradt, míg a többiek majd elmerültek benne, csizmájuk is csupa sár lett. A pap fölment a szőszékre és prédikálni kezdett. A szentember is hallgatta, de egyszer fölneézett. Látta ám, hogy az ördög ott ül az ablakban, és írja azoknak nevét, akik nem ügyeltek a pap szavára. Egyszerre azonban a szél bevágta a templomablakot, és az ördögöt derekasan fülöncsapta. Az ember elmosolyogta magát. Az ördögnek sem kellett több, persze most már őt is fölírta a többiek közé. Amikor pedig a misének, prédikációnak vége lett, a szentembernek is éppúgy besározódott a lábbelije, mint a többié. Az öreg Fedics ezzel mentegette magát: azért nem jár templomba, mert nem akarja, hogy az ördög vele is incselkedjék. A történetet éppen a papja közölte velünk.

A történet kissé elmosódott változatát a bodrogházi *Láca* református népe is meséli.

Az exemplum több helyen már feledésbe merült, de tanulsága: a jámbor lélek éberségének követelménye mégis eleven. A német eredetű, de már régen elmagyarosodott *Károlyfalva* asszonyai az imádságos könyvükbe tett úrnapi szentelményt: kakukkfüvet, borsfüvet szagolgtatják a templomban, hogy el ne szunyadjanak. A gazdag hagyományokat őrző *Hangony* palóc (barkón) faluban tréfás komolysággal vesszővel vernek arra, aki társulati ájtatosság alatt elbóbiskol, hiszen ezzel veszélyeztetné az egész asszonyi közösség buzgalmának erejét.

Nem soroltunk föl minden változatot, de ennyiből is kitűnik a középkori exemplum színes hazai sorsa, útja, mint tanulságos példája az európai literátus műveltségi hagyomány paraszti utóéletének.

CSANÁD BÉLA VERSEI

Transzcendens ars poetica

Hazátlan érzés a vers
hazát keres a gondolat
a lét
zarándok szavaink
vágyakoznak és menetelnek
szegényen

 árván
 mezitláb
étlen-szomian
nappalokon éjszakákon át
hazát keresnek
embert
búidosó lelket

 egy virágot
egy csillagot a mindenségben
a szabadság teremő otthonát
ahol örökre megpihennek
ahol
örökké élünk

Jónás második imája

Ez hát a szörnyű város, Ninive,
mely lustán nyújtózik a végtelenbe,
mely kicsúfolja prófétáidat,
erőszakos, gyanakvó és kegyetlen.

Ez hát az átkos város! Istenem,
hogy féltem tőle, ismeretlen álom
hullámain utazva! S ez a fény
mégis az én kifosztott ifjúságom,

mert bennem is két város él, Uram,
ahol fiadnak, jónak megszülettem,
a másik ez a bűnös Ninive,
s magamban ezt még meg se térítettem.

Hadd legyenek én is győzelmed jele,
Uram, ha végre elfoglalsz egészen.
Néped már szőrruhába öltözött,
s irgalmas szódat várja Ninivében.

Életrajz

Türelmesen kitenyészted
saját haláloed vírusait
a feltámadásig

Kain

Akinek a szíve halott
saját tagjának érzi
a guilkos durungot

Mit adhatok

(EDITH STEIN EMLÉKÉNEK)

Mit adhatok?
Hisz minden a tied.
A múltam is,
az ostorverte hátam,
a jövőm is
csak áldásodra vár.
Öröktől fogva már
szívedben élek.

Csak egyet adhatok,
a szabadságom:
hogy ajándékaidd
elfogadom,
s amit akarsz,
azt én is akarom.

Könyörgés

(THURZÓ GÁBOR EMLÉKÉNEK)

Ki kételkedik, mind gyanús,
s ki túl hibátlan, még gyanúsabb.
Ki járhatja meg közülünk
makulátlan az égi utat?

Közöttetek ki bűntelen,
követ az vessen rám először.
Tudom, Jézus türelmesebb,
bár rettegek ítéletétől.

Úgy élünk, mint idegenek,
saját igazság börtönében.
Örökségünk reménye él
a szabadító szó hitében.

Egy színész halálára

(LATINOVICS ZOLTÁN EMLÉKÉNEK)

Bár sose volt játék, se szabályos rend a te sorsod,
én hiszem: isteni rend, játék s rím a halál.

A tükör előtt

Az öregedés jeleit az ember általában 30 éves kora után kezdi észlelni a testén. Megállapítjuk, elkönyveljük e kisebb-nagyobb jeleket, igyekszünk a dolgokon itt-ott igazítani, helyrehozni, amit még lehet, késleltetni, ami eljövendő: ám fokozatosan mindez természetessé is lesz, mint ahogy természetessé válik életünk folyamán sok minden, hogy megnövünk, felnőtté válunk, kicserélődnek a fogaink, időnként megfázunk vagy elrontjuk a gyomrunkat, — mostantól fogva természetessé válik lassú testi deformálódásunk, kötőszöveteink lazulása, fogaink romlása, hajunk őszülése és kihullása is. S elérkezik a nap — nőknél úgy 50 éves kor körül —, amikor az ember belenéz a tükörbe, és egy ismeretlen arc néz onnan vissza rá. Az apró elváltozások felhalmozódnak, s hirtelen megváltoztatják az összbenyomást: ekkor nem is annyira az rémít el bennünket, hogy öregszünk és csúnyábbak leszünk, hanem önnön felismerhetetlenségünk. Tudtuk ezt, mondták ezt nekünk, — s lám, most itt van: eltűnőben az én, akit ismertünk, akit épp hogy elfogadtunk, hisz kamaszkorunk tükörbenézéséi alkalmával még igencsak nem voltunk vele megelégedve; akit ugyan nyűgnek és lompos tehernek is éreztünk sokszor, de lényünk legmélyén belebonyolódott szerelemmel csüggtünk rajta. Ez az idegen arc, amivel nem tudom magam azonosítani, mintha botrány lenne a világ rendjében, mintha megalázna. Még próbálkozhatom magam kirázni ebből a maszkból, beállhatok félprofilba vagy félárnyékba, igyekezhetem a szememen keresztül előcsillantani belül eleven éneket — ideig-óráig még sikerülhet ez —, ám nem ez az én perspektívám. Tükörképem ismeretlensége érzékletessé teszi a kikerülhetetlen tényt: személyiségem elfoszlik, szétbomlik a világ bomlasztó folyamataiban; hamarosan eltűnök, mintha csupán ködkép lettem volna: *senki* leszek.

Most már erre vágyom leginkább: szembenézni evvel a ténnyel, minden kendőzés, öncsalás és akarnokoskodó erőlködés nélkül. Le kell sepernem mindent erről az előttem levő ócska terepasztalról, minden porlepte, roskatag díszletet, amivel vigasztalni akarnak engem. Még azt a könyvtáryi bölcsességet is el kell sepernem magam elől, amit összehalmoztak már az emberek ebben a témakörben, öregkori jóságról, hasznosságról, termékenységéről, örömről: szép ez, jó ez, biztos sokan vannak, akiket lelkesít, s akiknek mindez elegendő. De az az ember, aki már fiatal korában, a totális emberi lehetőségek idején is korlátait és lehetetlenségeit tapogatta, bizonyára nem a bölcs és szép megőregedés tornamezején gyakorlatozva tudja majd elérni a maga nyugalmi állapotát. Olyan terület kell nekünk, ahol a leplezetlen tényekkel nézhetünk szembe, és ahol nem olcsó vigasz vár.

A köznapi életben a halálnak, az én megsemmisülésének csupán a letagadása érvényesül. Mégpedig bosszantó, bántó és hipokrita módon. S ez rámutat arra, hogy itt valami nagy baj, eltitkolt, elmérgesedett seb lehet emberségünk testén, amit takargatunk, kozmetikázunk. „Ha nagymama meghal, enyém lesz a kis zöld ládikója” — mondja vidám természetességgel a család legifjabb, még érintetlen emberségű tagja, aki egyébként mélyen, talán a leginkább szereti nagyanyját az egész családból. Erre apa-anya s minden jelenlevő zavarba jön, s közös erővel igyekszik helyresimitani a kötelező takarót ami a jövőt fedi: „Ej, kicsim, nagymama nem hal meg, nem szabad ilyet mondani!” Miközben a nagymama 75 éves, évek óta beteg. De ha nem is így lenne, nyilvánvaló, hogy meg fog halni, mint minden ember. A gyerek aztán hamar eltanulja ezt a stílust, s ezentúl már nem említi, hanem illedelmesen odázza el a kérdést akkor is, ha a nagymama néha-néha szót ejt róla.

Nem, mi nem halunk meg! Nem hal meg az apánk, az anyánk sem, — mindaddig, amíg valóban meg nem hal, s amikor aztán gyakorlati magatartásunk csikorgóan, jegesen őszinte: meghal számunkra az az öregember, s talán már életében is meghalt, legalábbis jócskán elhalt bennünk. Hiszen micsoda önfejelem, lelki tréning szükséges sokszor ahhoz, hogy „le ne lőjük” öregjeinket, amikor életösztönük hajszálgököreit próbálják a rendelkezésükre álló korlátozott méretű parcella általában rossz minőségű talajába eregetni! Amikor jó tanácsaik

vannak számunkra; amikor jelenlétük, tevékenységük fontosságát akarják bizonygatni. Tegyük csak úgy, jó gyermekek, mintha valóban fontos és hasznos volna mindaz, amit nyújtani tudnak, ne éreztessük velük, hogy mennyire terhünkre vannak, hogy apró ravaszkodásaik bosszantóak, hogy átlátszóak, megalázóak kis csalásaik, öncsalásaik. Gonosz és lelketlen bestiák vagyunk, há nem teszünk így, és *vagyunk* is sokszor ilyen gonoszak és lelketlenek, mert számtalanszor „lelőjük” az öregeket, amikor értésükre adjuk, hogy ostobák, feleslegesek, és semmi haszna, sőt még kára is van annak a tevékenységnek, amit végeznek.

Érthető, megérthető, megmagyarázható és százzszorosan is irgalommal kezelendő az a tény, hogy az öregemberek sokszor becsapják önmagukat, hazugságban élnek. Ez a hazugság természetesen nem teljes létezésükre vonatkozik, mert megszenvedett, sok esetben szinte „kiszzenvedett” emberségük számtalan értéket hordoz, mert munkás, másokért adott, szeretetet tartalmazó életútjuk végén humán joguk, hogy őket is gondozzák, tűrjék, elviseljék, megbecsüljék, szeressék. Épp ezért — mivel az öregemberi lét oly mélyen tiszteletre méltó — annyira zavaró az a csalás, ami belekeveredik. Ám nemcsak az öregek életébe keveredik hazugság és öncsalás, valamennyiünkét szennyezi ez az anyag, amit másokban oly éles szemmel tudunk fölfedezni. Talán az a különbség, hogy amíg minden mozog, kavargog bennünk, mint egy hullámzó víztömegben, a szennyeződés is mozgásban van, s nem bőrsődik be, nem áll össze, mint nyugalmasabb felszíneken a moszat és a békanyál. Mi pedig rátekinünk az öregek életére, és szeretnénk, nagyon szeretnénk a tiszta víztükröt látni. A magunk életének, emberségének kifényesedését reméljük minden kitisztult öregemberi létben, s minden kitisztultatlanban az keserít el leginkább, hogy ez talán nem lesz lehetséges számunkra sem.

„Az igazság szabaddá tesz benneteket.” Az evangéliumnak ez a mondata oly ragyogó, annyira létezésünk lényegére tapint, hogy bárhol, bármikor tetten-érhetjük valóságát életünk eseményeiben. Persze, itt nem a doktrinák igazságairól van szó, nem azokról, amelyeket precízen megfogalmazunk, hogy aztán alkalmadtán esetleg fejbe vágjunk velük másokat; nem azokról a szövegekbe foglalt igazságokról, amelyek oly üressé válnak ajkainkon, hogy csak bosszantják, de legalábbis ásitó unalommal töltik el azokat, akiknek szónokolunk. Az agyunkban forgolódo igazság, ha nem járja át egész valónkat, inkább ront, mint használ: bagatellizálja, elverszegényíti az eseményekkel, környezetünk, életünk történéseivel való találkozásaink eleve, megrázó erejét. Az igazság csakis akkor szabaddí meg és ad életet, ha személyes létezésünk misztériumában érintkezünk vele. Az „igazság megszabadít” igazsága tapasztalati tény, de egyben kegyelmi tény is. Olyan *boldogság* a hét többi közt, ami éhségből és szomjúságból ered, s igen mélyen kapcsolatban van hitünkkel is. Ez ugyanis azt jelenti: nem akarunk semmit elfelejteni, letagadni; nem akarunk semmi illúziót, mert bízunk a valóság elviselhetőségében, sőt, annak reményteljes mivoltában. Elhisszük, elfogadjuk, hogy a világegyetem, s benne az emberi egzisztencia legbelsőbb valósága megszabadító erejű. Ami pedig megszabadít, az szinte szárnyakat ad, — s így azt is mondhatjuk: boldogít. Tehát olyan a valóság szerkezete, hogy boldogító igazság van a centrumában, s létezésünket oly módon birtokolhatjuk, hogy az abba való igazságszerű beilleszkedés hozzáférhetővé teszi értelmességét és ragyogó mivoltát.

Nézzük meg ennek az állításnak egyetlen tapasztalati vetületét. Gondolom, sokunk élménye, hogy az élet legnagyobb ajándékai közé tartoznak azok a percek, amikor különleges kegyelmi megvilágításban világossá válik előttünk önünk igazi állapota. S ezekben a percekben enyhén szólva nem azt látjuk, hogy nagy-szerű és remek teremtesek vagyunk. El lehetünk ragadtatva az embertől általában, s igazunk is van ebben az elragadtatottságunkban, hiszen „sok van, mi csodálatos, de...”. Ám ha én el vagyok önmagamtól ragadtatva, ez nyilvánvaló neveltségesség, sőt visszataszító dolog. Az egész világ elhúzott szájjal fanyalogna akár egy önmagától elragadtatott Szent Ferencen, Leonardón vagy Einsteinen is. Ugyanakkor általában, titokban, sokszor akarunk és józan belátásunk ellenére mégis el vagyunk ragadtatva önmagunktól, — s ezért oly értékesek azok a percek, ezért nevezhetők kegyelmieknek, amikor ez nem így van, amikor az igazságnak megfelelően látjuk magunkat, valódi állapotunkat, s ezzel összefüggésben azt, hogy egyáltalán semmi sem illet meg bennünket, sem

elismerés, sem együttérzés, sem szeretet. Tökéletes szabadságra jut az ember ebben a meglátásban: ez bizonyítja, hogy a legmélyebb valóság megismeréséről van szó. És vajon mire jó, mire szabadít föl ez az állapot? Nem valamiféle öncélú lebegésre, „magánüdvözülésre”, hanem igen hétköznapi, egyszerű emberi jószág gyakorlására. Arra, hogy kilépve szubjektumunk lehúzó kötelékeiből, értessük, elfogadhassuk, szerethessük és szolgálhassuk embertársainkat.

Szeretnénk bölcs, szeretetteljes, termékeny életű, eleven szellemű, s lehetőleg ép testű öregemberek lenni, s ez nem reménytelen. Ám a szép öregség is csak a senkivé-levés hátterében bontakozhat ki, és valójában nem is tud úgy kibontakozni, ha erről a háttérrel nem vesz tudomást. Az öregek igazságához hozzátartozik a lezegényedés és kifosztódás, a kiszolgáltatottság, a halál perspektívája. Ez az igazság is képes arra, hogy megszabadítson? Micsoda kriptaszagú, jeges dermedésnek tűnik! De emlékszünk egy nagypéntekre: a szent dráma tövében állva, annyira utálatossá vált előttünk közönségességünk, sekélyességünk és tisztátalanságunk, hogy amikor eszünkbe jutott: meg fogunk halni, — ez rendkívüli és megnyugtató elégedettséggel töltött el. Éreztük, hogy ez az igazság: személyes létbe való belegubancolódásunk bizonyos tekintetben oly reménytelen, hogy ennek kell, szükséges, hogy a halál vessen véget. S ne kerüljessük a szót, habár sokak szemében botránykő: mindez csak azért igaz, mert van az ember életében egy kikerülhetetlen valami, aminek ha tetszik, ha nem, de *bűn* a neve. Ez a valami akkor is érezteti deformáló, roncsoló, életellenes hatását, ha nem vesznek róla tudomást, vagy egyenesen letagadják. Ilyenkor már azt sem lehet tudni, mi az oka a kiüresedésnek, csak a tünetek nyilvánvalóak: keserűség, nyugtalan kínlódás, unalom, boldogtalanság. Ha ilyenkor akadna valaki, aki ránéz erre a szerencsétlen emberre és a szemébe mondja: „Boldogtalan vagy? Bűn van az életedben!” — ezzel nyilván nagy szolgálatot tenne neki. De egyre kevesebb az az ember, aki felfedné ezt a tényt. Elhitették velünk, hogy a bűn fogalma megaláz és lealacsonyít, s a bűntudat elnyomorit és szolgaságba dönt. Holott a tényeken nem változtat azok letagadása. Itt tengődik körülöttünk egy erkölcsileg nyomorgó, életerje gyökereiben megtámadott, boldogtalan embertömeg, és még azt se tudja, mi a baja. Tüneti kezelésekkal próbálkozik, holott gyökeres gyógyulásra volna szüksége. Aki szembekerül önnön életében a bűn tényével, annak számára az is nyilvánvaló, hogy a bűnt halál kell hogy kövesse. S a keresztény halál abban különbözik a nem kereszténytől, hogy ez lényegében a *bűn halála*, — egyébként pedig a bűn az a hóhér, amely megöli az embert.

A keresztény élet alap gondolata az újjászületés. Ez János evangéliumában, Jézusnak Nikodémussal való beszélgetésében van a legjobban összefoglalva; Szent Pál teológiájának pedig sarkalatos tétele a Krisztus halálába való temetkezés s a Benne való teljesen új élet élése (Róm 6), a régi ember levetése s az új ember magunkra öltése, „aki Isten hasonlóságára tiszta igazságban és szentségben alkotott teremtmény” (Ef 4,24). A keresztény ember hiszi, hogy a keresztvízben alámerülve megtörténik ez a halál, s onnan kiemelkedve az újjászületés, a hit és a szentségi jel kegyelmi hatásaként. Úgy kellene végbemenjen egész világi életünk, hogy eme titokzatos módon elővételezett halál és újjászületett élet történésekbe, személyiségünk formálódásának testesült valóságában is egyre jobban kiábrázolódjon. Mégis legtöbbünknek az a tapasztalata, hogy életünk vége felé is még csak a csíráját hordjuk magunkban ennek a megújult, tiszta igazságban és szentségben alkotott teremtnének. Életünk történései valóban arra valók, hogy a régi ember halála s az új növekedése legyen. Ez a folyamat a történésekhez való viszonyulás valóságnak megfelelő voltától függ, nem pedig valamiféle igyekezettől és erőlködéstől — tehát lényegében inkább csak egy alapállástól és a jó felé irányított tekintettől, — s a többi már a kegyelem, vagyis Isten műve, hiszen valójában egyedül csak Ő az ura az életnek és a halálnak. Ez egyáltalán nem azt jelenti, hogy valami tökéletlent átformáljunk tökéletesebbé, hogy gyalgó tetteinket jóakarattal, buzgósággal megreformáljuk: így igen származna lenne keresztény életünk! Nem kevesebről van szó, mint meghalásról és születésről, — tehát csupa olyan dologról, ami nem a mi hatáskörünkbe tartozik, hanem az Istenébe. Meghalásunk és újjászületésünk végbemenésének valóságát életünk folyamán legtöbbször újra és újra elodázzuk. Mint a rosszul súlyolt kelfeljancsik, állunk féloldalunkra mindenféle kibillenés után, ami megrázkódtatásaink, életünk eseményeinek ingásai kapcsán ideig-óráig helyes egyensúlyba

lendített bennünket. Egy idő után igen fárasztóvá és elszomorítóvá válik az újra és újra tettenérhetően beingó rossz egyensúly, az én-központúság. Ennek hamissága és kisszerűsége annál fájdalmasabban érint, minél inkább világossá lesz a másik, az istenközpontú egyensúly nagyszerű, igazságnak megfelelő mivolta s akkor keresni kezdjük azokat a lendítő erőket, amelyek képesek bennünket kiemelni a szubjektum kátyúiból. Ilyen kiemelő erő minden tárgyasulás is: minden munka, ami szolgálat is egyben, valamint a (nem keresett!) szenvedés, ami oly pőrén tárgyasít, hogy mellette valóban nincs helye semmiféle hazug bájolgásnak.

Itt állok a tükör előtt, szétmálló ábrázatommal szemben, s szemben a sötét-séggel, ami személyiségemet szétroncsolja és semmivé teszi. Nem vigasz és nem megoldás semmiféle tréning, torna, testi-lelki higiénia és jóakarát. Egyetlen szilárd pontom van a sötéttel és a semmivel szemben állva: Isten, — aki úgy alkotta meg a mindenséget, hogy boldogító igazság van a centrumában, s aki úgy alkotott meg bennünket, hogy az igazságban szabadságra lelhetünk. Leépülő, elszegényedő életemet, senkivé-válásomat elfogadom Istenem kezéből. Nem akarom kikerülni ezt a folyamatot, mert ráakadtam önmagamban valamire, ami halálravaló, s aminek valóban meg kell halnia. Ennek már régen meg kellett volna történnie, de mind ez ideig elodázódott: itt az utolsó lehetőség, ami biztosan véghezviszi ezt a kikerülhetetlen, törvényszerűen kötelező eseményt. Úgy érzem magam, mint az életem elején, — szinte izgatott várakozás van bennem. Elszakadni, elengedni, elhagyni: mindez olyan friss elszántságot követel az embertől, ami szinte pontos megfelelője a fiatalok hősi élet-vállalásának.

A „tátongó mélység lábaimnál” nem riaszt. Nem azért, mert „glóriával átalépek azt”, — hanem mert „Ő ott is ott van énvelem”. Nem tudok róla szinte semmit azon túl, hogy van, létezik. Bár vele éltem, ismeretem róla elrejtett, megfogalmazhatatlan, s szinte csak abban az egyetlen lendületben sűrűsödik össze, amiben átadom magamat neki. De ebben a bízalomban és bátorságban van, erősödik az ismeretem róla, — és a szeretetem is.

FECSKE CSABA VERSEI

Ecloga-töredékek

1.

*A komor, sötét fenyők csak zúgnak,
a rend — az erdő — mindig helyreáll,
de a többtől kicsit távolabb
egy rakoncátlan fenyő sírdogál*

2.

*A tüskéken tépett gyapjúsálak,
az összecsapódó bozót remeg:
erre terelte át nyáját valaki —
Nyomok, jelek. A hiány még meleg*

3.

*Nézd, a túlbuzgó virág
piroslik, nem retten vissza,
s az ősz, akárha méregpoharat,
hirtelen fenéig kiüssza*

4.

*Tüskés borókanyáj gubbaszt
a kiégett domboldalon
Sehol senki. Valahogy mégis,
gazdátlanul, a fájdalom*

5.

*Az évezredekot őrlő
csillagok alól épp hogy kilátszom
Az egyetlen dalt, mit tudok,
Istennek néma csontomon játszom*

6.

*Pásztor, fölfaltad nyájad! Üvöltének
az éjszakában éhes farkasok
Veszíteni valód már semmi, semmi:
vér helyett árnyékok csorog*

A depresszió kérdéséről

Nem deprimált az ön betege? — teszi fel a kérdést egy svájci lap általános gyakorlatot folytató orvosoknak. Utána javasolja az alábbiak megkérdezését: 1) Tud ön még örülni? 2) Nehezebbé esik döntéseket hoznia? 3) Érdeкли önt még valami? 4) Újabban fokozottan hajlamos-e arra, hogy tépelődjön? 5) Úgy érzi, hogy értelmetlen az élete? 6) Fáradtnak, lendület nélkülinek érzi-e magát? 7) Vannak alvászavarai?

A depresszió ma világproblémát jelent, mert igen gyakori betegség: különböző megjelenési formáiban hivatalos becslések szerint földünkön 150—200 millió embert érint; a súlyos, már a pszichózis szintjét elérő betegek száma a WHO (Egészségügyi Világszervezet) adatai szerint meghaladja a 20 milliót. Egy legutóbb Svájcban végzett felmérés szerint, melyet az összes gyakorló orvosok bevonásával végeztek, az orvosokat — tehát nemcsak pszichiátereket — felkereső betegek 10 százalékánál lehetett depressziós tünetcsoportot, szindrómát megállapítani. Ezek az adatok önmagukban igazolják, hogy a depresszió nem csupán az elmeorvosok problémája. Felismerése életek sorát mentheti meg, nem is szólva az érintettek megszüntethető szenvedéséről és a társadalom egészét sújtó munkaerő-vesztéséről.

A depresszió problémája egyidős írásos történelmi emlékeinkkel. A Biblia már említi, hogy Saul király depresszióját Dávid hárfajátékával igyekezett enyhíteni. Feltételezik, hogy a depresszióban szenvedők számának mai megszokozódása nem magyarázható csupán az új intenzív gyógyszerkutatással és reklámozással, bár ez nyilván elősegíti az új kóresetek felismerését, tehát a diagnosztikus folyamat finomulását. Egyes kedélybetegek, hallván az új terápiás lehetőségekről, önmaguk keresték az orvosok segítségét. Az átlagéletkor meghosszabbodásával az idős- és agykori depressziók száma is megnőtt. Feltehetőleg a modern városi életforma növekvő stresszhatásával, az egyének egymástól való fokozódó elszigetelődésével szintén hozzájárult a lelki eredetű depressziók gyakoribbá válásához. Az életigények és elvárások általános növekedésével szükségsezerűen együtt járnak a kudarcélmények, a remények, tervek megghiúsulása, melyek ezt az egyik legősibb választ, a depressziót kiválthatják. Az iparosodás és városiasodás ugyanakkor a lakásviszonyok gyökeres megváltozása révén is csökkenti a normál környezetnek a betegekkel szembeni „eltűrőkészségét”. Több felmérés igazolja, hogy az összes depressziósok száma megnőtt, de főleg az enyhébbnek mondható depressziósok száma szaporodik.

Idáig jutva nem kerülhetjük el a kérdést, hogy valójában mit értünk depresszió. Betegségegységnek semmiképpen nem tekinthetjük, csak tünetcsoportnak, szindrómának, mely a fentiek alapján is számos ok, vagy körülmény folytán válódhat ki, a kórokozók szempontjából mégsem osztható csoportokba: a legtöbb pszichés zavar ugyanis nem „egy okú”, hátterében többnyire a keletkezési feltételek szövevényes hálózata áll. Az egyes tünetek kiragadása sem lehet osztályozási alap, bár a hangulat kóros nyomottsága, a gátoltság és késztetésihiány, vagy az izgatott-agitált szorongás tünet-hármasa esetenként más-más arányban és profilírozásban, esetleg egymást váltva a legtöbb betegnél fellelhető. Hasonlóan célszerűtlen az egyes kóros témák kiemelése (például a fokozott bűntudat), vagy a testi okokra való visszavezethetőség erőltetése. Mai ismereteink alapján számos más pszichés bántalmat is többféleképpen értelmezünk. A hisztériát például felfoghatjuk betegségegységnek, vagy pszichogén tünetegyüttesnek, kóros személyiségreakciónak, végül sajátos pszichés beállítottságnak, mely különböző tüneteket kiegészíthet, színezhets, ez utóbbi értelemben célszerű használni, tudniillik ez a magatartásmód mindenkinél előfordulhat és csupán akkor tekinthetjük kórosnak, ha el-tűlt, vagy könnyen kiváltható.

E két tünetcsoport jól példázza az elmeorvosok előtt álló feladatot és a gyakori véleménykülönbségeket, mert a kórismézés alapját gyakran csak a tüneti-leíró elemzés képezheti, keresztmetszet jelleggel. A differenciálás a depressziós kedélyzavarnál lehet finomabb és vázlatosabb, a pszichiáter készségétől és

érdeklődésétől függően; de a már említett gyakori tünet-hármas mellett szomorú reménytelenséget, bizonytalanságot, döntésképtelenséget, beteges félelmeket, végül a búskomorság kifejezésének képtelenségét is (Schulte) észleljük. Máskor viszont a depressziós bűnösnek vagy betegnek képzeli magát, élettempója lelassul, vegetatív tünetek lépnek föl nála, a 24 órás ritmus megváltozik, álmatlanságban szenved, testsúlya szélsőségesen ingadozik, stb.

A betegség-leírások és a kórnemző-jelleget érintő felfogások terén észlelhető nagy különbségeket az magyarázza, hogy az egész orvostudományban, de főleg a pszichiátriában még hiányzik az olyan elméleti rendszer, amelyen a természet-tudományokban már megtalálható. Egyelőre ideiglenes válaszfalakat húztunk fel, önkényesen. A fizikus nem teheti meg, hogy ne vegye tudomásul Newton, Max Planck vagy Heisenberg munkásságát. Ezzel szemben a pszichiátriai kutatómunka figyelmen kívül hagyja Freud, Jaspers, Kretschmer és mások felfogását, feltéve, hogy az alkotott új elmélet nem cáfolható biológiailag igazolt tényekkel! Nem mellőzheti Kraepelin nevét, aki az elmebetegségek rendszerét megalkotta, éppen azzal, hogy a keresztmetszeti tünetkép helyett az időbeli lefolyás nyomán az elmebeteg két nagy csoportját választotta szét: a mániás depressziók és a szkizofréniák csoportját; ezt a kettéválasztást ma is érvényesnek tekintik világszerte, bizonyos megszorításokkal. Bonhoeffer döntő felismerése szintén időálló: az emberre érő különböző károsodásokra az agy csupán „néhány típusos pszichés reakcióformával felelhet”, köztük gyakran depresszióval is.

Bochnik kiemeli, hogy egyes pszichiáterek túl finom beszédformulázásukkal kitérnek a más nyelvre való lefordíthatóság elől is, ha mégis átültetik ilyen szövegeiket, csupán a közhelyek maradnak meg belőlük: szerinte a jelenség hasonlít a mai szétágazó filozófiai irányzatok helyzetéhez. Ha elismerjük, hogy az elmebetegképek osztályozása tapasztalatok által nem megalapozott, akkor igazat kell adnunk Conrad-nak, hogy a pszichiátriai kóriszmézés területén még nem értük el a tudományos szintet, csupán az adatgyűjtő fázist, mert még nem rendelkezünk az elméletek igazolására alkalmazható analitikus lehetőségekkel: nem segítenek a „pszichopatológia tudományos meztelenségének leplezésében a humanista szellemtudományok egyes csillogó fogalmai sem” (Bochnik). Ez utóbbiak egyedi sorstörténetek megértésére alkalmasak, de a betegségek tudományos osztályozására épülő megalkotására már nem. További problémák adódnak abból, hogy az elmebetegségek tipológiai meghatározásokkal kell dolgozni, melyek a szervi kóriszmékhez viszonyítva kevesebb pontos külsőleg érzékelhető és rendszerezhető jellemzőkre támaszkodnak. Egy paciens vagy terhes, vagy nem, hipertenziója van, vagy nincs, vércukra vagy normális, vagy kóros. A fogalom-elhatárolás már sokkal lazább, ha arról beszélünk, hogy egy beteg szomorú, ingerlékeny, vagy gyenge... A vércukornál mondhatni, hogy több, vagy kevesebb, de a gátolt-ságról, az aszténiáról, vagy az ingerlékenységről ezt nem, lehet olyan egyszerűen állítani, annál inkább, mert ezek hátterében minőségi pszichés változással is számolnunk kell az amúgy is nehéz mennyiségi fölbecsülés mellett.

A kedélyzavarok egyes fajtáinak elkülönítését elősegíti a Kretschmer által kezdeményezett ún. többdimenziós diagnózis, bár a kérdőívek, pontozó és tünetellenőrző skálák statisztikailag értékelhető pontszámaival a remélt objektiválást még nem sikerült közmegelegedésre megoldani.

Ezeket az általános megfontolásokat azért vázoltuk, hogy a depressziós kórkörmak gyakran önkényes elhatárolását magyarázzuk. Joggal utalhatunk arra is, hogy a pszichiátriai diagnosztika máig problematikus helyzetének tudatosítása bármely szakmabeli orvosnak előnyére lehet. Megjegyzendő, hogy depresszió az orvosok mindennapi gyakorlatában megforduló betegek a legelterjedtebb állapotokat értik: egyesek panaszaik vázolásánál a szomorúsággal azonosítják, mások az általános levertség, vagy a testi teljesítőképesség csökkenésével társult meghatározhatatlan fonákérzéssel. Ma a depresszió komoly társadalmi elismertsége, „presztízse” van, amit az is mutat, hogy sok beteg, vagy azok rokonai minden pszichés jellegű panaszt előszeretettel neveznek depresszióknak. A társadalom a depresszió és elmebetegség között komoly különbséget lát, feltételezve, hogy depresszió esetében az „örültekre” jellemző veszélyesség, kiszámíthatatlanság, vagy gyógyíthatatlanság nem áll fenn. Maga az elmebeteg segítette ennek a nézetnek kifejlődését, mert az elme- és a kedélybetegségekről külön tárgyalt. Glatzel

ezért ajánlja, hogy ha az orvos betegének esetleges örökletes terheltségéről érdemlegesen akar megtudni, kérdezzen a depresszió előfordulásáról, tudva, hogy talán így jelentéktelen közérzetzavarokat is megemlít. A depresszió fogalmára nem is könnyű magyar szót találni: sem a búskomorság, sem a szomorúság vagy a lehangoztás nem megfelelő.

Glatzel szerint a depresszió kérdésével kapcsolatban az érzelmekről és a hangulatokról kell tárgyalni, bár ez mások szerint inkább a költők feladata lenne. A hangulat az egyed megélt közérzetét jelölne meg, bizonyos időtartammal és passzivitással, mely a magatartásnak és a környezethez viszonyulásnak aktuális hátterét képezné; tehát azt meghatározná, hogy bizonyos külvilági behatásokat, vagy a szervezet élettani történéseit miként éli meg, dolgozza fel az illető. Az alaphangulat részben alkatilag meghatározott, de tartósabb környezethatások (pl. fogság) jelentősen módosíthatják. A hangulat ún. mélysége azt jelentené, hogy szorosan kapcsolódik a személyiség-adottságokhoz, viszonylag tartós, és ellenállva a környezetnek befolyásolja a tudatban zajló eseményeket és állapotokat, s így meghatározza az élménymező „hangszínét”, mint orgonájátéknál egyes tartósan szóló alaphangok a dallamokét. Az érzelmeket a gyors változás jellemzi, melyek az embernek a környezetére való aktuális beállítódását tükrözik. A környezettől való függésük miatt mélységük csekélyebb, bár intenzitásuk nagy lehet, ezért az indulatokkal rokonértelmű kifejezéseként is használják őket. Az érzelemhullámoknak a kezdete, tetőpontja és vége megfigyelhető, szemben a hangulatokkal. A hangulatok atmoszferikus hátteréből az érzelmek pszichés megnyilvánulásokként bukkannak elő és helyzetekre, személyekre, eseményekre stb. irányulásuk is szembevetőd: előbbi hasonlatunkat követve tehát dallamszerűen változóak, rövid tartamúak. A hangulatok a szervezet egészével összefonódtak, de az érzelemhullámok is nagyban módosíthatják a test élettani részműködéseit.

A hangulat és az érzelmi ingadozások múltbeli összekeveredéséből származott részben a depressziók szóhasználati problematikája is; egyesek a fogalom többértelműsége miatt annak elvetését javallták, éppúgy, mint a pszichopátia megjelölést.

Glatzel az endogén jelzöt nem az ismeretlen, rejtett eredetű jelzésre, hanem részben genetikai okozati kifejezésként javallja használni, mert így a testi-lelki jelölését is el lehetne kerülni. A *Kahlbaum* teremtette közel százéves ciklotímia fogalmat *Kraepelin* mániás-depressziós elmezavarrá formálta, *Kretschmer* pedig az ismert piknikus alkat-típus pszichés adottságaként értelmezte, hogy ezeket az elmebetegségeket mint „az egészségesek nagy alkatscsoportjának ritka kiéleződéseit” ábrázolják.

A gyakorló orvosnak *Kielholz* depressziós osztályozása több segítséget nyújt, érthetőbb is, bár sok kritika érte. Szerinte két szempont lehet a kórképek elkülönítésének alapja: a fenomenológiai, vagy tünettan és a noszológiai, tehát a betegség-egészre irányuló, mely utóbbi már a várható kórlefolyásra és kezelésre is támpontot adna. A tünettan a két véglet, a gátolt és felajzott-agitált állapot által behatárolt területen vizsgálja a betegeket, észlelhető szorongásukat. Noszológiailag a depressziók csoportosítása nehezebb, de az organikus (szervi), szimptomás (tüneti), endogén (velünk született) és pszichogén tipizálást sokan használják.

A szervi eredetű depressziókhoz tartoznak az idős korról járó agyi elváltozásokhoz csatlakozók, továbbá az oligofrének és epilepsziások kedély-nyomottsága. Tüneti depresszió a belbetegségekhez társul, vagy mérgezést, toxikomániát és alkoholizmust kísérő, illetve az elvonási fázissal járó kedélyzavar. Az ún. gyógy-szeres depressziókat is ide sorolják, melyek közül főleg a kortikoidok és vérnyomás-csökkentők huzamosabb adása után gyakori a fellépésük, bár újabban szaporodik a depresszió az antibébi tablettákat szedő asszonyoknál is. A szkizofréneknél fellépő depressziók eseteiben lehet, hogy a terápiásan nyújtott vegyületek közvetlenül okozzák a búskomorságot, vagy ez a szervezet (a betegség vagy a kezelés miatti) kimerülésének következménye, esetleg a betegségre eszmélést követő reaktív jellegűnek tekintendő. Itt vethető fel az a szintén vitás probléma, hogy egy súlyos testi bántalom átvészelését követő átmeneti ún. biotónus-csökkenés mennyiben tekinthető depresszióknak.

Strömgren a depresszió fogalmának divatossá válásáért, mely szimpozionok és monográfiák tömegének hívószavává lett, főleg a gyógyszerkutatókat, biokémikusokat és élettanászokat okolja, bár az elmeorvosok is hibásak, mert az ún. antidepresszánsok reklámhatása révén eltúrték egy „pharmakomorph psychiatria” kialakulását. Némileg jogos ez a kritika, de meg kell jegyezni, hogy a gyógyszerekre történő reagálás, vagy nem javulás valóban osztályozási szempontnak tekinthető: kár, hogy ez még a depressziók területén nem hozott biztos eredményt. (*Ollerenshaw* állítja, hogy a farmakológiai és prognózis szempontok alapján most heveny szkizofréniának vélt elmebajok tömegéről később derülhet ki, hogy valójában mániás depressziós pszichózisok. Valóban durva egyszerűsítés lenne depresszióknak csak azt tekinteni, amely tünetcsoport bizonyos vegyületekre gyógyul: így olyan tünetek is reagálhatnak, melyeknek kevés közül van a kedélynyomottsághoz...) Az antidepresszáns szerek jó részének enyhe nyugtató hatása is van, amely tehát fajlagosan nem a depresszió ellen irányul. *Strömgren* kritikát gyakorol az okkereső osztályozással szemben is: példának az ún. tehermentesítési (*Entlastungs*) depressziót idézi. Ezt a körképet az jellemezné, hogy a súlyosan megterhelő élethelyzet megszűnése után jelentkezne a depresszió, a háttérben álló mechanizmus azonban esetről esetre változhat. Néha az a tevékenység, melyet a megterhelés igényelt, egy már fennálló lehangoltságot háttérbe szorított, de később újból felbukkant; máskor az érintett a nyomasztó helyzet megszűntétől sokat remélt és ezért csalódott. Érthetetlennek tűnnek azok a körképek, melyeknél a depresszió egy hön óhajtott cél elérése után, például egy kinevezés után lép fel: néha ilyen esetekben például nemcsak az új egyetemi tanár, hanem a felesége is megbetegszik. Pedig a magyarázat egyszerű: a cél elérése érdekében minden más konfliktust háttérbe szorítottak, melyek ezután újra előbukkannak; esetleg rájönnek, hogy évek erőfeszítéséért, nélkülözéseikért túl nagy árat fizettek. Az ilyen betegeknél érthetően igen nehéz különbséget tenni a valódi kimerülési depresszió és a terhelés alóli mentesülés okozta depressziós szindróma között, mert a vitalitás kifogyása egybeeshet a cél elérésével.

A depressziók minden felosztása valójában munkahipotézis, melynek létjogosultságát az adhatja, ha új összefüggésekre mutat rá, vagy gyakorlati haszonnal jár azok számára, akik az új fogalomrendszert elfogadják. Ilyennek tekinthető *Angyal* rendszerezése is, melyet némi módosítással részleteiben ismertetünk.

1. A modern ember kiszolgáltatottja a technokráciának, emberközi kapcsolatai megszakadnak, azonosságát sem fejlesztheti ki kellően, így fokozatosan elszemélytelenedik, elidegenedik. A betegsége hajlamos személyiség ezt az elidegenedést a kompenzációs lehetőségek hiánya miatt, a nyomott hangulat, a reményvesztettség vagy mellőzöttség és a vélt vagy valós igazságtalanságok kiváltotta bosszankodás által hajlamos körtünetté formálni. Lényegében e körképet nevezi *Angyal* „psychoreactiv depressio”-nak, mert normális, de méreteiben túlzott reakcióval állunk szemben, melynek a hangulati nyomottság elhúzódása az egyik jellemzője, mélysége pedig pszichózisig fokozódhat. Ennek az egyéni sebzeékenységnek a megnyilatkozásait főleg a szociálpszichiátriának kell kutatnia, és pszichoterápiásan befolyásolnia, de orvoslása már részben a farmakopszichiátria feladatát is képezi.

2. Ugyanez vonatkozik az „endroreactiv dysthymiák” betegcsoportjára, melybe *Angyal* a kimerülési, elgyökértelenedési és a tehermentesítési depressziót is sorolja. Ezek közös sajátossága, hogy testi vagy pszichés megterhelésekre, hosszabb nélkülözési helyzetekre, pótolhatatlan veszteségekre lassan fejlődik ki az endogén jellegűnek tűnő hangulatzavar, ingerlékenység vagy apátia. Középkorú vagy öregedő betegek esetében gyakori, mert szabályozó mechanizmusuk már kevésbé képes az ellensúlyozására s élethelyzetük is kevesebb kompenzálást tesz lehetővé. Ezek mind megélik betegségüket, részben mert a vegetatív zavarok, fejfájás, szédülés, stb. miatt is súlyos fokot érhetnek el. A tartós pszichés megterhelés jellemző e betegeknél. Ha érte is őket heveny megrázkódás, ez már csupán az „utolsó csepp” szerepét játssza. Előtérben áll az élettől való megkínzottság, a további sorsától való rettegés és tehetetlenség-érzés. Ez a típusú kedélyzavar testi, a szervezetet ért károsodásból is kialakulhat: több egymás utáni terhesség, halmozódó abortuszok, súlyos betegséget követő elhúzódó lábadozás után, tehát egy kimerülési tünetcsoportból lassan alakul ki a depresszió.

3. Különálló kör csoport a depresszív reakcióké, melyek jellemzője a kóros személyiség szerkezet: az önzés, érzelmi felszínesség, önmagával és a közösséggel szembeni felelőtlenség, folytonos csalódottság az élethelyzet miatt, mely gyakran sorozatos, bosszú jellegű, de egyben komolytalan öngyilkossági kísérleteket eredményez. Angyal szerint e körképek hátterében gyakran a fiatal nők életstílusának komoly változása (városba költözés, szexuális tartás fellazulása stb.) rejlik: „az új életformára igényt tartanak, de az ezzel együtt járó kötelezettségek és következmények vállalására éretlenek és képtelenek”. Szerinte ezen betegek közt nagy az intézetben nevelkedők száma, emiatt főleg a szociális tennivalók állnak előtérben. Mások a depresszív reakción a külső, nagyobb veszteség jellegű behatásokra (rokon halála, válás, kényszerű állásváltogatás, nyugdíjazás stb.) bekövetkező túlméretezett hangulatzavart értik, melynek prototípusa az ún. kóros gyászreakció. Ennél a gyász normális pszichés feldolgozása helyett gyakoribb a fásult közöny, néha vegetatív szimptómákkal. Ugyanakkor az elhunytal szembeni ambivalencia, esetleg büntudatérzés is valószínűsíthető.

4. A „kisebb” depressziók közt említendő az ún. neurotikus depresszió. Különállóságát vitatják, mert konfliktusok vagy tudatalatti feszültségforrásként szóba jövő tartalmak a már említett reaktív kedélyzavarokban is közrejátszhatnak.

Bräutigam e gyakori kedélyzavart a neurotikus személyiség szerkezet és a kiváltó környezetbehatások eredőjeként fogja fel: a banális, mindennapi eseményeknek a túlérzékeny személyiség adhat kóros hangsúlyt, tehát az összhangzat feldolgozásának dinamikája patológikus; nem a kiváltó tényezők súlyossága a döntő. A hangulati nyomottság mellett fejnem, szédülés, fáradékonyság, esetleg a szívre vagy gyomor-bélrendszerre lokalizált, jórészt hipochondriás jellegű panaszok fordulnak elő. Provokáló helyzet lehet bizonyos védelem elvesztése, környezetváltozás (néha akár paradox módon üdülés, vagy társasutazás), előléptetés vagy nyugdíjazás. Ez a körkép tapasztalataink szerint már jóval gyakoribb: maga a „korszellem” is elősegíti a kedélyzavarok szomatikus tünetekkel, illetve panaszokkal való kiegészítését, tehát ún. „szomatizálását”.

5. Az ún. endogén depressziók tárgyalásánál elkerülhetetlen a betegek életkorával és egyes kritikus életfázisaival való foglalkozás. Megemlítendő, hogy az endogén depresszióknál semmi ismert szervi bántalom nem található. Ezt a típust jellemzi az is, hogy — a neurózisoktól vagy kóros élményreakcióktól eltérően — előzményként nem mutatható ki belső, vagy külső eredetű konfliktus-feszültség, bár ilyen gyakran találni panaszmentes egyéneknél is. A ciklotímiával ezzel szemben szoros kapcsolatban van: számos megfigyelés kiemeli, hogy a fázisosan ismétlődő búskomorságok és a vidám felajzottságok az ilyen egyének megszokott hangulati és érzelemingadozási zónájába térnek vissza. A depresszió súlyossága, kétségbeesés mélysége, szorongásokkal és önvádásokkal telítettség ellenére a fázis lezajlása után újra a vidám, melegszerű, kiegyensúlyozott egyén tűnik előtérbe. Magát a depressziót, mint bármely súlyos testi bántalmat szenvedik el, bár motiválatlan örömtelenségüket, érzelmi rezonancia-hiányukat, gátoltságukat, stb. kínzóan élhetik meg. Ennek ellenére a betegség pszichológiailag éppoly értelmetlenül tör rá az egyénre, mint például egy vakbélgyulladás, vagy egy természeti katasztrófa. Bár ritkán reaktív okozat sejtethető, azon a tényen mégsem változtat, hogy az endogén pszichózis, így az ilyen depresszió is, az érintett életrajzából nem következik, pszichológiailag nem magyarázható, sőt ez a beteg életértelmének folytonosságát éppúgy megtöri, mint egy baleset. Ebből következik, hogy a baj pszichoterápiásan kevésbé befolyásolható. *Weitbrecht* joggal jegyzi meg, hogy egyesek szinte órára megadhatják depressziós fázisuk kezdetét anélkül, hogy ezt az aktuálisan történetekkel kapcsolatba hoznák: ezt inkább rokonaik próbálják így magyarázni.

Az endogén pszichózis megjelölés, a depresszió esetében is, időlegesnek tekintendő, vagy munkahipotézisnek, csupán azt jelzi, hogy a keresztszemzeti körkép és körlefolyás eltérő a többi hasonló körképektől, utalva noszológiai helyezükre is.

A gyermek- és ifjúkori depressziókat illetően *Spiel* 19 betegét ismertette, közülük 7 életkora 7—10 év között, a többieké 11—14 év között volt. Kórismét csupán a hosszabb lefolyás ismeretében lehet felállítani, főleg, ha a depressziós

fázis kifejezett volt, és azt rövidebb mániás állapot követte. A mániás fázisok ritkák, minél idősebb a gyermek, annál gyakoribb a depressziós kórkép, mely a felnőttek típusos tünettanától alig tér el.

Felnőtteknél észlelni a depresszió vázolt tüneteit, a típusos napi hangulat-ingadozást a korai ébredéssel és reggeli mélyponttal, a hangulathoz kapcsolódó úgynevezett holothym téveszmékkel (elszegényedés, elkárkozás, testi megbetegedés). Felnőtteknél könnyebb az egypólusú-fázisos depressziók és a bipoláris-ciklotim, tehát mániás epizódokat is mutató kórképek elkülönítése. A klimax és az öregkori hanyatlás depressziós betegeinél már kevertebb a szimptomatika, főleg a paranoid elemek szaporodnak meg. A depressziós szakaszok tartama független a noszológiai besorolástól: az endogén kórképek egy része, a közhiedelemmel ellentétben, sajnos idült depresszióvá válik, szervi-agyi elváltozások hiányában is.

6. Az involúciós depresszióké gyakorlatilag is fontos körcsoport. Közmegegyezéssel így jelölik azon depressziókat, melyek először az öregkori hanyatlás szakaszában jelentkeznek; újabban a „késői depresszió” szinonimként használatos. *Angst* és *Perris* újabb genetikai vizsgálatai az involúciós depressziót is a többi, periódusos-egypólusú depressziók csoportjába sorolják. Ez a depresszió nőknél 50, férfiaknál 55 év után jelentkezik. Az ilyen egyének introverziója elősegíti a kellemetlen élményhelyzeteket kísérő kudarcok felhalmozódását, ami lassan rezignációhoz, növekvő bizalmatlansághoz vezet. Így sarkosítva feltételezhetjük, hogy a korán megöregedettek hajlamosak főleg az involúciós depresszióra, akiknél a betegség kezdete a gyakran lappangó, neurotikus jellegű kezdeti szakasz miatt nehezen határozható meg. Nőknél e kórkép háromszor gyakoribb, mint férfiaknál; a női klimaxot 4–7 évvel követi.

Petrilowitsch finom vizsgálatai nyomán kiemelte, hogy a korosodás vitalitás-vesztésénél az életunság háttérben gyakrabban volt krízisszerű teljesítmény-lejtőzés, mely az életstílus megváltoztatását kényszerítette ki. Főleg túl aktív, intenzív életvezetésű egyének, verseny-sportolók, kalandos, eseménydús életűek reagálnak érzékenyen, mert képtelenek korukat tudomásul véve magukat alacsonyabb vitális szintre átállítani: találóan „Hemingway-tünetcsoportnak” nevezte ezt a nem is ritkán látható állapotképet. Hemingway-ről egyébként több elmemorosis tanulmány látott napvilágot, bár ezek zömmel pszichoanalitikus megközelítésükből eredően, életvezetését gyermekkori élményekkel, „megoldatlan Ödipusz-komplexusával” stb magyarázták. Rámutattak arra is, hogy ő magát „öregnek” szolgáltatta utolsó éveiben, mégis görcsösen ragaszkodott fiatalosságának bizonyításához. Kézenfekvő, hogy sokan a pszichés hanyatlásukat is kínosan élik meg. Az involúciós depresszióval kapcsolatban volt alkalmam összehasonlító kulturális vizsgálatokat végezni; észleléseimből a következőkben példaként az említett tünetcsoportból idézek.

A „Hemingway-szindrómára” három kanadai és két magyar kóresetet leltem: ezeknél a fizikai erő fogyása, az élettempó csökkenése, a veszélyek kényszerítő kerülésével együtt szintén életunságot provokáltak ki. Legjellemzőbb példa egy 67 évesen öngyilkossá lett kanadai volt, aki mindkét világháborúban rész vett, az elsőben külön engedéllyel fiatalosága miatt, a másodikban már hivatásos tisztként harcolva a normandiai partraszállás első hullámában. Noha csapatát nagy veszteségek érték, ő még csak meg sem sebesült, pszichésen jól átvészelte, a háború után két évet megszállóként Németországban töltött, majd Kanadába visszatérve tisztként tevékenykedett, míg 53 évesen nyugdíjazták. Ezután nyelvtanárként működött, kedélyingadozásai miatt alkoholizált is. Vadászott, sok időt töltött a vadonban egyedül. Testi ereje fogyását szégyellte, emberkerülő lett. Végül családját elhagyva, egyre északabbra költözött, prémet gyűjtött, halászott, csak eszkimókkal érintkezett. Életének is eszkimómódra vetett véget: kiment kunyhójából megfagyni a szabadba... Kéz ízben kezelték kórházban, depressziója és alkoholizmusa miatt: ekkor emlegette, mennyire kínos erőnléte csökkenése, mennyire fél a későbbi másokra utaltságtól. Élete utolsó éveiben egyébként már egyáltalán nem ivott.

Kevésbé színes, de hasonló sorsa volt egy magyarnak, aki 66 évesen lett öngyilkos. Hivatásos katonaként érdemeiért a II. világháborúban korán alezredesi

rangot nyert, emellett kitűnő atléta, vívó és céllövő volt. Négy évet töltött hadifogságban. Hazatérte után számos nehézséget leküzdve, technikusként helyezkedett el, amiben segítette extrovertált, barátkozó természete, élénk társadalmi élete és sportrajongása: egy ideig egy klubnál edzőként is működött. Hatvanévesen veszítette el feleségét, ezt követően fokozatosan elmagányosodott, nyugdíjazták, csak alkalmanként dolgozott mint kertész, közben keservesen panaszkodott öregedése és testi gyengülése miatt, mely a vadászatban is akadályozta. Társas kapcsolatait leszűkítette, mérsékelten, de állandóan ivott, emiatt és enyhének ítélt depressziója miatt pszichiáter gyógyszeresen kezelte, míg hirtelen felakasztotta magát.

A tüneti képből a fiatal- és érett kori endogén depressziókkal szemben az involúciósaknál kevesebb a gátoltság, gyakoribb az agitált-szorongó jellegű kép. Igen nagy az öngyilkosság veszélye, emiatt a betegek jelentős részénél indokolt a kórházi kezelés. A környezet szerepét az életkori depresszióknál vélik a legnagyobb-nak, ezek gyakran fejlődnek ki „búskomor reakciókból... az alkalmazkodással nem javítható gyökértelenedési és veszteséghelyzetekből” (*Weitbrecht*). Az ilyen betegek sokszor kényszerű „életmérleget” állítanak fel, melyben a negatívumok, el nem ért célok túlsúlya — néha a realitással ellentétben — impulzusszerűen a saját életük kioltását eredményezi. Elmeorvosok az idősödő depressziósok magyarázatánál a rövid, találó frázisok mellett gyakran lírai ható kifejezéseket használnak. Például: az életlehetőségek és pozíciók elvesztésének, az energiafogyásnak elviselésére az képes, aki az „eugerasia”-t, a jól, szépen, okosan öregedés művészetét el tudja sajátítani (*Kehrer*), vagy jaj annak, aki „az élet nagy visszavonulási manőverét nem tudja jól megszervezni” (*Schulte*).

7. A szervi, vagy úgynevezett szomatogén depressziókon azokat a kedélyzavarokat értik, melyek testi bántalmakhoz, vagy ezekkel járó működészavarokhoz csatlakoznak, tehát organikus folyamatok egyenes következményei. Utóbbi az agy szöveti károsodásához társulhat, vagy az agyműködést közvetve befolyásoló külső eredetű betegség által váltódhat ki. A „testileg megalapozott elmezavar” (*Schneider*) is jól alkalmazható kórisme. Ezeknél a szakorvos feladata — a kezelés megtervezése miatt is — annak eldöntése, hogy az adott esetben súlyosabb testi bántalom által kivokált ciklotím-endogén depressziós fázisról vagy a megbetegedésre bekövetkezett pszichés búskomorság-reakcióról van-e szó. Magától értetődik, hogy ezek a körképek az involúció és az öregkor életszakában gyakoribbak. A szülések utáni depressziót szintén ide sorolhatjuk: egyes esetekben az endokrin működés zavarából ered, máskor a kimerülés, vagy „érzelmi elhanyagolás” váltja ki.

8. Az aggkori melankóliákban a nyomott hangulat elsekélyesedése, vagy időleges eltűnése gyakori, a badar téveszmék is korrigálhatóak; makacsságuk pedig már aggkori elbutulásbeli átalakulásra utal. A kórjóslat ezért is kedvezőtlen, emellett a halálos vég gyakori, öngyilkosság vagy a táplálkozás hiánya és az ezt követő leromlás miatt. Igazi hangulati nyomottság helyett gyakoribb az ingerültség, mely nihilisztikus és hipochondriás téveszmék közlését kíséri. Önvádlat alig van: az elmulasztottakon bánkódás, önszámadásra való készítés mintegy megáll az aggkor küszöbén... Költői szavakkal élve mondják, hogy involúciós korban a pszichének, mint hangszernek a húrpai többé már akár szét is szakadnak. Így a szindrómák minőségileg átépülhetnek. A szenilis psziché tartalmi monotonitása, sztereotípiája a pubertáskor aktuális problémagazdaságával állítható szembe, poláris ellentétként.

9. Az úgynevezett larvált, vagy rejtett depressziók ma talán a legdivatosabb vitatémát képezik, bár fogalmuk már igen régi. Többen egy álarc mögé rejtett depresszióról beszélnek, így az angol nyelvű cikkek „masked depression”-t említenek. Kétségtelen, hogy a tünetkép előterében változatos vegetatív zavarok és funkcionális szervi panaszok állnak. Inkább larvált depressziót mondanak a fejgyomor—béltej, vagy mellkasra vonatkoztatott nyomás- és fájdalomérzésre, vagy amely esetekben szédülés, továbbá derék- és végtagfájdalmak a jellemzőek. A vegetatívum részben észlelhető megnyilvánulásai: izzadás, szájszáradás, bélműködés zavarok, súlyvesztés, a menstruáció elmaradása, impotencia, hajzatkihullás, stb.

Egyesek az örökletesség, a típusos napi ingadozás, az előzetes fázisok, vitális lehangoltság miatt kétségtelennek vélik az endogenitást, csupán azért gyakoribbak, mert a korszellemnek megfelelően itt is „a pszichopatológiai intimitetscsoportok” jutnak túlsúlyra. Kérdés, hogy a larvált depressziók száma ténylegesen nőtt-e, vagy a jobb diagnosztikai feltételek miatt csak a látszat.

A depresszió transzkulturális szempontjait csak vázlatosan érintve — utalva egyes magyar közleményekre (*Bószörményi, Pisztor*) —, megállapíthatjuk, hogy fejlődőben levő népeknél a pszichotikus mélységet elérő depressziók száma kétségkívül kevesebb, mint az ipari országokban, de az enyhébb kórképek száma elég nagy, mint ezt *Pfeiffer* indonéziai és *Wulf* vietnami észlelései bizonyítják.

Egy másik kérdés is felvetődik, ti. hogy a depressziók szindromatikája mennyit változott az idők folyamán? *Kranz* heidelbergi kórrajzelemzések alapján tette fel a kérdést, hogy a „világ” és az „idő” milyen fokban tükröződik a pszichotikus depressziók élményeiben: kimutatta, hogy téveszmékben, tüneteikben az aktuális világtörténelem jóval kevésbé szerepelnek, mint a szkizofrénekében, tehát a depressziósok azoknál szinte zárkózottabbnak tűnnek. *Kranz* ezt azzal magyarázza, hogy a szkizofrén kóros élményeit kivetíti aktuális, változó világába, a depressziót viszont önvádolásai, megbetegedések aggodásai saját énjével fordítják szembe. Saját vizsgálataink szerint is (100 év intézeti kórrajzi anyagot áttekintve) ez a megállapítás helytálló, a depressziósoknál az úgynevezett vétkesség mutatója befelé, a beteg felé irányul: mégis, az utóbbi két évtizedben erősen megszaporodott a hipochondriás emberek száma, és a ráktól sokan retteghetnek, nőknél a genitáliákkal, férfiaknál a tüdővel kapcsolatban. A férfiak közt az infarktusoktól való retteghés is megszaporodott, sajnos nem is alaptalanul. *Kranz*ot igazolja számos szépirodalmi adat is, az ógörögökig visszavezethetően: Homérosz mondájában a Bellerophon tes melankóliáját vázoló részek a kórképnek a mai napig is egyik legszebb költői leírását képezik.

A depresszió az egyént annál kínosabban érintheti, minél fejlettebb az önértékelése, felelősségérzése. A múltba tekintve jobban számon kérheti magától, befelé fordulva, hogy mit tett rosszul, mit mulasztott el, vagy a jövőre irányulva hogyan teljesíti majd kötelességeit, környezetének vele kapcsolatos elvárásait. Saját tettekrekléséhez így gyakran társul szorongás, kétségbeesés és önpusztító szándék. Az öngyilkosság veszélyét az ilyen esetekben minden orvosnak számításba kell vennie, bízva pszichológiai érzékében, inkább több beteget helyezve el pszichiátriai osztályon, mint vállalva néhány akár sikertelen öngyilkossági kísérlet rizikóját. *Ringel* az öngyilkosságot megelőző tünetcsoportként (suicidium előtti szindróma) foglalta össze a pszichés élettér beszűkülését, az agressziós gátoltságot, a halálvágyat és önpusztító fantáziálásokat. *Pöldinger* 35 pontos öngyilkossági rizikó tünetlistát alkotott, melynek pontszámai a veszély súlyosságát megközelítőleg jelezhetik. Ez a módszer még csupán kutatási eszköznek tekintendő, nem pótolhatja az egyedi problémák, életsorsok mérlegelését: a számítógép helyett még egyelőre csak saját együttérző megítélésükben, empátiánkban bízhatunk, de ne mellőzzük a fentiekből adódó józan logikai megfontolásokat sem.

A depresszió részben tehát súlyos betegség és így terápiája az orvosok problémája. Tudni kell, hogy csaknem minden említett alakja eredményesen kezelhető, bár ehhez részben intézeti elhelyezés szükséges. Húsz év óta az antidepresszáns gyógyszerek tömege áll rendelkezésre, melyek a hangulatzavart megszüntethetik, vagy tartamát megrövidíthetik. Öngyilkossági késztetés esetén a kórházi felvétel mellett a sokak által rettegett elektrosokk alkalmazására is szükség lehet, mert ez vezet leggyorsabban eredményhez. A fázisokban jelentkező depresszió újabban kellő gyógyszereléssel meg is előzhető. Egyes depresszióknál a pszichoterápiának is komoly szerep juthat. Az összhelyzet tehát a bántalom szaporodása ellenére is biztatónak ítéltető.

Nyomott kedélyállapot és kedvetlenség

A derűs, emelkedett, életerős lelkiállapottal a sötét, nyomott (depresszív) kedélyállapotot szokták szembeállítani. Ennek a szembeállításnak az egyszerűsítésében észre kell vennünk a sémába nehezen fogható élet két, általában együtt járó és sokban hasonló, de lényegében különböző jelenségét. Valójában a kedély optimális örömallapot-szintjéhez képest egy elméleti és képzeletbeli tengely alsó részére helyezhetők a mélybe nyúló és nyomott kedélyállapotok. Érzelmi állapotunk hőmérőjén általában kifejezhetők vidámságunk, illetve szomorúságunk hőfokai (esetleg emocionális „középállásunk” 0-foka is). Kedélyállapotunk jellemzőivel szoros kölcsönhatásban nyilvánul meg kedvünk dinamikus állapota. Ennek mutatója nem az öröm-szomorúság skálán jelez, hanem a vágy és a törekvés feszültség-jelzőin. Ez pedig szintén az optimális szint alá is szállhat: a kedvetlenség, a közöny, az erőfogyatkozás régióiba.

A kedély- és kedv-állapot közti különbségtéves nem öncélú elméleti fogalom-munka, hanem gyakorlati állásfoglalások és módszerek kiindulási alapja. A kedv és a kedély emelkedése és süllyedése (különböző okból, és kölcsönhatásuk folytán is) együtt szokott járni, de nem szükségképpen. Önerzésünk mindig dinamikus emotivitásunkról és érzelmes energia-állapotunkról ad jelzést. Állapotunk — akár kedélyünk, akár kedvünk, akár mindkettő következtében — mutathat a normalitás határai közt maradósüllyedést, átléphet az úgynevezett határesetek zónájába és lehet egyértelműen patológikus. Mindhárom kategória (a kedvezőtlen, de normális, a deviáns és a kóros állapot) lehet téves, helytelen, hibás, vagy esetleg vétkes viselkedés, magatartás következménye is, de lehet, hogy a kedvezőtlen vagy az abnormális állapotért nem tehető felelősség az illető.

Kedélyünk borulásai

Életünk idődimenzióban folyik. Személyiségünk a világ eseményeinek és történéseinek folyamatában „úszó” egyéni folyamatot mutat. Ennek a személyes folyamatnak egyik jellemzője az egymással ellentétes, de egymást kiegészítő fázisok szabályszerű váltakozásának ritmusa. Az élet sok jelensége között *ritmusa van kedélyünk derűjének és borulásának*. A természetes ború, akár mint komoly, vagy mint szomorú hangulat, önmagában még nem „rossz”, sőt sokszor nagyon is kedvezően készíti elő, vagy kontraszt-hatásával sajátosan csillogóbbá teszi a következő vidám szakasz derűjét. Ami borongós, vagy szomorú, az lehet szép is, mint a zenében a szonáták lassú tétele, és lehet jó is, mint az áldozatnak sok olyan útja, amely nagy érték megvalósításához vezet. A hangulat komolyságában, vagy a ránk nehezedő felhős égbolt alatt az ember figyelmesebbé válhat önmaga és mások problémái, „komoly dolgai”, bajai iránt. Ilyen állapotban jobban meg lehet látni bizonyos veszélyeket és esélyeket is, mint a verőfény ragyogásában. A szenvedésnek erről a pozitív oldaláról minden bizonnyal saját tapasztalata alapján írta Arany János, hogy a szenvedő szív „Csak ellágyul s az örömré / Lesz fogékonyabbá”. Tehát a komolyság és a természetes szomorúság életünk velejárói; nagyjából sinusgörbével lehetne ábrázolni a szakaszok váltakozásának rendjét. Épp az a gyanús, ha valahol a kacagás nem tud véget érni, vagy a nevetés után nem áll be csend. Az említett sinusgörbe alsó és felső zónája talán sohasem mutat azonos hosszat, sem egyenlő amplitúdót. Vannak mélyen járó kedélyalkatok, — amint ezt már Hippokratész is egyik vérmérsékleti típusának, a melankolikusnak alapvető jellemzőjeként megállapította.

Nem lehet egzaktt pontossággal megjelölni, hogy hol van a melankolikus típus határa és hogy meddig tekinthető normálisnak a nyomott kedély, sem hogy milyen mélységig süllyedhet a lelkiileg egészséges ember kedélye. Ebben sem másokhoz nem hasonlíthatjuk magunkat, (akik a depresszív állapotot sokkal jobban képesek elviselni, — avagy éppen már a viszonylag kevesebb is rendellenességet jelent náluk), sem önmagunk átlag-normájához, (mert egyéni harmónia-állapotunk hol kisebb, hol nagyobb hangulati süllyedést képes elviselni anélkül, hogy lelki állapotunk a normál sáv alá merülne). Mindez azonban korántsem jelenti azt,

hogy a normális és a kóros kedélyváltozás között nincs határ, és még kevésbé azt, hogy a klinikai depressziótól az eufóriáig terjedő tengely mentén egyneműen folyamatos mennyiségi különbséget mutató állapotok lennének leolvashatók. A minőségileg különböző állapotok abnormitása tekintetében *van átmenet; a deviáns eseteknek egész határsávja*. Ide tartoznak a rendkívüli, vagy a túlzott jelenségek. A kedélyélet terén ilyen jelenség az átmeneti ritmusfelbomlás, az egyensúly megbillenése, az esetleges, vagy kivételes fel-, illetve lesiklás és az ugyancsak átmeneti hangulati megtapadás.

Ha még a nagy gyakorlattal rendelkező szakember számára is olykor nehéz feladat a betegség határának átlépését megállapítani, biztos, hogy *a patológikus nem azonos a normálisnak egy szélső esetével*. Elméletileg világos, hogy a patológikus a kedélynek túl mélyre süllyedése, a túl sokáig tartó mélyben időzése, a krónikus búskomorság beteges jelenség, a kedélyritmus indokolatlan, inadekvát megbomlása vagy megakadása. Végül beteges a kedély „alsó fázisának” értékelés-beli tévesztése, a perverzió. A gyakorlati diagnosztikus nehézségek során előtűnik egy más tőből fakadó anomália, amely szintén fokozhatja a depressziót, illetve egy újabb következményes betegség veszélyét: rejtje magában. Egyesek hajlamosak a túlzott (és ezért helytelen) önvizsgálgatásra, amely kóros attitűddé súlyosbodhat — folytonosan és nyugtot nem hagyó módon kérdezzetve, hogy ez a meg ez a tünet már depresszió betegség-e. Ilyen esetben a diagnózis — és a megnyugtató — a szakértőre tartozik.

Vannak kedvezőtlen deviáns alakulások és betegségek is, amelyekben felmerül az erkölcsi felelősség kérdése. Sokféle hibát követhetünk el, amelynek következménye hangulatunk, vagy egész kedélyéletünk borulása lehet. Itt nagyon fontos nyomatékosan hangsúlyozni, hogy *a hiba, a bűn, és a betegség két lényegesen különböző valami*, és a betegség nem mindig a hibás vagy helytelen viselkedés, magatartás következménye. Józan éberséggel fel kell ismerni és el kell utasítani a tévedést vagy kísértést, amely a betegségben mindig bűnt lát. A betegséget meg kell gyógyítani, a megbomlott harmóniát helyre kell állítani — akkor is, ha annak erkölcsi előidézői voltak. Magától értetődik, hogy az „erkölcsi betegség” gyógyításában a természetfeletti út nem mellőzhető. Egyébként a bánat szomorúsága nagyon is normális — normalizáló (gyógyító) aktus és állapot.

A depresszió elsötétedése sok esetben nem hirtelen tör rá az emberre, és nem is vagyunk mindig tehetetlenek vele szemben. A hangulat nyomottá válása és a sötét látás lehet olyan hanyagság következménye, amellyel az ember „vétkesen elmulasztja” a természetes öröm napja felé fordulást, ami reflexiót, netán erőfeszítést is igényelne. A természetfeletti szinten vétkes lehet a megfélemlkezés az öröm jó híreről, vagy a bűdosás Isten napja előtt. A komorság lehet érzületi értékvakság rossz gyümölcse is, amely nem láttatja meg a bennünket körülvevő értékeket. Ha az ilyen eset krónikussá válik, ennek következményeként előállhat az erkölcsileg is igen súlyosan értékelendő érzelmi elidegenedés. Az emocionális elszíntelenedés és kihülés szorosan kapcsolódik a kedvetlenség körébe tartozó passzív elidegenedéssel. Az érzelem nélkülség szürkességében és fénytelenességében nem érdekes a jó és nem fáj a rossz.

A kedvetlenség tehertétele

Kedélyéletünk dinamikájában (vagy más koncepció szerint: a személyiség dinamikájának az érzelmi életben való megnyilvánulásában) mint idődimenzióban megvalósuló folyamaton szintén felismerhető a ritmus váltakozásának törvényszerűsége. A kedélyhullámlás váltakozó szakaszait a tevékenységre kedvező nappal világosságához, illetve az éjszaka pihenést és alvást kínáló sötétjéhez lehet hasonlítani. Így van ez általában, de nem mindig és nem szükségképpen. Vidámságunk napfényében könnyebben megy a munka, a vidámság azonban csak előkészít, mintegy hív a tevékenységre, de közvetlenül nem motivál. Előfordulhat, hogy az ember örömteli állapotában is passzív marad, mert (fizikai, vagy pszichikus) erőtlensége következtében nincs kedve semmihez. Érdeklődésünk, tevékenységünket motiváló erőnlétünk éppúgy változásokat mutat, mint a kedélyünk. *Ritmusa*

van kedvünk lendülésének és lankadásának, késztetéseink aktivitásának, illetve nyugvásának. Erőállapotunk és lelki dinamizmusunk egyéni jellemzői nagyon különbözőek. Vannak normálisan gyenge és nehézkes személyiségalkatok is. Energiatöltésük és motivációs állapotuk azonban nekik sem állandó: a személyiség energiatarományja telítődik, majd ürül (esetleg kiürült), motivál, lendít és lendül, majd nyugszik és elhal. Az újratelítődés vagy a szünet (alvás, pihenés, kikapcsolódás, aktív pihenés) alatti spontán restitúció biztosítja, vagy szándékos, tudatos, irányított erőfelvétellel, töltekezéssel kell ismét menetkész állapotba hozni, illetve a pillanatnyi és a kívánatos, vagy célzott állapot közti ösztönző feszültséget kell kelteni. Az erőfogyatkozás, kedvsökkenés és indítékszegénység természetes állapota általában a fáradtság vagy a telítettség jele szokott lenni. Ezt nem szabad önmagában rossznak tekinteni, hanem töltekezésre szólító figyelmeztetésnek. A külső aktivitás szélcsendjében lehetőség kínálkozik a tevékenység és az életvitel sémáinak, szokásainak, a kialakult életrendnek felülvizsgálatára és megerősítésére, szükség esetén pedig korrekciójára vagy módosítására. Lehetséges, hogy a „letörés” kedvetlensége újabb értékes irányváltoztatást tesz láthatóvá, vagy éppen a megtérés kedvét szabadítja fel.

A normális és a patológikus sáv *átmeneti zónájába* tartozik az ún. tematikus túltelítettség (csömör) unalma és indítékszegénysége. Ugyancsak ilyen határsávbeli jelenség a túlzott nehézkesség és a kedv lendítésében mutakozó pesszimizmus. További deviáns jelenség a kedv- és erősugárzás különféle ritmuszavara, valamint a kedély hullámzásaival meg nem egyező (aszinkron) időlefutás.

A tartós és a mélyen megtapadó kedvetlenség kóros állapotai általában a kedély depressziójával együtt alkotják a klinikai depresszió kórképét. A *betegség kritériumát kimerítő kedvetlenség* állapota származhat kóros energia-megfogyatkozásból és a szükségleti-törekvési rendszer működési hibájából is. (Ez utóbbi csoportba tartozik a kóros atharaxia, az életlendület megállása, vagy megmerevedése, a „kell-állapot” szubjektív értékvesztése stb.) A patológikus kedv nélkülségi állapot viszonylag könnyebben orvosolható esete a lendülést-lankadást szabályozó váltószerkezet rugalmatlanságából származó ritmuszavar, amelyben a kedvetlenség „alsó fázisa” után spontán módon nem következik be az aktivitás fázisába lendülés. Végül minden esetben lehetséges, hogy a funkciózavarért nem (vagy csak részben) a motivációs rendszer a felelős, hanem az irányító-szabályozó központi személyiségfunkció elégtelensége, vagy rendellenessége. Ezekben az esetekben a passzivitás mint tétlenség legtöbbször már olyan hiba, amelyben az erkölcsi felelősség is fennáll.

Ezen a ponton a kedvetlenség-állapot deviáns és kóros eseteinek egész hosszú sorára kell rámutatni, amelyek keletkezésében, vagy fennállásában (ha nem is mindig tudatosan vétkes, de) *hibás mulasztás* történt. A sort a viszonylag ártalmatlannak tűnő unalommal kezdve, feltétlenül észre kell venni a jelzést: holtpontra jutott az életfolyam (biológiai vagy pszichológiai) vitalitása. A beavatkozás elmulasztása a lustaság és a maga-elhagyás, súlyosabb esetben a semmit nem keresés közönye, az elszürkülésbe való belenyugvás. Erre hívja fel a figyelmet Sík Sándor is: „A virágtalan, gyümölcstelen ágtól, / A meddőségtől, lanyhaságtól, / A naptalan és esőtlen égtől: / Ments meg Uram a szürkéségtől!” A elbátortalanodás és a rezignáció a bátorság sarkalatos erényeivel áll szemben. A középkorban „acedia”-nak nevezett bűnt, amelyet a XII. századi Petrus Lombardus óta a „restség” főbűnével azonosítottak, szintén a vétkes kedv nélkülség körébe kell sorolni. Valójában az „acedia” nem pusztán lustaság; Szent Tamás szerint unalom („taedium”) és elszomorító levertség („tristitia”), a szeretet örömeinek, végső vonatkozásában pedig az üdvösségnek az unalma. Ezzel a bűnös állapottal, illetve habitussal szemben áll a bizalom erénye, a remény, amely megkívánja (a szó gyökerében felismerhető) „erő” gondozását. Ennek elmulasztása hiba, következménye pedig a kedv nélkülség tehertétele, betegsége. Az elbátortalanodással rokon jelenség a krónikus pesszimizmus állapota, a jót soha nem váró defetizmus, az

eleve lemondó megkeseredettség, amely ugyancsak a remény és a bizalom előli elzárkózás hibáját, bűnét rejtí magában. Végül ugyancsak súlyosan lehet vétetni a szeretet ellen a bezárkózással, a mások iránti közönnnyel és részvétlenséggel, amelynek „keserű gyümölcse” a magány terhe és az egyedüllét árvasága. Az önmagának való (valójában az önmagából kifordított) ember szomorú karikatúra. A mások iránti érzéketlenség hibás, illetve bűnös semlegességének két továbbvezető útja van: az egyik az elmagányosodás után a kihűlt szív elidegenedésébe, a másik pedig a szintén patológikus regresszióba (primitív fejlődési fokra való visszaesés) vezet — mindkettő további beláthatatlan kóros vagy vétkes következményekkel.

A megoldás pszichológiai lehetősége és eszközei

A lelki élet egészséges működése és az életvitel értelmes és célirányos vezetésének „felelős igazgatója” és egyben biztosítóka a *személyiség központi irányító-szabályozó funkciója*. Az ember leglényegesebb alapadottságai közé tartozik általános hatóképesége, amely lehetőséget ad arra, hogy szuverenitásának határai között tevékenységét és életvitelét állásfoglalásaival (alkalmazkodásával és kezdeményezésével) felépíteni, módosítani, alakítani tudja. Ez az alapfunkció minden lelki megnyilvánulásban, így az ember érzelmi állapotaiban is jelen van mint lehetőség, illetve mint effektív működő irányító, önrányító beavatkozás vagy szabályozás. Ezt a lehetőséget, a megoldásnak és stabilizálásnak a személyiségben adott funkcióját igénybe kell venni és fel kell használni az érzelmi élet kedvezőtlen vagy patológikus állapotainak, a kedélytelenségnek és a kedvetlenségnek megoldásában is. Az egyéni adottságok és funkciók különfélesége szerint lelkiféle útjai lehetnek „önmagunk kézbe vételének”. A legmegfelelőbb módszerek kiválasztása és alkalmazása egyéni lelki munka eredménye — akkor is, ha más, illetékes személy közreműködésével történik is.

A kedély és a motivációs erő süllyedésének, elapadásának megoldási lehetőségei lényegében és általánosan ismertek. Az önaktivizáció első lépése az önreflexió és a valóságos helyzetfelismerés. Önreflexióval kell — részletesen és az egyes tüneteket lényegükben megkülönböztetve — felismerni a lelkiállapotban előállt változást. Amennyiben felismerhetők az állapotot előidéző és fenntartó valóságos (nem belemagyarázáson, vagy önbecsapáson alapuló) okok, lehetséges, hogy ezek tudomásul vétele és a velük való szembenézés (konfrontáció) máris rávilágít valami „kapcsolási hibára”, tévedésre, hibás tulajdonításra. Ha kiderül valamiről, hogy csak „rossz illúzió” volt, könnyen megszűnhet az amiatt fennállott kedvetlenség vagy kedélytelenség. Egyébként konfrontáció akkor is szükséges, ha a tudatosítás még nem adja meg a megoldást. Az önreflexió lehetővé teszi a helyes, a megoldást hozó önrányítást, önszabályozást. A beletörődés passzivitásával szemben keresni kell a kompenzáló, az átsegítő lehetőségeket.

A kedély borújának és a kedv elapadásának derítésére és lendítésére szolgáló pszichológiai módszerekről tudni kell, hogy ezek csak módszer-típusok, amelyeket minden esetben konkretizálni (egyedi esetre alkalmazni) kell. Ugyanakkor a módszer-típusok hatóképesége nemcsak egyetlen esetre adhat megoldást, hanem többféle is (plurivalensek). Ezért a következő néhány módszer-típus mind a kedély depressziója, mind a kedv nehézkessége, vagy a motiváció erőtlensége esetén alkalmazható. Hatékonyáguk egyénileg is és az állapot természetéhez képest is nagyon különböző lehet. Egy-egy módszer alkalmazása nem zárja ki a többi, — azonban óvakodni kell a fürelmetlen próbálgatásoktól. Naiv dolog lenne továbbá, ha az önaktivizáció megindításával azonnal felderülést vagy a kedv emelkedését várnánk.

Milyen pszichológiai módszerek állnak tehát rendelkezésünkre, amelyek segíthetnek a kedély sötétségének elviselésében vagy felderítésében, továbbá a kedv apályának élesztésében?

— Lehet, hogy a szóban forgó jelenségek megoldását (főleg enyhébb esetben) egyszerű pihenés, teljes vagy témaköri ki- vagy átkapcsolódás, az érdeklődés vagy a tevékenység más témakörbe állítása hozza meg.

— Gyakoribb azonban, hogy a nem kívánatos kedélyállapotnak vagy indítékszegénységnek az a típusa áll fenn, amelyben éppenséggel az új kitöltéséről és fény gyújtásról kell gondoskodni. A legtöbb esetben a megoldás elve a szorosabb értelemben vett önaktivizációban van. Eszerint gondolkodni kell értelmes és igazi örömet adó foglalatosságról. Önreflexióval meg kell állapítani annak lehetőségét, hogy a jelen szakaszába ért életünk — éppen aktuális körülményei közt — a továbbiakban is helyes irányban folyjék.

— Amennyire fontos az új és a mostanra megért lehetőség és esély felhasználása, annyira fontos az életvitel rendjének és kereteinek megtartása. Reformokra szükség van, de a szilárd védő és biztonságot nyújtó falak felrobbantására nem, — még kevésbé az alapok felforgatására: „Tartsd meg a rendet, és a rend megtart téged!”

— Hasznos lehet a lelki élet folyamataiban levő szakaszosság tudatosítása is. Az érzelmi élet és a lelki dinamika hullámszerű lefolyásának ismeretében jó valószínűséggel állíthatjuk, hogy a hullámvölgy után felfelé mutató fázis következik. (Hasonlatlalt: Életünk vonata alagútba ért. Az alagútban nyugodtan kell viselkedni. Ott hiába keresünk természetes világosságot. Meg kell várni, míg vonatunk kikerül az alagútból. Életünk vonata pedig biztos, hogy megy. Közben okos dolog lámpát gyújtani: a tudat világosságánál mindezt végiggondolni.)

— A bölcs humor, a környezetben felfedezett vidám derű, vagy akár egy csendes mosoly is sokat segíthet (elsősorban a hangulat komorságának felderítésében). A kedv lankadásakor pedig a holtpontra átlendíthet az eredmények tudatosítása, a cél megvilágítása, a hivatás felélesztése, vagy akár egy egyszerű biztatás is. Súlyosabb esetben azonban, amikor a lélek mélyebb rétegei kerülnek ilyen állapotba, a biztatás és a nógatás esetleg épp ellenkező hatást válthat ki. Ugyanígy eredménytelen, vagy éppen súlyosbító lehet a mesterségesen előidézett vidámság és szórakozás is.

— Ezzel szemben mind a kedvetlenség, mind a kedély borulásának megelőzésére, és az ilyen állapot nehézségeinek, fájdalmainak csökkentésére alkalmas módszer az egyéni érdeklődésnek megfelelő értékes tematika összeválogatása, kéznél tartása és rendszeres végzése (megelőzés vagy a tünetek enyhítése céljából). A betegesen étvágytalan ember esetében indokolt, hogy regenerálódása, erősítése vagy erőben tartása érdekében őt kedvelt ételeivel, csemegéivel kínáljuk. Hasonlóképpen a lélek étvágytalansága esetén is jó, ha kéznél vannak azok a „csemegék” (pl. zene, kézimunka, barkácsolás, könyv, hobby, sport, séta, stb.), amelyek „kínálatából” ki lehet választani a megfelelő kedvet vonzó vagy keltő, a kedélyt melegítő, emelő témát.

— Az előző, „tartalékban álló” témák kettős kritériuma az objektív érték és a szubjektív értékelés. E kettő megfelelése esetén a nagyobb érték nagyobb örömet ad és nagyobb lendítő erővel tud a nehézségeken átsegíteni. Az emberi személység lényegéhez tartozik értékírányultsága. Az ember folyamatos teljesülésével pillanatnyi lelkiállapotain túlmutatva egyre sokoldalúbban és egyre mélyebben képes keresni és felfogni az öröm fényét a teremtményekben — és „Túl a csillagsátor fölött” (Schiller).

— Végezetül mindehhez záradékként egy tudományosan is, erkölcsileg is nagyon határozott figyelmeztetést és övást kell fűzni. Mint láttuk, kedélyünk borulásának és kedvetlenségünk terhének különféle formái lehetségesek. Ezek közül a depresszió mint klinikai kórkép orvosi ellátást igényel. Ebben az esetben az „első számú illetékes” az orvos — akkor is, ha a szoros értelemben vett orvosi kezelést pszichoterápiával és a lelki élet szakszerű irányításával kell kiegészíteni, illetve teljessé tenni.

Mit tehet a hívő ember?

A depresszió és „ellenszere”

„Vagy hívő valaki, vagy depressziós, a kettő nem egyeztethető össze” — jelentette ki egy kegyes, de az emberi lélekhez keveset értő egyházi előadó. Akár azt is mondhatta volna: a hívő embernek nem lehet hepatitisze, fertőző májgyulladás.

De hiszen a hívő ember is ugyanabban a világban él, amelyben a nem hívő! Ugyanabból a rádió- és televízióadásból értesül napról napra a világ nem éppen vidám eseményeiről: háborúkról, földrengésekről, világsszennyeződésről, haldokló folyókról és tengerekről, túlnépesedésről, éhínségekről és a kollektív halál lehetőségéről. Hogyne érintenék őt is mindezek, sokkal inkább mint a cinikusokat, vagy azokat, akik csupán arra törekcszenek, hogy túléljék mindezeket, sőt jól elhessenek, minél jobban, akár mások kárára is. A hívő ember lényé a Szentírás olvasott és hallgatott igéi hatására egyre fogékonyabbá válik mások szenvedéseinek átérzésére. Tehát a jézusi életformát igenlő *homo christianus*, aki igyekszik szépen és emberhez méltóan élni, érzékenyebben rezonál a nagyvilág — és „kis világa” — eseményeire, mint az, aki ezeknek a hatás elől tudatos vagy ösztönös önvédelemből elzárkózik. Ezért éppen a *homo christianus*-szal történhet meg az, amit — a depresszió peremén vergődve — így fogalmazott meg egy aszszony: „Kifordult a számból a falat, nem tudok enni, amióta Afrika egyes népeinek szenvedését láttam a televízióban, az éhező és felpuffadt hasú gyermekeket, elhullott állatokat, a kiszáradt és felrepedezett földet. — Nem tudok elaludni, még este is folyton hallom munkatársamat, ahogy a nem létező túlórákról szemrehányás nélkül beszél a feleségének telefonon. A lányom követelőzései pedig elviselhetetlenek. Legyek modern anya, értsem meg, hogy ő (mint elvált asszony) szórakozni akar, s nekem nincs jogom beleszólni az életébe, időbeosztásába. Ugyanakkor megsértődik, ha nekem van programom, és nem vigyázhatok az unokára. Így már ne legyek modern! Pedig dolgozó nő vagyok, özvegy, és még nem is vagyok öreg. A lányom azt kívánná, hogy minden este, még vasárnap is, én maradjak otthon a gyermekkel. Szeretem az unokámat, de nem lehetek a pátiárkák korából való nagymama, s ugyanakkor »modern« anya. Kétfelé húzó követelés ez, és én úgy érzem, összeroppanok alatta.”

Még azt is ki kell mondanunk, hogy éppen a hívő ember van fokozottan kitéve a depresszióknak, hiszen *én-ideálja* — föltöltés *ÉN*-je — és valóságos *én*-je között nagy a feszültség. (Ellentétben azzal az emberrel, aki megalkudott lelkiismeretével, tudatosan lejjebb szállítva önmaga, embersége és morálja mércéjét.) Az *én-ideál* és a valóságos *én* közötti feszültség pedig konfliktusok, összeütközések, következképpen neurózisok forrása lehet. Gyakran, bár nem mindig meg-alapozottan, ezt nevezik a szakorvosok — E. Schaetzing óta — ekleziogén (az egyházban szerzett) neurózisnak.

Az egyházközségek, közösségek, gyülekezetek valóságos gyűjtőhelyei a kedély-betegeknek, akik keresik a menedékhelyet, biztonságot, védettséget, szeretetet, jó szót, már csak azért is, mert a depresszióra hajlamosak általában a komoly, lelkiismeretes, alapos, megbízható, önmagukkal és másokkal szemben szigorúan igényes emberek, akik szívesen csatlakoznak egy-egy egyházközséghez, etikus emberek közösségéhez. (Csak a depresszió fokozódásával válhatnak feledékeny, passzív, másokkal nem törődő emberekké.) A „menedékhelyek” élő hitű vezetői és tagjai igen sokat tehetnek az ilyen betegekért. Hiszen maga Jézus mondta egykor: „Nem az egészségeseknek kell az orvos, hanem a betegeknek” (Lk 5,31). Ha szó szerint fordítjuk az ősi szöveget, az így hangzik: *akik rosszul érzik magukat*. Nos, a magukat rosszul érzőkért — még igen sokat kell tennünk.

Depresszív szindrómák

A depresszió: szindróma, azaz összetett tünetcsoport. Csak azok közül a tünetcsoportok közül említünk itt néhányat, amelyekkel mi, pasztorálpszichológusok és lelkigondozók nap nap után találkozunk.

Ezek, rokontünetek szerint csoportosítva, a következők: levertség, nyomott hangulat, pszichoszomatikus (testi-lelki) lelassulás, szétszórtság, az összpontosító figyelem hiánya; élet-értelmetlenség, halálvágy, öngyilkossági gondolatokkal való foglalkozás; el nem végzett, mindig másnapra halasztott feladatok, szaporodó restanciák miatti lelkiismeretfurdalás; fáradékonyság, állandósuló, sőt fokozódó fáradtságérzés, esetleg — rossz kompenzáció folytán — kényszeres önhajszolás, majd teljes kimerülés, ugyanakkor álmatlanság, szakaszos alvás; étvágytalanság, ritkábban evéskényszer; emberundor, kommunikációs, kapcsolódási nehézségek, s ambivalensen fokozatos vágy „karó-ember” után, akire folyondárként rá lehet fonódni, belekapaszkodni; túlérzékenység (zajérzékenységgel párosultan); mindent magára vonatkoztató, már-már kényszeres gondolkodás; feszültség, ingerültség, ki-kirobbanó agresszivitás, majd ezt követően az önvádba süppedés; az önbizalom hiánya, önlebecsülés; szorongások, amelyek úgy jelentkeznek, mint „abroncs-érzés”, a szív, a mell, a nyak, a fej körül; félelem minden kezdeményezéstől; a szexuális élet zavarai, frigiditás, impotencia (ritkábban: éppen a szexualitásba való menekülés).

Ezeket a tüneteket vándorló testi fájdalmak — nehéz légzés, heves szívdobogás, szédülés, émelygés, puffadások, vastagbél-panaszok — kísérhetik. Nemcsak a szem, a vastagbél is lehet a „lélek tükre” (C. G. Jung). Ha ilyenkor belgyógyászhoz megy panaszával a beteg, leletei majdnem mindig negatívak, ő maga azonban „pozitív” szenvedő, hiszen rossz közérzete és fájdalmai továbbra is megmaradnak, s ha utána már hallgat is a szája, „kiáltanak a szervei”. Tehát *larváltan*, álarcban is jelentkezhet a depresszió, például úgy is, mint tériszony, mint tömegiszony, vagy a bezártságtól, szűk szobától, alacsony helyiségektől való félelem. Gyakori jelentkezési formái az alkoholizmus és a narkománia is.

Mikor gyakoribbak és súlyosabbak a tünetek? 1. Huzamos testi vagy lelki *túlterhelés*, vagy állandó stressz-hatások alatt. Ha hirtelen nagy csapás, csalódás, megrázkódtatás, vagy az egész életére kiható változás ér valakit. De a *semmítetés*, az unalom, a túlságos jómódban élők tétlensége is kiválthatja a depressziót, mert nem elég, ha van miből élni, kell a cél is, hogy legyen miért élni!

2. Paradox módon, egy-egy *sikerélmény* után is jelentkezhet. Ha valaki hosszú időn át törekedett egy nagy cél elérésére, és végre megkapja azt, amire minden energiáját összpontosította, az út végén depressziós tünetekkel találkozhat, vagy éppen depresszióba eshet (F. F. Flach). Miért? Mert *vége* van a nagy erőfeszítésnek. A mindaddig egyetlen célra irányított pszichikus energiák ilyenkor visszafelé áramlanak, befelé örvénylenek a tudattalanba és az ott lappangó, elnyomott konfliktusokat vagy komplexusokat a felszínre, a tudatba sodorhatják (*Aeppli*). Vagy: végre eléri az áhitott magas állást, és akkor ismeri fel, *milyen áron* érte azt el, mi minden „ment rá”, a házassága, sok jó barát szeretete, és hány év múlt el anélkül, hogy ismerkedett és barátkozott volna a gyermekeivel.

3. *Nyugdíjba menetelkor*, különösen olyan ember esetében, aki erre nem készül fel lelkileg, és öregkori tennivalókról nem gondoskodik előre. Kell valami „jó hobbi”, kedvenc elfoglaltság, hogy megmaradjon a szükséges életritmus. Tudnunk kell szépen, bölcsen és jól megöregedni! Kár, hogy ezt nem tanítják. Sokan azért képtelenek az átállásra, mert egyik napról a másikra teljes ritmuszavarba kerül az életük. Emiatt nem egy nyugdíjas a karosszéke mélyébe menekül, a televízió előtt gubbaszt, és lassanként depresszióba csúszva, már-már várja a halálát. Amire pedig várunk, az meg is érkezik. (Éppen úgy, mint ahogy a félelem is vonzza a félelem tárgyát.) Sokan még siettetik is halálukat. Tudott dolog, hogy az öregkori öngyilkosságoknak gyakran az a rugója, hogy értelmetlennek, céltalannak érzik az életüket, főként azok, akik még el is magányosodnak. Idős emberek utcai balesetének egyik oka éppen ez. Nem tudatos öngyilkosság az ilyen, de a tudattalan, amelyben már fixálódott a halálvágy, így is halálba segíthet valakit: féktávolságon belül *lépteti le* a járdáról, anélkül, hogy az illető ezt tudatosan akarná.

4. *Tekintélyvesztés, deklasszálódás* esetén. Eddig ő volt a Valaki, s egyszerre (ilyen vagy olyan okból) egyik napról a másikra „senki”. Már nem süvegelik meg, nem hívják sehova, ritkán cseng a telefonja. — Vagy: a magas állású, nagy tekintélyű férfi halála után a feleségéből hirtelen „özv.” lesz. Nincs több külföldi kísérő út, koktélparti, kongresszusi vacsora, fogadás. Ezek helyett mi marad? A depresszió. Időben fel kell tehát készülnünk nemcsak a magunk, de még a

házasársunk halálára is. Az asszonynak — még férje életében — többnek kell lennie, mint „né”. Lehet szerető nagymama vagy nagynéni, mások segítőtje, olyan valaki, aki nélkülözhetetlen, vagy nehezen nélkülözhető. Életünk alkonyáig, még „naplemente” előtt *emberré* kell válnunk, mégpedig Isten elgondolása szerint azzá az egyedi példánnyá, akinek a feladata is egyedüli; aki pótolható ugyan, de kicserélhetetlenül egy, akkor is, ha már „nyugd.”. Mert akárhány milliárd ember él is a földön, mindenikből csak egyetlenegy példány van, egyedi feladattal, amelyért felelősséggel tartozik Istennek, a társadalomnak és önmagának.

5. *Egyházi személyek depressziója* nemegyszer a megbecsülés hiányából, illetve a szekularizálódott világ lebecsüléséből fakad. Kimutatható, hogy az „elvilágiasodás” előrehaladásával nő a kedélybeteg és depressziós egyházi személyek száma (V. E. Frankl).

6. *Önvád, önmegvetés, öngyűlölet.* A templomba járó, rendszeresen gyónó-áldozó vagy úrvacsorával élő ember újra és újra hallja, hogy megbocsáttattak a bűnei. Aki ezt fel is fogja, aki bűneinek bocsánatát hálaadással elfogadja, annak nem lesz tökéletes és bűntelen az élete, de a kegyelemből élni tud, még másokért is. Aki azonban az Isten bűnbocsátó kegyelmét újra és újra megfellebbezi önmagához, s ő maga nem bocsát meg önmönmagának, az az ember nem hívő, csak „vallásoskodó”. Talán igazságtalan volt valakivel szemben, talán megbántotta szüleit, házastársát, s ez ismételtlen eszébe jut, foglalkoztatja, — ahelyett, hogy örülne az Isten bűnbocsátó irgalmának, amely rajta is érvényesült. Az örömhírt nem tudja igazán meghallani, mert más tölti be gondolatait: ügytelenségét, baklövését, megszégyenülését nem tudja feledni. Ezek miatt önmaga előtt is szégyenkezik, és gyötöri, kínozza önmagát. Pedig a felebarát iránti szamaritánusi irgalom gyakorlása a bennünk lakó „sötét felebarátra” is vonatkozik, arra, „akit” C. G. Jung árnyékszemélyiségnek, a Szentírás pedig ó-emberünknek nevez. Ha ezt az irgalmat nem gyakoroljuk, depresszióba eshetünk, már csak azért is, mert aki nem tud megbékülni önmagával, az másokkal is szüntelenül összeütközésekbe kerül.

Mit tehetünk a depresszió felé sodródókért?

1. *Vegyük komolyan őket*, mert valóságosan szenvednek. Szánjunk időt rájuk! Időigényes lelkiszolgálat ez. Ehhez az a hosszútűrő szeretet kell, amiről Pál apostol a szeretet himnuszában ír (1Kor 13. f.).

2. A depresszió: betegség. A depresszió felé sodródó ember már *beteg*, ezért időben vigyük szakorvoshoz, nehogy egy *akut* (heveny) depresszió *krónikus* (hosszantartó), súlyos betegséggé váljék. A szakorvos tudja megállapítani, milyen fokú a betegség, és manapság már kitűnő antidepresszánsokat adhat, s ha szükségesnek látja, kórházban vagy intézetben megfelelő kezelésben részesítheti páciensét.

Azt viszont tudnunk kell, hogy ha a beteg *gondolkodási motiváltsága* nem változik meg, akkor csupán *időleges* eredményt hozhat bármifajta kezelés. Ha gondolatai nem gyógyulnak meg, előbb-utóbb visszaesik depressziójába.

El kell gondolkoznunk azon, hogy a *megtérés* eredeti görög szava, a *metanoia*, az ősi szövegben a *gondolkodási motiváltság teljes megfordulását* is jelenti. Következésképpen: teljesen új életforma kezdetét. Itt lehet, sőt itt van hallatlanul sok tennivalója az utógondozás és rehabilitálás terén (ha lehet, a szakorvossal konzultálva) a pszichológiailag is képzett lelkésznek. És itt van még sok feladata, ki nem használt lehetősége minden lelkigondozónak, a családtagoknak is, mint lélekápolóknak.

3. *Kerüljük az olcsó tanácsokat*, mint: „Fel a fejfel, szedd össze magad!” „Csak akarni kell!” Hiszen nincs mit összeszednie, nincs mivel akarnia! *Éppen* ez a betegsége. Felületes, meggondolatlan tanácsokkal csak tovább zsugorítjuk az amúgy is én-zsugorodásban szenvedő embert.

4. *Kerüljük az éles, vagy a kegyesen hangzó kegyetlen kritikát*, az igazságok kíméletlen felsorolását, a „beolvasást”, még a vitatkozást is. Mindezek *nem* segítenek! Ugyanakkor azonban sokat árthatunk velük.

5. *Ne sajnálkozzunk, ne siránkozzunk felette* (vagy *mellette*), mert a beteg önsajnálattal ezzel csak növeljük. Amíg ugyanis zsugorodik az én-je, logikus, hogy sajnálja is azt, vagyis önmagát. Gyakran sajnálva gyűlöli, vagy gyűlölve sajnálja

magát. De mindenképpen csak önmagával van elfoglalva. (Tehát nemcsak a tettetett, de még az őszinte együttérzés hangsúlyos és gyakori kifejezése is káros lehet.)

6. *Mi tehát a konkrét tennivalónk a depresszióba süppedő embertársunkért?*

a) Jó lelki légkört kell teremtenünk közte és közöttünk, a jézusi szeretetnek, az *agapének* azt az erőterét, ami önmagában véve is gyógyító, még akkor is, ha az ilyen beteggel való együttlétünk eleinte *non verbalis*, tehát szótlán. A lényeg az, hogy érezze: *vele* vagyunk. A szótlán, a néma kommunikáció művészete ez! Szerető együttlét, amiből később részünkről aktív meghallgatás kell hogy kialakuljon. Ez az a légkör (a lélektan szakkifejezéseivel: jó rapport, interakció, kommunikáció), melyben az egyre inkább becsukódó ember végül is megnyílik, vagy megnyílni, és *információkat* adhat magáról.

b) Megéreztetett, empatikus, beleérző *részvétellel* hallgassuk meg kezdeti *információit* (önmagáról és betegségéről). Rebbenő tekintettel kísért, hosszú hallgatásokkal tagolt, neki-nekilendülő és hirtelen abbahagyásokkal megszakított, óvatos, töredekes mondatait fogadjuk el. Felesleges közbeszólásokkal, erőltető feszegetésekkel ne zökkentsük ki, mert ezektől becsukódik. De: csak az *információit* vegyük át! A depressziós beteg hangulatában, hangulatából *ne* vegyünk *részt*, mert az „fertőzhet”. A hangulata ellen már előre és közben is védekeznünk kell, megfelelő lelki „bemosakodással”, csöndben, imában. A beszélgetés után pedig mindig legyen „kimosakodás”, újra csöndben és imádságban.

c) Miközben az információkra figyelünk, melyeket olykor „idegesítően” lassan és mozaikszerűen adogat, ne csak arra ügyeljünk, *mit* mond, hanem arra is, hogy amit mond, *hogyan* mondja el. A legkisebb emóciónál, indulatnál, amit észlelünk, óvatosan, röviden kérdezzük meg: amikor ezt és ezt élte át, *akkor* mit érzett? Meglehet, hogy ilyenkor újra átél valamit abból, ami kiváltotta depresszióját, ezért kitörhet, esetleg agresszív hangnemben kirobbanhat. Ezt tudnunk kell türelemmel fogadni, fegyelmezetten elviselni, mert ilyenkor éppen az a feladatunk, s egyben terápiás tennivalónk, hogy az így és ilyenkor feltörő érzéseit, indulatait, vibrálásait, sőt villámításait levezessük. Tegyük ezt mindaddig, míg mindent *EL* nem mond, *LE* nem tesz, *KI* nem beszél. Terápiás jelentősége van ennek az *EL-LE-KI*-adásnak, és az általunk való levezetésnek. Jézustól tanult emberszeretetet igényel ez, olyan *én-bevetést*, amely *ön-feláldozó!* (Villámhárítók is elég-hetnek túl erős villámok levezetése közben.)

„A gyöngék közt gyöngévé lettem, — tanítja Pál apostol —, hogy megnyerjem a gyöngéket. Mindenkiné mindene lettem, hogy mindenkit megmentsek. Mindezt az evangéliumért teszem, hogy én is részesedjem benne” (IKor 9,22–23). Vagy másutt: „Nekünk, erőseknek az a kötelességünk, hogy elviseljük az aggályosok gyarlóságát s ne a magunk javát keressük” (Róm 15,1). Vagy: „Kérünk... testvérek... bátorítsátok a kislelkűeket, gondozzátok a betegeket, legyetek türelmekkel mindenki iránt...” (ITessz 5,14).

d) A huzamos, gondos, szerető előkészítés után következik a tulajdonképpeni — s a tőlünk telhető — *terápia*. A többszöri és hosszas beszélgetésekben (dialógusokban) csak lassan és szakaszosan alakul ki a *partnerre vált* lelkigondozó által óvatosan vezetett *decentrálás* (Tim LaHaye). Az öngyűlöletből, vagy önsajnálattól, vagy mindkettőből — de mindenképpen az *önmagába zártaságból* — a meghívás, a kihívás *AZ ÉLETRE*.

A pszichiáterek és pszichológusok törekvése az, hogy továbbindítsák gondozottjukat legalább két irányba:

— *Más értékek felé* — természet, állatok, valami hobby, munka, zene, művészetek, és így tovább. (Mi ne erőltessük ezeket, például a színházat, hangversenyt, televíziót, szórakoztató könyveket, vagy más felüdülési lehetőséget. Ilyen esetekben még inkább átéri a depressziós, hogy *semminék* sem tud örülni, sőt mások öröme láttán önbizalma még inkább megfogyatkozik. Ha jó és őszinte a kapcsolatunk vele, akkor *kettesben* elvihetjük valahová, hogy eltereljük *önmagáról* a figyelmét (Előd István).

— *Más emberek felé*. (Először akár sakkozzon szó nélkül, de már más valakivel *együtt*. Tehát: az *ÉN*-ből legyen „MI”.) Igen hatásosan használják manapság depressziósok között a csoportterápiát.

A pasztorálpszichológusok, lelkigondozók, a lélekápoló hívő családtagok, akik ismerik a metanoia igazán gyógyító, életet megújító és átalakító hatását, a

Szentírásban fellelhető értékekhez segíthetik a betegeket; az Ige pedig embertársaihoz küldi: „Tudom, hogy élő a neved, de halott vagy. Ébredj föl, erősítsd meg a többit, aki halálán van” (Jel 3,1).

Jézus diagnózisa döbbenetes: élőhalott vagy! A szárdeszai egyház vezetőjének üzeni ezt, és a gyógy mód még meglepőbb, amit ugyanakkor ajánl: Te élőhalott, „erősítsd meg a többit, aki halálán van”. Indulj! — s közben ébredj föl, éledj meg te magad is! A munka, a szolgálat majd meggyógyít! Íme a jézusi „munkaterápia”.

A depresszív szindrómákban szenvedő ember körül a mi szolgálatunk végül is a hosszútűró szeretet és türelem. Nagyvonalú és hosszabb időt igénylő célok megvalósítására kell őt biztatnunk. A közben előforduló kudarcokat átmeneti jellegűeknek kell feltüntetnünk. Arra mutassunk rá ilyenkor, hogy nagy célt csak megpróbált és edzett lélek tud megvalósítani. Ilyen segítséggel gyakran át lehet irányítani gondolkodásbeli motiváltságát az én-ről — az önmaga által is gyakran halottnak mondott én-jéről — más értékek és más emberek felé, hogy azokkal és azoknak éljen. Átmeneti kudarcok miatt ne törjön le, sőt tovább szolgáljon; és örülni is tudjon, még annak is, ha elesett ugyan, de ismét talpra tudott állni, ha csüggedezett is, de nem kell elcsüggednie.

Azt is meg kell említenünk azonban, hogy a depresszió nemegyszer úgynevezett *mániás* állapottal váltakozik. Olykor ciklikusan. Hosszútűró szeretettel erre is készüljön fel a beteg környezete, lelkigondozója, mert ha egy idő múlva túl aktívvá, agresszívan intézkedővé, költekezővé, taxi- és telefonmániássá válik, ezt éppúgy beteges tünetnek (és nem gyógyulásnak) kell tekinteni, mint letöréseit. Környezetének, lelkigondozójának ilyenkor még több türelemre van szüksége, hogy lecsitítsa, megnyugtassa, mint Dávid hárfájával Saul királyt, vagy Jézus a gadarai (gerázai) megszállottat (1Sám 18,10 és Mk 5,1—20).

Mit tegyünk, ha mi magunk kezdünk depresszióba sűppedni? 1. Ha az *önsajnálát* a fő okozója — mint olyan sokszor — (Tim LaHaye), kíséreljük meg ezt őszintén, becsületesen leleplezni. Nem értékeljük-e túl magunkat? Nem vonatkoztatunk-e minden szót, minden jelenséget önmagunkra? Ha felismerjük, hogy így van, az már fél gyógyulás, az már biztos kapaszkodó a depresszióba süllyedés peremén. Az önsajnálát is krónikus szokássá válhat, ugyanolyan feltételes reflexszé, mint bármilyen más. (Lélektani laboratóriumok kísérletei szerint, ha megszokítás nélkül, 39—42 napig, naponként újra és újra teszünk valamit vagy gondolunk valamire, az szokássá válik. Attól kezdve már *ugyanazt kell* tennünk és *arra kell* gondolnunk.)

Ha lelepleztük önsajnálátunkat, önmagunk előtt *nevezzük is néven*. Nevezzük EL, mondjuk KI hangosan: „Ez bizony én-szerelem, nárcizmus, én-imádat!” (Valaki úgy gyógyult ki beteges önsajnálataból, hogy ezt több napon keresztül, fésülködés közben, a fürdőszobában, tükör előtt, saját tükörképének a szemébe mondta. Felismerve, elnevezve, kimondva betegségünket — a bűnt, ami elváltást Istentől (mert az Ő helyére teszi önmagát az önimádó) — végül is vigyük Hozzá imádságban az állapotunkat. (1Jn 5,14—15).

Köszönjük meg Istennek azt a sértést, bántást, eseményt, körülményt, *éppen azt*, ami kiváltotta önsajnálátunkat. Sokan élnek közöttünk, akik így tudták meg, milyen mély igazságot ír le Pál apostol a rómaiaknak 8,28-ban: „Tudjuk, hogy az Istent szeretőknek *minden jutukra szolgál*”. Így döbrentek rá sokan, hogy nem is történt velük olyan világgraszoló tragédia, sőt éppen azáltal, ami miatt keseregtek, előbbre jutott az életük, lelkileg növekedtek, izmosodtak, erősödtek.

2. *Fogadjuk el egyéni adottságainkat és körülményeinket*, nemünket, alakunkat, külsönket, lényünk és népünk jellegzetességeit. Annak a földdarabnak a *lelkét* (C. G. Jung), ahol élünk, élhetünk, amelyet művelve szépíthetünk és óvhatunk. Amely minket is ápol s majd egykor eltakar. Nem fatalizmus ez, hanem annak az IGEN-nek a rezonánsa, amelyet egyszer így mondott Jézus: „IGEN, ATYÁM, *így* tetszett neked...” (Mt 11,26). Mi tehát hasonlóképpen *igent* mondhatunk. Igen, Atyám, *így* kívántad: legyen azzá itt és most, akivé a TE akaratából lennem kell, miközben életem optimumát adom önmegvalósításomhoz, de nem öncélúan, hanem másokért. Ahogy Jézus is szüntelen másokért adta önmagát.

Miért olyan lényeges ez? Mert a depressziós szindrómákat okozó önsajnálát vezérmotívuma legtöbbször a *beteges elégedetlenség*. (Van egészséges, előrelendítő elégedetlenség is!)

3. Végül fedezzük fel azt a sajátos, szentséges dimenziót, amelyről Pál apostol szüntelen így ír: az URBAN! Jézus Krisztusban! Pál EBBEN a dimenzióban él, azért tud így írni a filippibelieknek (börtönben és bilincsek között!): „Mindent elviselek ABBAN, aki nekem erőt ad” (Fil 4,13). Sőt, még örülni is tud ebben a dimenzióban, annak ellenére, hogy ott és úgy van, ahogy van, másokat is örmre biztat: „Örvendjete az ÚRBAN szüntelen! Újra csak azt mondom: örvendjete” (Fil 4,4). Ez a dimenzió a depresszió legjobb ellenszere. Ha ideig-óráig (akutan) a homo christianus-t is megrohanhatja a depresszió, ebben a dimenzióban nehezebben tud krónikussá válni. Sőt, hamarabb meggyógyulhat a beteg. Viszont azt is el kell fogadnunk ha vissza-visszaesünk, és csak fokozatosan gyógyulunk. Isten szándékait nem változtathatjuk meg. A szenvedéseket homo christianus-hoz illően vállalnunk kell, bízva abban, hogy „aki elkezdte bennünk a jót, be is fejezi...” (Fil 1,6).

JOSÉ-MARIA DE HEREDIA

Két szonett a bretagne-i tengerről

Naplemente

Aranylik a zanót, a gránit éke, fenn,
a zord hegyormon itt, melyet kigyújt az este;
s míg csillog sok homokzátony — tajtéka, messze,
hol véget ér a föld, a víz, a végtelen.

Elöttem éj s a csönd. A fészek elpihen.
Az ember hazatér, felszáll kunyhója füstje;
csupán az Angelusz remeg a ködbe veszve,
s a roppant óceán-morajjal egybecseng.

S most, mint föld mélyiből, szurdokból, vízmósásból
s pusztákról föltörő hangok foszlánya: távol
megkésett pásztorok terelik nyájaik.

Mindent homály borít a széles messzeségben,
s a hunyó napkorong becsukja színes égen
vörös legyezője színarany szárnyait.

Maris Stella

Főkötőben, kezük keresztbe fonva már,
durva gyapjúruhát vagy vékony vásznat öltve,
s letérdelve mind, a nők, a sziklaföldre,
nézik, hogy mossa Batz szírtjét a tengerár.

Apa, férj, szerető s fiú ott, arra jár,
s velük Paimpol, Audierne s Cancale sok büszke tölgye
indult Északra, föl, a távoli öbölbe.
Hány hős halász, akit otthon hiába vár!

Tülzengve tengerek és partok habmoraját,
fölsír a panaszos énekszó; messze hallják,
hogy kéri a hajós Szent Csillagát a hang.

Míg szól az Angelusz, fejük lehajlik esdve,
s Roscoff és Sybiril között minden harang-
szó cseng, száll s belevész a rózsaszürke estbe.

SZEGZÁRDY-CSENGERY JÓZSEF
fordításai

„Vállalom!”

A' kaszással, ki holnap elragad,
Csak úgy dacolhatsz, ha gyermeked marad.
Shakespeare: XII. szonett

ORVOS: — Asszonyom, azt tudnia kell, hogy negyvennégy éves korban, kiterjedt, sokszoros daganatokkal szövődött terhesség mellett a szülés elég merész vállalkozásnak tűnik. Jelenleg biztosan megállapítható, hogy kéthónapos terhességről van szó, azonban egy köldökig érő, sokszoros, rendkívül kiterjedt méhdaganat szövődik ezzel a terhességgel. Ez egyértelműen műtéti javallatot jelent. A műtét: teljes méhkiirtás. Hipertónia betegségben szenved.

ASSZONY: — Egy kérdésem volna. A szívem, mivel a tragédia miatt ennyire kivan, ha végigcsinálom ezt... az életben maradásom mennyiben biztosított?

ORVOS: — Hát... a kockázatvállalás az talán nagyobb, mint egy fiatal nőnél, de...

ASSZONY: — Kérem, támogassanak és segítsenek engem ahhoz, hogy végig tudjam csinálni. Nekem hat évvel a házasság után lett egy gyerekem... Nagyon nagy szeretettel és boldogsággal neveltük tízéves koráig. Magunknak, mint családot, példaképnek szántuk, és ezt talán el is értük mindaddig, amíg a tragédia be nem következett.

Ugyanis a tragédia az volt, hogy a szomszédasszonyom elkérte a gyerekemet 1978. április 7-én, hogy elviszi kocsikázni. Neki is két gyereke volt, azokkal játszott együtt. És odaadtam, hogy... hát mégis... tavaszi szünet van, hát elmenek egyet kocsikázni... A férjem műszakban volt... Én csak úgy tudom, ahogy utána meghallottam. Egy fácán nekiszállt a kocsinak... Megállt az asszony, aki a gyerekemet elvitte. Kiküldte az én gyerekemet, hogy Atikám, ugorj ki és mutasd meg a Zsigunak, hol van a fácán. Persze az én kisfiam kiugrott... és a szembejövő kocsi elgázolta (sír)... az lett a vége, hogy utána levő nap reggel nyolc órakor halott volt... És mi csak álltunk és megmaradtunk így, a mi saját szenvedésünkben és... nyomorunkban, hogy így fejezzem ki magam... Én tovább három hónapig szinte semmire nem emlékszem. Volt sajnos olyan pillanat, amikor pár percre magamra maradtam, az életem forgott kockán.

RIPORTER: — Öngyilkos akart lenni.

ASSZONY: — Igen. Úgy éreztem, ezt nem lehet elviselni, és a mai napig is, ebben az állapotomban, amiben itt vagyok... nem akarok vele zavarni senkit... Senkire nem akarom az én szörnyű, de szörnyű bánatomat és terhemet ráronni, és az éjszakáim telnek sírással... Nagyon-nagyon nehéz elviselni...

RIPORTER: — Hogy nézett első alkalommal az autós szomszédasszony szemébe?

ASSZONY: — Amire én még halványan visszaemlékszem, főlényesen azt mondta nekünk: most mit csináljak?... Szüljek maguknak egy másik gyereket? Vagy hasítsam ketté az enyémet, hogy maguknak is legyen?... De hiszen mi nem tudunk gyerek nélkül élni... Amikor egy kicsit kezdtem feleszmélni, hogy mi történt körülöttünk... azok a percek szörnyűek voltak... Nem hallani azt a szót, hogy édesanya. Nem hallok többé... és ez szörnyű (sír)... Belépni abba a szobába, ahol ő élt, ahol ő tanult, ahol a négyévi gyönyörű eredményét összeszedte... Ki akartam ugrani a harmadik emeletről, hiszen gyerek nélkül én nem tudok élni... Annál is inkább nem tudunk gyerek nélkül élni, mert a mi saját gyerekünk mellett is mindig képesek voltunk állami gondozott gyereket

nevelni. Végig, amikor megszületett a kisfiam, mindig három gyereket neveltem. Úgy éreztem, hogy az a szeretet, ami bennem van mint édesanyában, egy gyerekre nem fér rá:

RIPORTER: — Mi a foglalkozása?

ASSZONY: — Segédmunkás.

RIPORTER: — Mit csinál?

ASSZONY: — A Finommechanikánál dolgoztam már 17 év óta. Illetve azóta már a Mezőgép Kiskunmajsai Gyáregysége... 1962. március 5-e óta dolgozom ott...

RIPORTER: — És a férje?

ASSZONY: — Mint művezető dolgozik a vállalatnál... És az is borzasztó volt, hogy majdnem egyidőben a két kisgyereket is, akit neveltem, a vér szerinti szülők hazavitték, két hónappal a tragédiánk előtt. Az is annyira megviselt, hogy már akkor idegileg kivoltam, mert tudtam, hogy olyan körülmények közé kerül haza a két gyerek, ami nekik nem megfelelő, és én úgy éreztem, hogy ha nem is édesanya vagyok nekik, de többet tudtam nyújtani, mint a saját édesanyjuk... Jelen pillanatban ismét visszakerült a két kisgyerek állami gondozásba, ami nagyon-nagyon sújtja a szívemet, hogy én most itt vagyok és ők várnak engem, hogy jöjjenek hozzám... Nem tudjuk a további életünket sem elképzelni gyerek nélkül, hiszen annál üresebbet, annál borzasztóbbat nem lehet elképzelni, ha valakinek nincs gyereke.

RIPORTER: — Amikor az első orvosi vizsgálatokon túlesett, megkapták a leckét.

ASSZONY: — Amikor megtudtam, hogy... illetve sejtettem, hogy terhes vagyok, remegtem... Végigremegtem a karácsonyi ünnepeket... Január 2-án, rettenetes útviszonyok... negyvenegynéhány km-re Kiskunfélegyházától... befagyott ajtók, ablakok a kocsin... Úgy jöttünk vizsgálatra, remegő szívvel, hogy igaz-e? Lesz-e még nekünk az életben ennyi kis vigaszunk, és mit fog mondani az orvosom?... Hiszen tudtam, hogy olyan daganataim vannak, olyan egészségi állapotban vagyok a kimerült ideggel, szívvel, hogy „nem vállalhatom” — talán ez lesz a válasz. De úgy indultam el, bármi is lesz: vállalom!... Az is volt a felvilágosítás, hogy „nézze, az életébe kerülhet ennek a gyereknek a kihordása, megszülése műtét alatt”.

RIPORTER: — Amikor a férjével ezt megbeszélték, mire gondoltak?

ASSZONY: — Közölték velem, hogy a felesége az élete árán vállalja ezt a terhességet... A férjem sírva könyörgött, hogy így legalább ketten maradunk... ne vállaljam, ha az életem árán kell vállalnom... Három nap gondolkodást adtak, én három percet se kértem, csak egy tollat, hogy aláírjam a papírt, hogy vállalom, mert nekem gyerek kell. A férjemnek könyörgtem, hagyd rám most ezt az egyet, nem lehet talán a sors már olyan kegyetlen hozzánk, hogy ez ne sikerüljön..., és a férjem sírva, de tudomásul vette, hogy én ezt vállaltam.

RIPORTER: — Elkezdődtek a kórházi napok.

ASSZONY: — Nehezen mentek, de... „Nem elég jóra vágní: a jót akarni kell! És nem elég akarni: de tenni, tenni kell!” érte...

RIPORTER: — A Váci-verset hozta magával, vagy... itt jutott hozzá a kórház falai között?

ASSZONY: — Hoztam magammal, mert hiszen a gyereket is ebben a szellemben neveltem.

RIPORTER: — Nem túl nagy a kockázat ezért a jóért?

ASSZONY: — Ennek sikerülnie kell.

ORVOS: — Jó réggelt kívánok! Hogy érzi magát, Irénke?

ASSZONY: — Köszönöm szépen, jelen pillanatban tűrhetően.

ORVOS: — Hát ennek nagyon örülünk, ugyanis a legutóbbi vizsgálat alkal-mával újabb kis komplikáció adódott... ezt nyíltan megmondhatjuk magának... kinyílt a méhszáj... Ez azzal a veszéllyel jár, hogy koraszülés folyhat le... Na-gyon elégedettek voltunk eddig magával, hiszen... hiszen minden utasításunkat betartotta... de, sajnos, ezt a méhszájzáró műtétet meg kell csinálni. Altatás-ban végezzük, előtte fel fogjuk küldeni a belgyógyászatra vizsgálatra, utána — ha görcsölést érezne — tessék szólni nekünk, és akkor infúziót állítunk be, ami-vel a fájásokat sikeresen le tudjuk állítani... Bele tetszik-e egyezni ebbe?

ASSZONY: — Igen... igen.

□

ASSZONY: — Minden percem úgy telt a kórházi ágyon, hogy... talán ez nem lehet igaz... nem lehet igaz, csak a daganatok miatt állt be változás a szervezetemben... Minden héten kétszer néztek, és vigasztalni próbáltak, hogy igaz... ez így igaz, terhes vagyok... biztos már..., és én nem tudtam hinni mindaddig, amíg először azt a csodálatos szívhangot meg nem hallottam (sír)... és ezt... nem tudja csak az, aki igazán gyerekre vágyik... gyereket szeretne... Egyelőre csak azért drukkolok, és csak azért küszködök, hogy életképes mag-zatig eljussak... Nem tud az foglalkoztatni, hogy még ennyi nap, még annyi nap... Nyolcan vagyunk egy szobában. A kismamák állandóan számolgatják, közömbösen... hát ennyi nap múlva, meg annyi nap múlva szülök... így van... úgy van. Én akkor befelé fordulok... s kihullanak a könnyeim, — én nem tu-dom, mennyi nap van még hátra. Mikor következik be az, talán ami számomra egy életre szóló, még egyszeri szörnyű tragédia lenne, ha ez a terhesség meg-szakadna... Ezzel a daganattal persze az a rizikó is fennáll, hogy én, mint lai-kus, nem tudom azt, hogy jóindulatú, vagy rosszindulatú-e... nem vagyok be-biztosítva, hogy amikor... ha eljutok odáig, egy életképes gyereket meg tudok-e szülni? Hogy az én életem utána biztosított-e? Hogy fel tudom ezt a gyereke-met nevelni, vagy teljesen az édesapjára marad... De ha arra marad is, akkor is jó kezekben marad, mert egy igazán szerető és odaadó édesapáról van szó.

□

ORVOS: — Jó reggelt kívánok! Hogy tetszik lenni, Irénke?

ASSZONY: — Köszönöm szépen.

ORVOS: — Remegést tetszik-e érezni?

ASSZONY: — Igen.

ORVOS: — Jó lenne, ha ezt a gyógyszert tudná folyamatosan szedni, bár ennek a gyógyszernek ez a mellékhatása, de ezt különböző gyógyszerek adásával csökkenteni tudjuk, teljesen megszüntetni nem sikerül, viszont óriási a hatása, amivel le tudjuk állítani az idő előtti fájástevékenységet — tehát lenne értelme a szedésnek, mert a terhességet addig biztonságban tudjuk tartani. Tessék csak ellazítani a hasfalat... megtapintom... Nézze a fundus már majdnem a bor-daívig ér, és itt tapintom a két ökölnyi miomát...

ASSZONY: — Vannak olyan óráim, hogy bizony úgy begörcsöl, hogy negyed-óraig a tű bennem van, és jönnek az injekciókkal és lökdösik belém... és szinte ész nélkül vagyok a görcsöktől, a daganat úgy összegörcsöl, hogy saját magam észlelem és érzem, hogy lentről, a méhszájtól teljesen végig, föl az oldalbor-dáig itt vannak... az egyik oldalon, tehát a magzat csak a másik oldalon tud elhelyezkedni... De legyen életképes... (sír) Hiszen már én is nyomorék va-gyok, lelki nyomorék... de akkor is vállalom. Bárhogyan is... és akkor is kérem az orvosokat — bármilyen külsővel születik a gyerekem, hogy végigcsinálhassam, amíg élek nevelhessem...

□

ORVOS: — Itt egy hosszantartó... tokolitikus terápiáról lenne szó, előtte még laboratóriumi vizsgálatokat is kell majd végezni, a laborpapírokat megírjuk, jó?

ASSZONY: — Doktor úr, közel 100 napot feküdtem már mozdulatlanul, egyáltalán föl se kelhetek?

ORVOS: — Hát... a méh nyugalmának biztosítása érdekében mindenképpen tovább kellene feküdnie...

ASSZONY: — Meg is fogom tenni.

RIPORTER: — Hogyan lett ilyen ember?

ASSZONY: — Az édesanyámnak mindössze két osztálya volt, kilencen voltak testvérek... Nekem nyolc osztályom van... A szüleimnek 70 hold földje volt, és mi gyerekek is be voltunk vonva a munkába. Én már hatéves koromtól kezdve háztartást vezettem. Tudvalevő, hogy egy parasztszaládnál a lét csak a piacolásból és a termelésből állt. Rengeteget bíztak rám már akkor is... Az ötvenes évek elég nehezek voltak. Teljesen egymagamra maradtam, édesapámat elvitték, édesanyám kórházba került, Kecskeméten feküdt hét hónapig... én egy szál egymagam éltem tanyán. Ennivalóm annyi volt, hogy 15 deka kenyeret kaptam egy napra, ezért kilenc km-re mentem be minden nap Szankra. Éjfél után egy-két órákor elindultam, hogy jusson nekem kenyér. Egyszer a húsvét vasárnapi eledelem ez volt: a szomszédból kaptam egy fél kilónyi tiszta búzát és két evőkanál cukrot... Minden nap kijöttek Szankról a rendőrségről megnézni engem, mert azért... annyi kis felelősségérzetet vállaltak, hogy itt egy kiskorú gyerekre maradt az egész mindenség. Mindent elvittek, egy szalmazsákot ürítettek ki nekem, és egy lópokróc — ez maradt a lakásban az összes berendezés. — És én ott éltem.

Édesapám büntetése csak abból adódott, hogy nem tudta teljesíteni a beadásokat... mit tudom én: 70 mázsa sertés, 110 ezer tojás, meg... hatvanvalahányezer forint büntetés. Azért is megbüntették, hogy pocoktúrás volt a mezőn... meg esetleg a kutya meg volt kötve. Én akkor, 13—14 évesen annyi pénzt kaptam a nagybugaci állomástőnöktől a kisvasútnál, hogy beutazzam Kecskemétre, én, aki azelőtt nem jártam Kecskeméten... megkeressem az ügyvédi munkaközösséget, beállítsak az én gyereki egyszerűségemmel, és megkérdem, hogy ügyvéd bácsi, ki vállalná az én ügyemet... ilyen és ilyen bajom van, de pénzem egy fillér se nincs, de én szeretném, ha az édesapám kiszabadulna. — És egy idős ügyvéd, a nevére ma is emlékszem: dr. Sánta József, azt mondta: Kislány, ha kell bárhova elmegyünk, de végigcsináljuk. — Ez az ember, akit EMBERNEK nevezhetek, mellém állt... a legfelsőbb fokú bíróságon végeztük az ügyet. Az édesapám kiszabadult, utána egy hónapra édesanyám is hazakerült az idegklinikáról... és akkor nem tudtuk tovább csinálni se lelkiileg, se anyagiilag... otthagytuk a földet.

RIPORTER: — Segédmunkás lett.

ASSZONY: — Majsára kerültem, a gyárba, ahol az volt a jelszó, hogy: „Csak a majsaiaknak építettük”. Tehát én voltam az első vidéki. Ott ismertem meg a férjemet, ő akkor csoportvezetőként dolgozott... Hét hónap után összeházasodtunk, és együtt küzdöttük végig az egész életünket... Ebből nagyon-nagyon boldog volt tíz év, amit a kisfiunk adott nekünk. Rengeteg munka előzte és követte azt, de úgy éreztük, nem vagyunk fáradtak... Építettünk egy házat, teljesen a két kezünk munkája.

RIPORTER: — Talán kicsit kegyetlen a kérdés, de most már a teljes kép kedvéért kérdezem: minek nevelte a gyereket?

ASSZONY: — Én a gyereket? Az volt a célkitűzésünk, hogy rendes, becsületes ember legyen. Nem volt kitűzve, hogy már csak orvosnak, vagy mérnöknek szültem, de a tehetsége megvolt hozzá... Négy évet tudok csak belőle

bizonyítani, amit mindvégig elismerő oklevéllel végzett, a zeneiskolában két hangszeren... már egy évet németet tanult... válogatott volt a sportban, népi táncsoportban és énekkarban vett részt... — Úgy készültem mindennap a gyermeknevelésre, mint a legjobb tanár, aki úgy akar az osztálya elé lépni, hogy „a tudásom legjobb javát adom”. Benne akartuk megtalálni és megkeresni azt, amit mi nem kaptunk meg... nem kaphattunk meg... Úgy tudom elképzelni ezt a gyerekeket — ha életképesen meg tudom szülni és nevelni tovább —, hogy benne vélem majd fölfedezni azokat az apró kis mozdulatokat, külalakban, természetben, szóban, amiket az elsőben elveszítettem... És így él bennem mind a két gyerek. Én tudom, hogy ezt ennek a gyereknek már nem mondhatom mindég — ez csak bennem fog élni mint édesanyában örökké... így él a két gyerek bennem, és nekem mindig két gyerekem lesz...

RIPORTER: — A röntgenszobában vagyunk.

ORVOS: — A daganatos méh ikerterhességet hordoz!

ASSZONY: — Ikerbabáim lesznek... (*sírva*) Nincs egy órája, hogy megvizsgáltak... Nem tudok a boldogságtól szavakat találni... (*sír*)... Nem tudom elhinni... és még eddig minden rendben! Nem tudom felfogni, hogy mi van körülöttem... Két gyerekem lesz újra... két gyerekem!... Nem találok szavakat... Várom a férjemet... (*szünet*) Édesapám! Ikerbabáink lesznek!

FÉRJ: — Igaz ez? Igaz?

ASSZONY: — (*sírva*) ... Ez így igaz... Most voltam a röntgenen... Lesz gyerekünk... (*sír*) ... Kimondhatjuk újra: boldogok vagyunk...

FÉRJ: — Nem megy az már... nem megy az, csak pótolni fogja Attilát, de ez már nem lesz soha olyan... csak lesz célunk újra... életcélunk. Nem hiszem még mindig... Mindaddig kételkedek, míg meg nem születnek...

ASSZONY: — Megröntgeneztek...

FÉRJ: — Én csak abban hiszek, amit látok... hidd el.

ASSZONY: — Vártalak nagyon... a portára lementem szólni, hogy ha megjössz — ha soha máskor nem is —, de most azonnal engedjenek föl...

FÉRJ: — Be is engedett a portás, most nem kötözködött, mint máskor. Kérdezte, hogy maga majsai, mondtam hogy igen — és egyből azt mondta, menjen akkor be.

ASSZONY: — Már csak azért fohászkodjunk a sorshoz, hogy egészségesek legyenek...

RIPORTER: — Ne haragudjon... én... én igazán nem illek ebbe a beszélgetésbe, de meg kell kérdezni, a helyemben mindenki megkérdezné: Fölmérték, hogy mi van, ha nem sikerül? Ha Irénke áldozata hiábavaló?

FÉRJ: — Tetszik tudni... én — magamban legalábbis — fölmértem. Őt mindig arra biztattam, hogy biztosan sikerülni fog. Mindenáron, de nem a feleségem egészsége vagy élete árán szeretném, mert nekem nem mindegy az, hogy kettesben megmaradunk-e, vagy egyedül. — Így is indultunk neki... a kételyek azóta is éltek bennem és élnek. Én fölkészültem olyan dolgokra — no nem az ő halálára —, hanem arra, hogy esetleg előbb el kell venni a gyereket, vagy valami probléma van —, szóval erre felkészültem... de éppen úgy most is, mint a kisgyerek halála után, a kiutakat kerestem, hogy na, hogy is... hogy őt megnyugtani... hogy is tudom azt megcsinálni?

RIPORTER: — Hét hónapja fekszik mozdulatlanul. Maga bejár hozzá...

FÉRJ: — Igen. Elhatároztuk mielőtt Irénke bejött, hogy ezt végigcsináljuk. — Ő ezt csinálja végig, én azt csinálom végig, és — tetszik tudni — úgy vagyok vele, hogy mástól az ember nem várhatja, hogy saját sorsát megváltoztassa, más

személy, ezt az embernek saját magának kell... Idáig is, a munkám során is azt tapasztaltam, ha nagyon akarunk valamit, az általában sikerül. Csak azt akar-ni kell tényleg... és ... és törhetetlenül végigcsinálni... mindent.

RIPORTER: — Ha majd eljön az óra, amikor Irénkét a műtőszoba felé tolják, milyen gondolatai lesznek?

FÉRJ: — Tetszik tudni, ha az ember egy célt, vagy egy kis reményt elér — nem gondolkozik, ott boldog az ember... és volt már ilyen eset. Ezt éreztem tiszta boldogságnak... ami... nem függ semmitől, nem múlik semmin, hanem van a maga tisztaságában és... és ilyenkor nem tud az ember gondolkozni, hanem csak örülni...

□

ORVOS: — A betegek menjenek a helyükre, vizit következik. — Jó reggelt kívánok! — Hogy múlt el az éjszaka, Irénke?

ASSZONY: — Nem nagyon jól. A szívemnél elég gyakori fulladást... és rit-muszavart éreztem.

ORVOS: — Tehát olyasmi érzése volt, mintha nem verne a szíve, ... vagy szünet állt be közben?

ASSZONY: — Közben szünet is állt be... és utána gyors szív...

ORVOS: — ...érezte, hogy nem egyenletes a szív működés...

ASSZONY: — ...nem egyenletes...

ORVOS: — Igen... hát... már tegnap feltűnt, hogy a pulzus emelkedik... ma is megszámloljuk — 96-os, úgy tűnik, hogy még tovább emelkedett... Gör-csök? Nem jelentkeztek?

ASSZONY: — Nem... enyhe bekeményedés, de különösebb görcsökről nem panaszkodhatom.

ORVOS: — Ez nagy szerencse, mert a gyógyszer, ami a görcsöket lenne hivat-va megszüntetni, az váltja ki ezt a szapora szív működést. Hónapok óta tetszik szedni, ez előbb-utóbb mindenképpen ehhez vezet. — Most fontolóra kell ven-nünk, hogy melyik jelent nagyobb veszélyt: ha a gyógyszert elhagyjuk és a szív működés rendeződik, és esetleg lehetőséget adunk a görcsök föllépésének...

ASSZONY: — Doktor úr, az a kérésem, mindenképpen a gyerekeket mentsük...

ORVOS: — Talán estére már könnyebb lesz.

MÁSIK ORVOS: — Ikerterhesség van. Ez egy kicsit nehezebbé teszi a mi vállalkozásunkat, mert az ikerterhesség önmagában véve is koraszülésre hajla-mosít, tehát akkor együttes erővel mindent el kell követnünk azért, hogy a terhességet még legalább 5—6 hétig megvédjük és a koraszülést megelőzzük.

ASSZONY: — Főorvos úr, ami ebből rám tartozik, maximálisan mindent meg-teszek... kérem, hogy legyenek segítségemre.

□

RIPORTER: — Most vagyunk a nyolcadik hónapban... és kezdődne a ki-lencedik...

ORVOS: — *(füstölögve)* Miért nem küldték már maguk el ezt az asszonyt máshová? Vannak nekünk nagyszerű intézményeink, itt vannak a klinikák, a Szegedi Klinika mindössze 60 km-re, a budapesti, az országos szülészeti intéze-tek... Fölmerült bennünk: ne adj Isten, esetleg balul üt ki ez a vállalkozás, akkor nekünk oda kell állnunk, és meg kell magyaráznunk, hogy miért vállal-koztunk, hogy vállalkozhattunk erre?

RIPORTER: — Na és hogy?

ORVOS: — Kezdetben arról volt szó, hogy ezt a terhességet próbáljuk pro-longálni. Olyan terhességet, amelyiknek sikeres fönntartásában tulajdonképpen

magunk se hittünk... Úgy képzeztük el: ez az asszony itt lesz nálunk egy-két hónapig, bekövetkezik a spontán abortusz, hazamegy azzal a tudattal, hogy a maga részéről mindent teljesített, sőt, túlteljesített annak érdekében, hogy a tragikusan elvesztett gyermekét pótolja. — Ennek az asszonynak a terhesség sikeres teljesítéséhez egy-két százaléknyi sanszot adtunk csupán. De ennek az emberfeletti és egészen rendkívüli elszántságnak és gyerekvágnak a láttán elhatároztuk, hogy szövetkezzünk... és mindent megteszünk a magunk részéről a vállalkozás sikere érdekében. — Túl jól sikerült a dolog. A terhesség minden várakozás ellenére is folytatódott... Hála az asszony akaraterejének, a gyógyszerekre való jó reagálásának, a profilaktikus manőverezéseinknek, eljutottunk most már az érettség fázisába. — Ez az asszony annyira kötődik hozzánk, annyira ismer... annyira... családtaggá vált itt; — ebből a környezetből ezt az asszonyt kivenni, lelki összeomlás...

RIPORTER: — Tehát itt a pszichés tényezők kiegyenlítik az objektíve jobb felszereltséget.

ORVOS: — Föltétlenül. Többszörösek a rizikófaktorok. Először is: a beteg kora, az előrement császármetszés, a sokszorososan daganatos méh, az ikerterhesség — és pillanatnyilag ez a pulzusszaporulat is idegesít bennünket.

ASSZONY: — ...Jézusmáriám... *(liheg)* ...

RIPORTER: — Hogy van, Irénke?

ASSZONY: — ...Köszönöm szépen... nagyon-nagyon nehezen most már... úgy jó volna, csak arra fölébredni, amikor... indulunk a műtőbe... és visszaintegetni... és visszajönni... és boldogan megköszönni azoknak az embereknek, akikkel eljutottunk idáig együtt... Rettenetesen fulladok, de nem panaszkodom... nem szabad... vállaltam. Első perctől kezdve... és én akkor végiggondoltam, nem panaszkodom.

RIPORTER: — Nem fél? Nem bánja, hogy így döntött?

ASSZONY: — Nem félek... nincs egy perc, hogy megbántam volna, hogy vállaltam.

RIPORTER: — És elérkezett a nap. 1979. augusztus 16. csütörtök.

ÁPOLÓNŐ: — Jó reggelt kívánok! — Irénke, kedves, itt van a férje. Elértük ezt a nagy napot, amit olyan régen vártunk, hát — tessék elbúcsúzni a férjétől.

ASSZONY: — Megjöttél...

FÉRJ: — Behoztam mindent, itt hagyom... a ruhákat, minden itt van, ami kell...

ASSZONY: — Maradj benn... maradjál...

FÉRJ: — ...benn maradok egy kicsit, persze... jól vagy?

ASSZONY: — Jól. — Egyedül azért drukkoljál, hogy a gyerekek... Én jól leszek, tudod... olyan kezekben vagyok... nem lesz semmi probléma.

FÉRJ: — Bízom benne...

ASSZONY: — Légy erős!...

FÉRJ: — Már beszedtem egy csomó gyógyszert... erősödök...

ASSZONY: — ...csak a gyerekek... Ne sírjál... Bízunk!

FÉRJ: — Én addig... addig nem hiszek, amíg meg nem látom a gyerekeket...

ASSZONY: — Itt lehetsz... Megvárod, míg fölébredek, ugye?

FÉRJ: — Persze...

ASSZONY: — Zoltán!

FÉRJ: — Tessék!

ASSZONY: — Ez nekem legszebb volt az életemben... idáig...

FÉRJ: — Most majd eldől, hogy létezőnk vagy nem létezőnk... Lesz-e célunk?... Lesz-e miért élni, vagy küzdeni egyáltalán...

ASSZONY: — Vagy végleg elvesztünk... — Nem tudom, de talán továbbvisszük... Végigcsináljuk, együtt. — Én most jól fogok aludni... és várom az ébredést... hogy az első ember közölje velem, hogy ép, egészséges két gyerekünk van...

FÉRJ: — ...Én most már kimegyek, majd bejön a műtős és... nem zavarok itt, találkozni fogunk újra fent a műtőnél... Szervusz!

ASSZONY: — Szervusz!

□

ORVOS: — Jó reggelt, Irénke! Még egy utolsó vérnyomás-mérés, mielőtt a műtőbe fölviszük, illetve még előtte majd kimegyünk a kezelőbe, és az öltést kivesszük... A szívhangokat is meghallgatom... Jó... Húzza föl karján a hálóröngyöt... Tudott-e aludni éjszaka?

ASSZONY: — Tudtam.

ORVOS: — Elég volt egy tabletta?

ASSZONY: — Elég.

ORVOS: — Jó. És hánykor ébredt reggel?

ASSZONY: — Négykor, amikor hozták a babákat.

ORVOS: — Hát azt hiszem, elegendő ennyi alvás, igaz?

ASSZONY: — Elegendő... majd kialusszuk magunkat...

ORVOS: — Jól van... most egy pillanatig csendben maradunk... *(a vérnyomásmérőt pumpálja)* ...Hát a szokásosnál kicsit magasabb, úgy látszik, az izgalom is szerepet játszik most... Van egy kis izgalom? Azt hiszem, ez óhatatlan...

ASSZONY: — ...igen... biztosan...

ORVOS: — Akkor most még a szívhangokat is... itt szokott lenni, ugye? *(hallható a szív dobogása a műszeren át)* ... Ez az egyik babáé... És most nézzük a másikat... Lehet jól hallani, ugye?

ASSZONY: — Igen...

ORVOS: — Jól van... No most még egy kis türelem, mindjárt jön a műtősi fiú, aki majd kihozza a kezelőbe — először oda megyünk, aztán a műtőbe, jó?

ASSZONY: — Igen...

□

ORVOS: — Az anyát altatom, de az anyával együtt a narkotikum a két ikermagzatnak is villámgyorsan bejut a szervezetébe. Igyekszem a magzatokat úgy világra hozni, hogy minél kisebb legyen az a depresszió, amit a narkotikum kifejt.

MÁSIK ORVOS: — Kezdődik az altatás. Irénke, tessék ránk figyelni... most azt kérjük, hogy mély légzés közben számoljon, egytől fölfelé.

ASSZONY: — Egy... kettő... három... négy... öt... hat...

ORVOS: — Nagyot sóhajtani...

ASSZONY: — *(sóhajt)* ...hét...

ORVOS: — Még egy sóhajtás... *(hallható)*

ASSZONY: — ...nyolc...

MÁSIK ORVOS: — Még nem alszik... Mennyi van bent?

(Nem érthető, mit válaszolnak.)

ORVOS: — Tessék szólani, ha elég...

NŐI HANG: — Igen...

ORVOS: — Egy szikét adj ide... *(Közben a szív működést jelző műszer hangja hallható, aztán a műszerek zaja, az orvosok és a segítők szavai.)*

NŐI HANG: — No? — Hú, — de aranyos... itt a feje...

ORVOS: — No itt van...

ORVOS: — Mindjárt látjuk... Kisfiú...

HANGOK: — Kisfiú...

— Kisfiú...

— Tessék... a lefogás...

— No, sírjál... *(gyereksírás)* Ez a legnagyobb öröm...

NŐI HANG: — Az egyik megvan... Megvan az utánpótlás, hál' Istennek... *(gyereksírás)* ... az egyik fiú lett...

HANGOK: — Jaj, itt a másik...

— Kisfiú ez is!... Igen... Ezzel kell foglalkozni, ez egy kicsit kisebb... De ez is jó lesz... Adok neki vért... Jó adjál neki, hadd éljen... Jól van, nincs semmi baj... Jó... jó a tónus?

— ...Most már igen...

RIPORTER: — ... És itt a másik...

NŐI HANG: — Itt a másik — ez is fiú... *(műszerek zaja)*

HANGOK: — Sírjál!... olyan öröm lesz az nekünk... no, sírjál... *(víz csobog, majd lassan felsír a baba)*

— ... ez az, ez a legszebb pillanat... sírjál!...

— Jaj de szép vagy... *(szaggyalozott csecsemősírás)*

ORVOS: — A másikinál még fönn kell tartani a lélegeztetést... Az egyik... az A-magzatnál már a spontán légzés beindult, szív működése rendeződött, behelyezzük az inkubátorba... A másikinál még mindig folyik ez a harc... Ikerszülésnél a második gyerek általában megviseltebb... most is ezzel a jelenséggel állunk szemben, úgyhogy az élesztési manőver több ideig szükséges... *(zajok)*

NŐI HANG: — No, Zolika... sírj már gyorsan... gyorsan, gyorsan... így ni... *(gyenge hangon elkezd sírni)*

EGY HANG: — ... Ez volt az első, igen... de a nehezebbik...

ORVOS: — Tessék idejönni...

NŐI HANG: — Igen, megyek... megyek

RIPORTER: — És vissza az anyához...

ORVOS: — Haladunk szépen... mindjárt kinn van az uterus!

FŐORVOS: — Nézzük meg a hólyagot itt még egyszer... hát... én azt hiszem... betehetjük ez a lefogást, egész lent vagyunk már... Jó... jó, jó... Na... Megfogjuk ezt... félelmetesek ezek a... félelmetesek... Ne keressük a bajt... Elég lesz ez, még ezt mondjuk esetleg egy kicsit... ezt meg itt... mindenesetre lejjebb kell menni egy fogással... itt a jobb oldalon... ebből nem lehet baj... A pulzusszám milyen?... Nagyon jó, nagyon jó... Vigyázz, vigyázz itt ezekkel...

ORVOS: — A gyerekek teljesen jól vannak... a nagyobbik három és fél kilogrammos... a kisebbiket még nem mérték meg... a légzésük rendeződött... igen-igen, kielégítő... Minden várakozást felülmúlt... a sors keze rendhagyó módon vette kegyeibe ezt az asszonyt... jobban bírta a megterhelést, mint gondoltuk... Jó, megvagyunk! Köszönöm szépen... Nem bírok maradni, mert annyira izzadok!

NŐI HANG: — ... Siposné! Jó reggelt!... Készen vagyunk...

ASSZONY: — Nagyon aranyosak... *(még kábult, alig érthető, amit mond)*

ORVOS: — Nyissa ki a szemét, Irénke... Hallja amit mondok? Igen?

NŐI HANG: — ... Két kisfia lett...

ASSZONY: — Egészségesek?

ORVOS: — Életerős gyerekek!
NŐI HANG: — Hogy fogják őket hívni?
ORVOS: — Hangosabban...
ASSZONY: — Tibor, Zoltán...
NŐI HANG: — Két egészséges kisfia van...
ASSZONY: — Hál'Istennek!
NŐI HANG: — Ébren van?... igen?
ORVOS: — Gratulálok a fiúkhoz, Irénke. — A férje már biztosan látta őket, legalább másfél órája...
ASSZONY: — Köszönöm...

□

FÉRJ: — 3,45 és 3,25...
RIPORTER: — Fantasztikus...
FÉRJ: — Itt van kitakarva, tessék...
RIPORTER: — Gyönyörű...
FÉRJ: — Minden megvan... a szerszám is... *(csecsemősírás)*
FŐORVOS: — Három és fél kiló, három és negyed kiló — hát... azt lehet mondani: rekord! — Nagyon jól van, meg fog gyógyulni nagyon hamar, és nevelheti a gyerekeket...
ASSZONY: — *(még kábultan)* Ez lesz az én életem...

BEMONDÓ: — A műsor 1979 januárjától augusztusáig a kiskunfélegyházi Városi Kórház szülészeti osztályán dr. Lux János főorvos és orvoscsoportja segítségével készült. Anya és két fia — mindhárman egészségesek.

□

RIPORTER: — Tessék mondani, merre laknak Sipos Zoltánék?... Itt a 13-ban?
— Remélem, megkapták az expressz levelet... Jónapot kívánok!
ASSZONY: — Jónapot kívánok...
RIPORTER: — Eljutottunk magukhoz, ahogy megígértük.
FÉRJ: — Nagyon örülünk... erre tessék...
RIPORTER: — Hány pelenka szárad egyszerre?
FÉRJ: — 25–30, mikor hogy... mikor milyen a termelés...
RIPORTER: — Hogyhogy szabaddá tette magát?
FÉRJ: — Délutános vagyok. Jobbra tessék...
RIPORTER: — Kezitsókolom, Irénke... sok-sokezer rádióhallgató, és sokszáz levelező nevében engedje meg, hogy sok szeretettel köszöntsük, és ezt a valóban szimbolikus ajándékot átadjuk. Még egyszer köszönöm, hogy annyian tanulhattunk a maguk életéből.
ASSZONY: — Én is nagyon-nagyon szépen köszönöm mindazoknak az embereknek, akik velem együtt éreztek, drukoltak értem...
RIPORTER: — Hogy vannak?
ASSZONY: — Köszönjük szépen...
RIPORTER: — Jól vannak a babák?
ASSZONY: — Egészségesek vagyunk... Egy kicsit most nyöszörögnek, várják az ennivalót... különben jól vagyunk...

HANGOK: — Mekkora haja van!

— Nézd, a másik milyen kis szőszí fiú lett...

— Melyik az idősebb?

ASSZONY: — Zoltán az idősebb, ő volt a nagyobb súlyú... de most egy kicsit lemaradt, úgyhogy Tiborka fölzárkózott...

RIPORTER: — Az egyik szőszí, a másik barna...

ASSZONY: — Igen, így nézünk ki. Tegnap volt itt egy doktor bácsi Szegedről és nézte őket „csípőre”, és azt mondta: ikerbabákban Zoltánka nagyon fejlett, Tiborka túl fejlett.

RIPORTER: — Irénke, ez most már riporter kérdés: hogyan alakult az életük azóta?

ASSZONY: — Nagy megértéssel, szeretettel fognak körül bennünket... Nem sokszor mozdultam még ki a lakásból, de ha bementem a község belsejébe, nem tudok kettőt sem lépni, annyian mondják, hogy Irénke, végigsírtuk a műsort...

RIPORTER: — Leveleket is kapott?

ASSZONY: — Rengeteg levelet kaptam... sajnos még nem jutottam odáig, hogy mindet megválaszoljam, mert nagyon le van kötve az időm a két babával, az energiámhoz képest...

RIPORTER: — Akkor most az éter hullámain át válaszol a sok köszöntőre...

ASSZONY: — ...Igen, igen... Tegnap, amikor megkaptam az önök levelét, na, mondom, ez lesz a legjobb alkalom, hogy megköszönjem mindazoknak, akik drukoltak értem és együttéreztek velem nehéz perceimben...

RIPORTER: — De drágák... egyik alszik, a másik pedig ismerkedik...

ASSZONY: — Értelmileg nagyon szépen fejlődnek, a doktornő is azt mondja.

RIPORTER: — Irénke, mi most jöttünk a félegyházi kórházból, ahol beszélünk Lux János főorvos úrral, és tőle tudtuk meg azt, amit mi nem tudtunk és a rádióhallgatók se tudtak, hogy a két ikerbaba közül a nagyobbik, az erősebb az még egy éjszakát Kecskeméten, az intenzív osztályon töltött...

ASSZONY: — Igen... azon az éjszakán elvitték két óraker... bejelentette a Farnosi doktor úr, hogy Irénke, ne lepődjön meg, de el kell vinni a babát. Mondtam neki: csak annyit tegyen meg, hogy mutassa meg. — Megcsodáltam, aranyos volt az inkubátorban. Nem kellett kezelés neki, másnap délután vissza is hozták... és azóta is jól vagyunk.

RIPORTER: — Az az érdekes, hogy én Irénkével nem is beszéltem, miután a babák világra jöttek és véget ért a műtét... Rohantam Pestre az anyaggal, úgyhogy tulajdonképpen Irénke is a rádióból tudhatta meg, hogy amíg aludt, mi történt?

ASSZONY: — Nagyon kíváncsi voltam rá, és nagyon vártam azt a részét a riportnak, a másikat tudtam körülbelül, hogy mit beszélgettünk... Én féltizenkettőkor már teljesen eszen voltam, lázam se volt... szóval maximálisan jól sikerült minden.

RIPORTER: — Nagyon sok rádióhallgató kérte, hogy ha már ennyire közkinccsé tettük Siposék életútjának tanulságait, és ennyi ember hasonlította össze a maga sorsát a magukéval és vont le belőle tanulságokat, akkor számoljunk be a családi életéről — ezért vagyunk most itt...

FÉRJ: — ...igen, nagyon megköszönöm...

RIPORTER: — ...és talán egyszer, majd amikor a két ikerbaba nagy lesz, akkor majd szembesítjük őket a születésük regényével... A két kisbaba foglalkozik egymással?

FÉRJ: — Igen... hát egy kissé gazember, huncut Zoltánka, mert hogyha az öccse, Tibor alszik, addig sír, míg Tibor föl nem ébred, s amikor elkezd Tibor rúgkapálni, azon nevet, hogy mozog neki a keze-lába, és ő azt élvezi...

RIPORTER: — Akkor fogjon mindenki poharat... ezt a pezsgősüveget most sokszáz, sokezer ember nevében bontom... *(töltenek a poharakba)* A Sipos család egészségére, a kis Tibor és a kis Zoltán egészségére, akikből reméljük, születéstől, szülőszerető felnőttek lesznek és később lesz módjuk arra, hogy megismerjék születésük regényét.

(koccintanak)

ASSZONY: — Nagyon szeretnék belőlük jó testvéreket nevelni... ehhez sok energia, sok beszélgetés szükséges, amit a gyerekekkel kell majd folytatnom. Úgy érzem, talán-talán össze tudok még magamban annyit szedni, hogy ez sikerüljön...

BÉKY-HALÁSZ IVÁN VERSEI

Sakk-matt

Hat órákor hazament a pallér.
A segéd munkások összeszedték
a hulladék deszkákat és az
elhullajtott ácskapcsokat.
Nyolc órákor kibújt a hold
a felhők mögül és sakkozni
kezdett az állványok kétszínű
négyyszög hálózata. Mikor
arra jártam, addigra már
felszórták homokkal a vért,
csak az elfogott királyné
zokogott még a sötétben,
s egy elhullott paraszt
a kapcáját igazította.
Még nem volt éjjel...

A szél

A szél hol kinyitja az ajtót,
hol becsukja;

bejön a lakásba hivatlanul,
majd kéretlenül távozik.

Olyan emberien viselkedik,
néha várom, hogy megszólaljon.

Megszólalt a fakír

Megszólalt a fakír és ezt mondta:
„Hűsz éve ülök itt az oszlop tetején.
Már régen meguntam, de mit tegyek?
A kényszer tart itt, nem az elhatározás.
Lábaim elgémberedtek, s ma már csak
leesni tudnék, de nem lemaszni.
A mászás különben is lealacsonyító,
s így innen már csak felfelé van út.
Míg enni-innivalót hoznak a népek,
addig nincs baj, és ha csodálni akarnak,
hát csodáljanak, engem nem zavar.
De a madarakkal csinálhatnának
valamit...”

Aludj

húzd fel magadra az éjszakát,
mint egy virágos, puha paplant.

Mindennapos vétkeid alól,
az álom sem hoz feloldozást,
s üldözőid elől menedéket.

Aludj, mint pólyában az újszülött,
vagy míg szakálla és körme nő,
koporsójában a tetszhalott.

Az ökumenikus Bóka László*

Bóka László közéleti szerepléséből az egyik történelmi esemény az volt, amikor a Szociáldemokrata Párt nevében a Parlamentben az egyházi iskolák államosítását követelte. A kultuszállamtitkár fiatal koráról általában köztudomású, hogy mint kezdő író a protestáns diákság közül emelkedett ki. A kitűnő költő, nyelv-tudós, esszé- és regényíró gazdag élményvilágában és széles körű kultúrájában azonban a katolicizmus is visszahagyott több dokumentumot.

Édesapja a kúriai bíró Bóka Zoltán kálvinista volt, édesanyja Zombory Róza azonban katolikus. Kettőjük hitvilága, ezek magyar hagyománya szólalt meg diákkori alkotásaiban. Otthon, kisgyerek korától a katolikus egyházi év szokásai között élt. Középiskolája a Tavaszmező utcai gimnázium volt. Kitűnő tanári karából magyar irodalomtanára, az országos híre emelkedett Karácsony Sándor volt legnagyobb hatással rá, aki a protestáns diákmisszió országos titkára, az oxfordi mozgalom híve. Bóka így diákkorában a hazai protestáns vallásos megújódás legfrissebben nyugati és legmélyebben magyar áramlatának részese lett.

Jellemző azonban a korra, hogy míg a felnőttek világában, ahogy akkoriban a publicisztika megjelölté, „Pannonhalmi és Debrecen” mint két szomszédvár állt egymással szemben, mindkét oldalon akadtak nagy nevelők, akik a keresztény egység gondolatát valósították meg. Érdekes, hogy a két háború közötti cserkészmozgalom két olyan vezető pedagógusa, mint Sík Sándor és Karácsony Sándor, lett 1945 után, az első években az Országos Közoktatási Tanács két vezetője.

A húszas évek legmagasabb nivójú ifjúsági folyóirata volt a Karácsony Sándor szerkesztésében megjelenő *Az Erő*, kiadója a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség. (Ehhez csak a csehszlovákiai *Mi Lapunk* és az erdélyi *Ifjú Erdély* fogható.) Az *Erő* 1927 júniusi számában a 22. oldalon jelent meg Bóka László 7. osztályos tanuló *Prohászka-búcsúztató* című verse. Ezután kapott meghívást Tóth Tihamértól. Remek portrét fest róla visszaemlékezéseiben: „Mindig sajnáltam, hogy nincs varkocsba font hosszú haja: tüzes szemével, jellegzetes pofacsontjával, törökös orrával olyan volt mint egy kun király... Mint előadó és hitszónok, a hideg, megfontolt rafinériát valami vaskos józan, paraszti közvetlenséggel elegyítette. Kombinatorikus jellegű műveit elkepesztő apparátussal írta: egy-egy sima mondat alatt könyvtornyok süllyedtek el” (Válogatott tanulmányok, Bp. 1966. 1071–73.).

Egyetemi hallgató korában, a nemzedékére gyakorolt filozófiai hatásokat vizsgálva, Schütz Antalt emeli ki. Benne már a tudósnak készülő diák a nagy műveltségű rendszeralkotót tiszteli: „Puritán szigor, egyszerű szerénység jellemezte. Hatalmas dogmatikai rendszere... nem is volt túlságosan eredeti. Az igény volt vonzó, a rendszerezés, az összefoglalás és teljesség igénye, melyre hangyaszorgalommal törekedett. A kultúrája volt rendkívül rokon e meghasonlott nemzedékével.” De legnagyobb hatással mégiscsak Pauler Ákos volt rá, mint nemzedékünk annyi kiváló írójára, filozófusára, gondolkodójára. Az akkori magyar társadalmi élet minden műfajában forgolódó, racionalista pályakezdésű és metafizikájában az angyaloknak is rendszertani helyüket megadó, európai viszonylatban is úttörő fenomenológust Rajk Lászlóval együtt csodálta: „Mondatai hibátlan konstrukciója, előadásának világos, áttekinthető, következetes felépítése, az a komolyság, ahogy nézeteit elmondta, következetes elfoglaltsága... mindenkire mély hatást tett, aki hallgatta...” (Id. m. 1013–15.).

Már diákkorában is fölismerte Tamási Áron *Szüzmáriás királyfi*-jának a magyar prózában korszaknyitó fontosságát. Nyíró József *Isten igájában* című regényében a népi valóság átlakosítását tisztelte. Sajnos eddig sem történeiszneink,

*E hónapban lenne 70 éves Bóka László író, irodalomtörténész, aki a negyvenes évek elején a Vigilia színházkritikai rovatának vezetője volt.

sem szociológusaink nem méltányolták *Ady és Szekfű* című párhuzamos jellemrajzát, amely az Ady és Tisza téves képletet kisémmizte. De későbbi munkáiban is különös szeretettel jellemzi a magyar irodalom egyes katolikus nagyságait. Nevéhez fűződik Anyos Pál újraértékelése, Széchenyi-antológiájában először adta a nagyközönség kezébe a *Napló* legszebb részeit. (1942-ben tízezer példány!) De Vörösmarty, Babits, Juhász Gyula, Gárdonyi is újra meg újra visszatérő tárgyai rokonszenvének.

Középiskolás és egyetemista korában írt, részben megjelent, de túlnyomórészt kiadatlan verseiben a vallásos motívumok szerves egésként illeszkednek be képzetrendszerébe. „Istenfiúság”, „Isten földje”, „Krisztus vére”, az olvasó, angyalok dala, szent misztérium stb. — hasonló képek és fogalmak bőven szerepelnek akkori verseiben. Sőt, egy családi búcsújáróhely nyomán *Szentkúti zarándok* címen verset is írt. 24 éves korában tervbe vette és el is kezdte elbeszélő költeményét Szent Agnesről.

„Elvilágiasodásának” a racionalista humanizmus felé fordulásában és a szocializmus iránti eszméiben bizonyára megvannak a kideríthető nyomai. Mindenesetre a harmadik Nyugat-generáció egyik kimagasló költőjének és irodalomtörténészének diákkorában írott emlékei személyiségének és munkásságának képéhez egy eddig nem ismert vonást adnak hozzá.

GÁL ISTVÁN

BÓKA LÁSZLÓ FIATALKORI VERSEI

Prohászka — búcsúztató

*Befutott útja: feltörő sugár,
minek a vége végtelenbe vész.
Ámulva látjuk szürke emberek:
milyen egyenes és milyen merész!*

*Még tegnap láttuk arcának derűjét,
s olyan közel volt hajának ezüstje:
de most a test, mely a miénk volt (láttuk!)
eltávozott, mint kihunyt gyertya füstje.*

*Most felriadtan szólal egy hang bennünk
kérdesz, kérdez és mi mit felelünk?!*
*Lelkek közötti határ nem dőlt össze,
egymásra többé már sohasem lelünk?*

*Mert úgy tanítják a hétköznapiak,
hogyan köztem s közted választó határ,
mit ha átlépnél — ó szörnyű fizetség! —
hit, meggyőződés, ez lenne az ár!*

*Rettenve mondom: mást én sem akartam:
én, krisztusi harcos és régi eretnek. — —
hát nem leszek más, nem leszek testvéred,
harcol a harcom és távolról szeretlek:*

Befutott utad feltörő sugár:
töretlen, egész, egyenes.
(Szent lehetőség, mire nem gondoltam,
mitől a szívem most vígan repes.)

Sok egyenes, futunk az ég felé —
egymás mellett és nem egymással szemben! —
Külön, külön — De mégis tudjuk azt:
találkozunk a végtelenben!

Részlet Szent Ágnes c. tanítókölteményéből

...és a fiúk mentek vidám csoportban
de nem volt köztük soha az az Egy
ki Názáretben játszhatott a porban
kinek az Ige volt az egyszeregy
mert a fiúk könnyű örömért járták
az utakat s a városvégi rét
láthatta hogyan hullnak le a párták
s a gólyahír szétvitte friss hírét.
Hol a folyón fehér vásznakat mostak
a munka mindig lassú munka volt
mert a fiúk a partokon futkostak
s a lepedőből nem jött ki a folt.
Kis piros foltok, mint a városvégi
rétek zöldjén virító pipacs-ár
pirosak mint a lámpa fénye régi
kapuk felett jelezve: Lupanár.
És a fiúk mentek vidám csoportban
mert nem volt köztük soha az az egy
ők nem játszottak fürdöttek a porban
és tudták jól mennyi az egyszeregy.
És tudták jól hogy hol laknak a léha
mocskosbeszédű vének kik derűs
meséket mondtak nékik este néha
mikor az égi rét csillag-terűs.
És tudták jól a régi babonákat
és járta köztük a szemmelverős
ha inget húztak mindig csak fonákat
parazsat adott lovának a hős.
ÁGNES nem ismert senkit sem ördögös
csoportjukból pénteki hetes számú
tivornyáikból csak lépteik döngős
zaját hallotta s felriadt a bábu
kit ringatott s kinek hasában kóc volt...

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől. — Kéziratokat és illusztrációkat, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Meghalt Horváth Richárd

Horváth Richárd templomigazgató, országgyűlési képviselő, az Elnöki Tanács tagja, a Katolikus Szó főszerkesztője 74 éves korában meghalt.

Horváth Richárd olyan ember volt, akinek töretlen ivű élete, papi és emberi tartása, egyházhoz és hazához való hűsége példaszzerűen állt előttünk. Sohasem kellett régebbi önmagának, tegnapi, tegnapielőtti cselekedeteinek később ellentmondania, életének egy-egy szakaszát kényszerítő történelmi események vagy leleplező tendenciák miatt megtagadnia, egykori tévedéseit új felismerések fényében magyaráztatnia. Töretlen, mindig bátran vállalt út, s épp ezért hiteles élet volt az övé. Nem mondott, nem írt mást soha, mint amit tetteivel is igazolhatott; szavaival és tollával csak azt hirdette, ami mély meggyőződésként élt benne. Hűséges önmagához akkor is, amikor bár

útja simának, egyenletesnek tűnt, de a triumfalizmus, az elkényelmesedés és a nagyravágás kísértései leselkedtek rá; akkor is, amikor útja göröngyösré fordult és megnehezítette papi pályáját; akkor is, amikor akadályok meredeztek előtte olyan időkben — az ötvenes években —, akadályok, amelyek szinte valamennyiunktől kemény próbákat, áldozatot, szilárd jellemet követeltek. Mindig, minden körülmények közt maradt, aki volt, maradt, aki — papnak is, embernek is, közéleti személyiségnek is. Nem hamis tekintély, nem talmi egyéniség, amelynek értékét legfőképp az egzisztenciális biztonság jelenti, kreált hatalom vagy pártfogók láncolata kölcsönzi s egy érdekazonosságból verbuvált kis csoport öndicsérete vesz körül. Ez a tekintély önnönmagából sugárzott, ezt a tekintélyt őszintesége, mindig egyértelmű magatartása teremtette meg.

Horváth Richárd 1906. augusztus 4-én született szegény sorsú, több gyermekes alföldi tanítócsaládból. Korán szembetalálkozik a szociális igazságtalanságokkal, a társadalmi bajokkal és azoknak az egyházban is tükröződő formáival. A zirci teológiai főiskolán, majd a budapesti tudományegyetemen tanul. 1934-től középiskolai tanár Budapesten. A fiatal szerzetestanár már indulásakor, a harmincas évek kezdetén azok felé a kérdések felé fordul, amelyeket a kor vetett fel minden keresztény számára. A *Korunk Szavá*-ban az *Élet*-ben megjelent cikkei, az 1942-ben kiadott tanulmánykötete, az *Örök ember* bizonyítják, milyen merész elhatározással nyúl a hívő ember és a társadalom problémáihoz, a keresztény lelkiismeret és a szociális valóság összefüggéseire, feltáráshoz. Jóval a II. vatikáni zsinat előtt az egyház belső megújulását sürgette, a korszerűség követelményeire figyelmeztetett, és a keresztényi élet megvalósításának közösségi lehetőségeit vizsgálta.

A felszabadulás után ezeket az elveket a gyakorlatba próbálta átültetni, tevékenysége országos méretűvé válik az új magyar társadalom és az új magyar egyház viszonyának alakításában. 1951-től a budai Szent Imre templom plébánosa, 1958-tól a belvárosi Alkantarai Szent Péter templom igazgatója. 1950. augusztus 1-én a budapesti egyetem aulájában megtartott papi békegyűlésen ő fogalmazza meg a magyar katolikus papi békemozgalom alapelveit, melyeknek mindvégig őszinte tanúságtevője. Azzal a meggyőződéssel, amit napjainkban oly magától értetődően igazol a történelem és a mindennapi élet, hogy az egyháznak nem szabad befelé fordulnia, nem szabad elszakadnia sem az élettől, sem a néptől, amely maga az egyház, hanem — hitünkben, annak tanításaiból semmit fel nem adva — ki kell tárulkoznia, meg kell találnia helyét az új társadalomban is.

hogy a megváltozott élet és társadalom követelményeinek eleget téve, hitünknek korszerű, egyházunknak mában élő apostolai lehessünk. 1954-től a Hazafias Népfőnt Országos Tanácsának tagja, az Országos Békatanács Katolikus Bizottságának főtitkára. Ezekben az években, de később is, gyakran találkozunk nevével a Magyar Nemzet, az Új Ember és a Vigilia hasábjain. A hívő embert nem egyház és állam ellentmondásában látja és láttatja, hanem a kettő kapcsolatában; nem vergődő, hol ide, hol oda tartozó állampolgárnak, aki az élet egyik helyzetében inkább ide, a másikéban inkább oda kötődik, hanem aki harmonikusan illeszti össze életének mindkét meghatározó oldalát. A hívő ember akkor lehet teljesen azonos önmagával, ha nincs ellentmondás társadalmi élete és hitének gyakorlata között, ha állampolgárként is kereszténységének alapelveit élheti meg, és mint keresztény ad hitelt a társadalmi törekvéseknek.

1956-tól a Katolikus Szó főszerkesztője, az Ecclesia Szövetkezet és Könyvkiadó Vállalat igazgatója. 1958-tól országgyűlési képviselő, 1963-tól az Elnöki Tanács tagja. Közéleti tevékenységének és egyházi-papi szolgálatának közös alapjairól ez idő tájt megjelenő könyveiben vall hitelesen. A *Hiszek* című prédikációs cikk-gyűjteménye (1959) a kor feladatait mélyen áttekintő, azokkal nemegyszer viaskodó, a hívő közösséget mely felelősséget érző pap tanításait foglalja magában. A *keresztény ember a mában* (1963) történelmi küldetésünket világítja meg. A hívő ember öneszmélése és valóságfelfogása révén, léte egész felületével a környező világhoz simul — tanítja —, de ugyanakkor a mindennapi, kézzelfogható valóság mögé is, a lényegig is hatol, mert amikor a világot tekinti cselekvése területének és embertársaival együtt küzd a világ jobbításáért, tulajdonképpen *Istent állítja*, a tapasztaláson belüli és a tapasztaláson túli dialektikus viszonyban egy új metafizika profán megalkotását végzi. A *Jelenlétünk a világban* (1968) Krisztus üzenetének korszerű közvetítését hangsúlyozza: az igazi, átható reform úgy jöhet létre bennünk, ha a világ megújulásán való munkálkodás, amely a keresztény ember életében az egyéniség megújulásával veszi kezdetét, az evangéliumból táplálkozik. „Nem könnyű *egész embernek* lennünk — írja —, *egyetememes embernek* lennünk. Pedig a katolikum ezt jelenti és ezt kívánja, hogy egész, egyetememes, az értékek és igazságok rendjében összhangot tartani tudó emberek legyünk.”

Horváth Richárdot, a magyar állam és a katolikus egyház között kialakult jó viszony munkálása, valamint a papi békemozgalomban kifejtett eredményes tevékenysége elismeréséül, hazánk felszabadulásának 25. évfordulója alkalmával a Munka Érdemrend arany fokozatával, 70. születésnapján pedig a Béke és Barátság Érdemrenddel tüntette ki a kormányzat.

Utolsó kötete, az *Embertől Istenig* (1976) tanulságos összegezése annak az útnak, melyet Horváth Richárd az egyház és a haza szolgálatában végigjárt. Itt is a közös célok, a közös érdekek és a kölcsönös megbecsülés fontosságára figyelmeztet. Szavai nemcsak a jelennek, hanem a jövőnek is szólnak, programadásnak is beillenek. Tanúsítják, hogy Horváth Richárd csak a testében távozott el tőlünk, csak a porhüvely semmisült meg, de a szelleme, az, amit képviselt, amiért élt és küzdött, élő, működő, ható erő. Továbbfolytatásra váró s ezt a folytatást szükségszerűen igénylő példázat.

Életével, magatartásával azt a meggyőződését hangsúlyozta, hogy a mi országunk olyan történelmi célok megvalósításába fogott, olyan történelmi tettekre készül, amelyek véghezviteléhez mindenre szüksége van. Hívőre és nem hívőre, marxistára és pártönkivültre egyaránt, mindazokra, akik — régebbi sérelmeiket, bántásaikat félretéve — nem előítéleteket táplálnak s nem fékező tendenciákat védenek, hanem egy magasabb, tudatosabb és igazságosabb szinten megvalósuló teljesebb emberi életet, akik — akár hívők, akár nem —, ha kölcsönösen és valóban akarják, egy szebb és gazdagabb jövő alkotóinak vallhatják magukat. A hívő ember ehhez nemcsak segítő közreműködését adhatja, hanem mind teljesebben és mind szabadabban megélt hitét és abból eredő erkölcsiségét is.

KALÁSZ MÁRTON ÚJ KÖTETE

— „...a napi élet prését, ötven fokos lét-parazsát — végül viseltem” — ezeket az önjellemzés érvényű szavakat írja Kalász Márton új kötetének* egyik szép versében. S egy másik, ugyan-csak önmagáról rajzolt portréjában e sorokat olvassuk:

En reggel kilépek, fél városon
e jelenlétemet átcipelem,
keresek neki vonaton napos helyet,
kényszerképzetét nyár beragyogja,
szeme kékjéből a rossz álmot

kicsipázza —

(Kilépek)

Nem idealizált kép ez, hanem nagyon is józan, lényegre törő, az események burkában érezteti a mélyben lávázó indulatokat, azt a nap nap után megújuló küzdelmet, melyet önmaga és költészete kiteljesítéséért meg kell vívnia. Mert aki ilyen mélységben éli át a létet, ilyen fokon azonosul vele, aligha arathat könnyű győzelmeket. Inkább meg kell merülnie a kétségek tisztító tűzében, s amikor már legyőzöttnek hitte a kísértőt, az megint visszatér hozzá, és fülébe suttogja: mindent neked adok. Kalász Márton azonban csak a maga bizonyosságát akarja. Azt azonban töretlen elszánással és szenvedéllyel kutatja-keresi, s új kötetében azok a legszebb versek, melyekben felsugározni látjuk a megszolgált örömeiket, a kiküzdött bizonyosságot.

Az a fajta költő, aki semmit nem kap készen a sorstól. Aki csak akkor válik hívővé, amikor megtapintja a sebhelyeket. De épp ez okozza érzékenységét, azt a képességét, hogy a dolgokat nemcsak a maguk érzéki valóságában ábrázolja, hanem mögéjük hatolva, a jelenségek mögött a lényegget kutatva. Telve van kínzó görcsökkel és bizonytalansággal. Ismeretlen eredetű sebeket visel, azokat hordozza, s tudja, hogy az orvosságukat is neki magának kell meglesnie a lét dolgai és a saját gondolatai között:

Fáj, hogy épp nincsenek válaszaim
tudott dolgokra sem; fájt, hogy amit
tudok, épp úgy elhallgatom
s oly mosollyal, mintha naptűzte
utazásra
próbálnák ki szemem — olyanra, amelyet
a bezárt hallása közvetít.

(Este, a kinti időt hallgatva)

A „bezárt hallása”: ez megint jellemző kép. Aki ezt leírja, sosem bízza magát az első benyomásokra, s verseiben sem a közvetlen impressziókat rögzíti, hanem egyrészt azt a folyamatot, ahogy gondolataiban megszűri tapasztalatait, másrészt ennek az intellektuális munkának a végső stádiumát, amikor a gondolat átlényegül, ösképzetek, a lélek és a kifejezés archetipusai rakódnak rá. De hiszen itt kezdődik valahol az igazi költészet! Amikor a költő „át sok tisztátlan téren” ballag, botladozik, hogy aztán egyszerre felgyúljon képzeletében valami titokzatos, távoli üzenet, s ekkor már az diktálja verseinek ütemét, ez szabályozza képeinek világát, ennek lélegzetvételét halljuk ki az ütemek egymásutánjából. A versekben kövületek kelnek életre, egymásra fényképezett, a tudat mélyére süllyedt emléktörmelékek állnak új rendbe, amelynek szervezője a látvány, de a magyarázó elve mégis a gondolat, az a láthatatlan „nyomjel”, amelyről ugyancsak ír.

De jellemző a „bezárt hallása” más vonatkozásban is. A költő nyilvánvalóan íróasztala mellett ül, vagy a szoba valamelyik sarkában nézi könyveit, képeit, vagy éppen zenét hallgat — nyilván Chopin valamelyik *impromptu*-jét, mert erre is történik utalás —, de közben hall valamit. Közben lát valamit, a falon túlra lát: tekintete a szelíden bókoló nyárfákra esik, aztán messzebbre is elkalandozik, az évszázadok mélyére. Életre kelnek előtte azok a hajdani művészek, akik az övéhez hasonló — mondhatjuk: meditatív — életformát választva is megtalálták a teljes világ ábrázolásának adekvát eszközeit. Számolja az „életjeleket”, melyek „túl a falon” villannak fel, kép-

*Kalász Márton: Az imádkozó sáska (Magvető, 1980).

zelete nem ismer akadályokat, s e magányosságát panaszló, ötvenedik életéve felé közelgő költő így válik a világ eseményeinek részesevé, apperpciálójává és kifejezőjévé. Tisztában van esendőségével és árvaságával, pontosan tudja, hogy az ember egymagában keveset ér. De azt is érzékeli, hogy mindennap útnak kell indulnia, vállaltatnia kell a megsarcoltatást, mert csak így tudja „visszavenni”, amit feláldozott:

Hogy bírjam még megüzött szememet
látni tükörben, ablakban, képzeletemben —
az eső főlészáradt, a város lent üres;
hátramra feszül, satnyán, a régi vitorla,
bőséges irammal látja el a lángnyelvű
szél;
megyek, megállok, megyek; ezt tudom —
méregettem, mint nappal a kalóz, innensz
fény felől egy kórház erődfalát —
így most enyémét! fölgöngyölöz a tolvaj
utolérhetetlen álma s zeng csontjaimon
át;
vissza, még ma: éjfélvi megvilágításban
s vakmerőn, közéjük — a különféle
- gráfok,
nikkel-nyakúak közé; állva szép hajnal
kívánni,
visszavenni gyöngyről gyöngyre ami
sarcot fizettem.

(Visszavenni gyöngyről gyöngyre)

Igazi lírikus, mert versének csak ő a hőse. De ő az áldozata is. Mert képei, emlékei minduntalan felmerülnek képzeletében, s ő szorongva néz szembe velük. Nem a semmire nyitott ember szorongásával, hanem annak a gesztusával, aki napról napra és versről versre méri magát és méretik, akinek minden leírt szó a lelkiismeretvizsgálat kínzó-kényszerítő alkalmá. S bármily „zörgő szárú, riadt” eszköze is a vers, mégis ezzel aratja legnagyobb diadalait, hiszen a költemények burkában hódítja meg a világot és a maga emberségének tartományával is ezáltal néz szembe. Mi lehetne szebb győzelem, mint a béke kiküzdése? Kalász Márton verseiben újra meg újra visszatér a kékség, a derű, a nyugalom, a megbékélés színe. Ez azért is nagy szó, mert ha nincsenek is hangos szavai, felfokozott gesztusai, ha nem ágyúk dörgésével vívja is a vágyott végtelent, azért belső nyugtalansága sosem szűnik, mintha folytonos kényszer indítaná, hogy kihallgassa az idő titkait, megmérje a messzi tengerek tartalmát, s emlékeinek tárházából kiemeljen egy-egy idilli szépségű, tökéletes pillanatot.

Nem szívesen dobálóznék hatalmas jelzőkkel, de ebben a vékonyka kötetben — melynek címválasztása maga is költői remekelés — az utóbbi évek nagy versei olvashatók. *A világ üzöttjei, Világ báránya, a Reménykeltés ünnepre* kivételesen egységes darabok, bennük a pillanatnyi látvány szinte észrevétlenül vált át, s válik hatalmas freskóvá, melybe belefér az egész teremtet világ. A „mesebeli kérés halál”-t éppen úgy látja, mint az öregemberre formázott Istent, aki komótos mozdulatokkal, nyugalmat árasztva rakja egyre magasabbra a világ épületét. És pontosan érzékeli azt is, ahogy „jön ágról ágra fölfelé” az alvilág, s „neked jobb lesz mind sietni — ébredj, mielőtt ideér s meg kell adnod a választ”.

Sokféle prizmán át lehet szemlélni és elemezni Kalász Márton költői világát. Képei mögött ott érezzük a modern költészet vibráló nyugtalanságát, lefojtott s mégis fölparázló szenvedélyét. Verseinek formájában örömmel figyelhetünk fel a szonett újraalkotásának izgalmas kísérletére, kifejezésmódjában pedig az egymásra fényképezett emlékek szimultán mozgására. Mindez azonban alighanem másodlagos kérdés. Sokkal fontosabb, ahogy lépésről lépésre közeledik a világhoz, képzeletének jelfogóin felfogva és értékelve annak üzeneteit, s közben egyre biztosabb, mind öntudatosabb léptekkel ki is szakad a föld vonzasköréből, hogy emlékeiből, álmaiból és filozófiailag is megalapozott gondolataiból egy szuverén, öntörvényű birtokot teremtsen magának, melynek kormányzó alapelve a jóság és megértés, színe a lélek békejének kékje, fölötte pedig érintésnyi közelségben ragyog az égbolt megszámlálhatatlan csillagaival. „Nő (s ritkul) hozzám a világ — velem” — aki eljut eddig a felismerésig, bizonyára megélte már a sűrűsödés és ritkulás félelmetes perceit, s most ki-kihagyó lélegzettel, egyre följebb törekszik a költészetnek arra a fennsíkjára, ahol minden „ég mint a kristály”, s valaki „bontó gonddal fújja le” „a viselés plazmás porát”. „Ismeretlen nyom hág a rengeteg felé”, mert a világ bárányának aklát föltépték a vad kezek. Csak tövises gypja fehérlik, s valahol „járja eszelős köreit a farkas”. Csak az tudja utolérni, aki vállalja ezt a magaslati utat, ahová oly nehéz feljutni. Am aki feljut mégis, behunyja szemét a káprázó fényben, s hallani vélheti, ahogy az érintetlenek végre kimondják az addig hiába formázott ígét.

SÍKI GÉZA

DOHNÁNYI A ZONGORÁNÁL

Ezen a két lemezen már nem a sokat emlegetett apollói művészt hallhatjuk. Az a korszaka jóvátehetetlenül véget ért. Aki itt a teljes hangversenyt végigjátszsa, majd néhány részletet mutat be saját műveiből, voltaképp megtört öregember, akit részint magas kora nyűgöz, részint az az áldatlan küzdelem, melyet Amerika meghódításáért kellett vívnia, s amely ha teljes sikerrel járt is, felőrölte idegeit, erejét. Már túl volt ekkor azon az elhatározásán, hogy nem lép föl többé — egyik hangversenyén úgy játszotta el Beethoven Op. 111. szonátáját, hogy hallgatói alig ismertek a műre —, s túl az újrakezdés emberföllötti kínjain. Mert újrakezdte, mint a tanulók, s naponta gyakorolt, hogy formában tartsa magát. És mint annyiszor sikerekben oly gazdag életében: megint győzedelmeskedett, sőt, amikor 1956-ban ismét fellépett Angliában, régi nagy sikereinek színhelyén, a szigorú, hiperkritikus angolok „gyönyörködve és álmélkodva” hallgatták.

A lemez birtokosainak* bizonyára döbbenetes és felemelő egyszersmind a Dohnányival való találkozás. Arról nem is szólva, hogy e kiadvány igazi ritkaság is, hiszen a művész meglehetősen ritkán vállalt lemezfelvételt, élete utolsó éveiben inkább nyilvános hangversenyait rögzítették hangszalagra. Voltaképp lemezfelvétel közben érte a halál: az Everest cég számára, szivgyengességgel küzdve, játszott szalagra néhány művet, s halála után ezek a nem túlságosan hiteles tolmácsolások igazi üzleti sikerré lettek, hiszen egy nagy zongoraművész utolsó felvételeit vehette kezébe a lemezrajongó (akit természetesen a hangos propaganda is csábított).

Aki Dohnányi Ernő játékaról, igazi tehetségéről akar képet nyerni, bizonyára Tóth Aladár költői szépségű soraira, vagy Bartók elismerő méltatásaira hagyatkozhat a legnagyobb biztonsággal. Aki sikerekkel és mély emberi megrázkódtatásokkal szegélyezett életútjáról akar képet kapni, aligha találhat hitelesebb kalauzt Vázsonyi Bálintnál, aki

a tanítvány megértő szeretetével és a művész érzékenységevel írja meg róla szóló könyvét (1971-ben jelent meg a Zeneműkiadónál). Aki azonban arra kíváncsi, hogyan győzedelmeskedhet valaki az anyagon, hogyan lehet úrrá a már-már tragikus feszültségeken, annak ez a két lemez életre szóló élményt adhat. S a kiadvány értékét bizonyára növeli, hogy morzsáit adja ennek a gazdag zeneszerzői pályának is, melyről meglehetősen homályos fogalma van a mai hangversenylátogatóknak. Dohnányi Ernő nem volt olyan áttűtő erejű, szuggesztív zeneszerző, mint Bartók; Kodály mélysége is hiányzott belőle. Mesterségbeli tudása, eleganciája és szemérmesen palástolt humorja azonban majdnem mindig alkotását sugárzó fénnnyel vonja be, s egy korszak megőrzésre és tiszteltetreméltó emlékévé avatja.

Az első lemezen Athensben 1956 áprilisában (nyolcvanöt éves volt ekkor!) tartott hangversenyének műsorát hallhatjuk. Elképesztő, hogy ilyen magas korában is milyen könnyedén, magától értetődő természetességgel játszott, mintha még ekkor sem lettek volna érvényesek rá a nehézkedés törvényei. Különösen megragadó az a kristálytisztá billentés, ahogy Mozart A-dúr szonátáját szólaltatja meg, nagyszerű példáját adva ezzel az igazi Mozart-értelmezésnek. S a tökéletes körülmények között, minden technikai lehetőség mozgósításával felvett Chopin-tolmácsolások után is igazi reveláció az ő előadásmódja, melyben nyoma sincs tartózkodásnak, szándékoltság objektivitásnak; inkább mintha ifjúságának költészete támadna újra, s ujjai alatt az igazi poézis szárnyasuhogásával kelne életre a H-dúr nocturne.

Aki e lemezeket végighallgatja, talán ifjúságát álmodhatja vissza, midőn Dohnányi volt a budapesti hangversenytermek koronázatlan királya, mások pedig abban a szerencsés helyzetben lehetnek, hogy szemük előtt, fülük hallatára kél újra egy nagy legenda, melynek ők már nem lehettek részesei, de melyről oly sokat hallottak az idősebbektől, a múlt legszebb emlékeinek őrzőitől.

(R. L.)

* Dohnányi a zongoránál (Nagy magyar előadóművészek; Hungaroton LPX 12085—86)

KORNISS DEZSŐ KIÁLLÍTÁSA A NEMZETI GALÉRIÁBAN

Fél évszázadosnál is hosszabb immár Korniss Dezső alkotói útja. Első budapesti retrospektív kiállítása termeit járva mélyen igaznak és találónak tetszenek Kállai Ernő egykori megállapításai: Korniss a „belle peinture” művelője; munkáit mindenekelőtt „az alakító- és kifejezőeszközök műves szépsége” jellemzi.

A hagyományos életmű-méltató kronológiát hadd módosítsuk most az idézett gondolat folytatása kedvéért, s álljunk meg először Korniss — főleg a 40-es évek végétől az 50-es évek elejéig készített — kollázsai és montázsai előtt. „A kollázs szegény” — állapította meg 1930-ban Aragon s ezzel arra célzott, hogy a klasszikus avantgarde első — többnyire meglehetősen profán — applikációs kísérletei „technikátlanságukkal” (támadásukkal a konvencionális szépművészeti technikák ellen) — az igazi értékekkel persze nem mindig egybeeső — esztétikai „szalonképesség” határán egyensúlyoznak. Korniss szóban forgó kollázsainak keletkezése idejére már a műfaj tökéletesedése, technikájának kifinomultsága, valamint az avantgarde-hagyományokat ápoló progresszív európai művészeti tudat (de semmi esetre sem a köztudottan sokakat „belső emigrációba” kényszerítő, vagy a társadalmi nyílvánosságtól való megfosztásra ítélt korabeli kultúrpolitika) az egykori hiányérzeteket — mindkét oldalról — enyhíteni volt képes. Korniss kollázsainak szembevető légies könnyedsége és mesterségbeli eleganciája a — még e kollázsok keletkezése előtt Korniss művészetének tömör jellemzésére vállalkozó — Kassákot juttatja eszünkbe: Korniss „akkor a legmegejtőbb, ha önnön törvényei szerint szárnyra kél és súlytalanul lebeg”.

Persze e „törvények” — s a következőket a művész pályájának bármely átlomására érvényesnek érezzük — legkevésbé sem pusztán „regulák”, hanem a mindenkor megvalósított (individually „kivívott”) forma létezési módjai. A kassáki megfogalmazás hangsúlya is éppen a művészi teremtő akción van; a különféle — szociológiailag leírható — „objektív” körülmények közepette (olykor dacára) születő alkotás sohasem a forma zárványa, hanem olyan „formában létező” új, mely „kiindulópont a roppant, ismeretlen vidék felé, ahol a többértelműség örömtüzei lobognak”

(Apollinaire). Korniss „bagatelljei” — az 1967-ben készített ecsetrajz-sorozat darabjai —; ezek a látszólag „odavetett”, érzékletesen-érzékeny könnyed ecsetvonások is — paradox megfogalmazásban — „szabad rendd”, formává szervezettek: érezzük véglegességüket; a „csak oda és csakis oda kerülhetett” bizonyosságát.

Az ecsetrajzok nem minden előzmény nélküliek Korniss művészetében. A zömmel 1959–60-ban keletkezett kalligráfiaiak néhány vonatkozásban előlegezik az ecsetrajzokat. A Korniss munkásságát elemzők-méltatók szinte kivétel nélkül rámutatnak arra, hogy e kalligráfiaiak — melyek most a Nemzeti Galériában az egykori pályatárs, Vajda Lajos 1978-as életműkiállításán bemutatott nagyméretű, gomolygó rajzok helyére kerültek kései „ráütő-rimként” — csak első, felületes szemlélésre tűnnek tasisztikus alkotásnak. Korniss kalligráfiai esetében „a gesztus lendületét a szabályos ritmus fegyelmezi — Pollock indulatából melankolikus dallam lett” (Sik Csaba). Kétszeresen is telitalálat Korniss címadasa: a kalligráfia szó mindkét jelentésvetülete egyszerre igaz ezekre a műveire. Igaz abból a szempontból, hogy a zen-buddhizmus szent írása (a kalligráfia) a nehezen megfogható misztikumot és a rendteremtő elvet harmonikus egységbe képes vonni, akárcsak Korniss, aki a gesztus spontaneitását ritmussá lényegíti; és igaz a másik szempontból is, hogy a szép írás klaszszikus művészete (a kalligráfia) és Korniss öröme-extázisa egy „eljárás”, egy megtalált, új kifejezési mód birtokában is a „belle peinture” tartományában marad. Képzeliük magunk elé akár hosszú, fekvő „Vörös-kék” kalligráfiáját, az igazi festői trouvaille-számba menő dörzspapír-alapon; akár nagyméretű horizontális és vertikális „kutyanyelveit”: rajtuk az ősi írásjegyeket, ábrákat idéző fekete tus-jeleket — a látvány maradéktalanul és tisztán esztétikus.

A kiállítás egyik szegletében találhatjuk meg a főleg 1963-ban született Metamorfózis-sorozatot. Mint ahogy a kalligráfiaiak esetében, úgy itt is észre kell vennünk, hogy bármennyire is a „szubjektív szféra közvetlen kivetítésére vállalkozik Korniss” (Hegyí Loránd) — sajátos, műveiben, műveivel születő törvényeiről metamorfózisaiában sem mond le. Nem törvényszerű az, hogy a „pszichikai önkifejezés” az alkotás gyakorlatában „formátlanságot” implikál. A metamorfózisok természetesen sokban kü-

lönböznek a kalligráfiáktól, hiszen más „dialektusban” szólnak hozzánk; más tudattartalmak megmozgatására tesznek kísérletet. Talán „formátlanabbak” a hagyományos kompozíciós elv szempontjából, mint az intellektuálisan arikulált kalligráfiák, de annál „beszédesebb” az a — persze csak hozzátétőlegesen értékeltetett — asszociációs mező, melyet aktivizálnak (*Met. Bolygó; Met. Koponyák*).

„Ami a motívumgyűjtést illeti, elhatároztuk, hogy ceruzával, nem tónusos, hanem vonalrajzzal, a lehető legegyszerűbben próbáljuk rögzíteni észleleteinket a városról (ti. Szentendréről) és környékéről. Egy idő múlva kibontakoztak a gyűjtött anyag — főleg parasztházak — sajátos törvényszerűségei” — emlékezett vissza egy beszélgetésben Korniss a Vajda Lajossal a 30-as években megkezdett közös vállalkozásra, mely köztudottan nem kisebb célt tűzött ki, mint a Bartók és Kodály nevével fémjelzett zenei mozgalom képzőművészeti megfelelőjének létrehozását. „Tradíciók nélkül nem lehet semmit sem csinálni, s ez a magyar körülmények között csak a magyar népművészet lehet” — tartotta Vajda. Nem a népművészet mesterséges „feltámasztását” kívánták; törekvéseik egy sajátosan magyar és egyben modern, XX. századi, avantgarde festészet megteremtésére irányultak. Ez a program vezetett Korniss szakítására a Munka-körrel — melynek fiatal festőtársaival együtt, aktív tagja volt — és vezetőjével, Kassákkal. „Kassák talán arra gondolt, ahogy ekkor az irodalomban mindenki, én is kidobom az avantgarde eredményeit — és a népiesekhez kapcsolódom” (K. D.: Kassák Lajosról, a festőről).

A kiállításnak végeredményben nem feladata a művész és a Munka-kör kötelekeit minden vonatkozásban dokumentálni. Csak a teljesség kedvéért említjük itt meg, hogy Korniss a képzőművészeti tevékenységen és elvi együvértartozáson kívül közreműködött a kör legendás szavalókórusában és színjátszó csoportjában is. A Galériában látható korai Korniss-képek között néhány — *Geometrikus kompozíció; Konstrukció; Három négyzet* — mindkettő 1928-ból — utal ugyan a közvetlen kapcsolatra a magyar és holland konstruktívizmussal; a De Stijl-csoport hatására. (Ismert, hogy Korniss 1924-ben, hollandiai útján Huszár Vilmosnál is tett műteremlátogatást.) De 1928-ra Kassák programot váltott — melynek elemzésére itt

most nincs mód — és új folyóiratát, a *Munká*-t is ennek jegyében szerkesztette. És Korniss — a maga módján támogatva az agitatív-pedagógiai célkitűzéseket — a mostani kiállításról hiányzó rajzokat — politikai karikatúrákat — tett közzé a lapban. Ezek a groteszk vonalvezetésű, ironikus munkák érdekes adalékok a kornissi pálya teljes képéhez — s még ha eredetijük netán nem hozzáférhető is — a lapból reprodukálhatók lettek volna; sajátos dokumentumaiként a „szentendrei korszakot” megelőző periódusnak.

Korniss és Vajda együttes munkája — noha a fentebb ismertetett közös célkitűzés vezette mindkettejüket — különböző eredményt hozott a gyűjtött népi motívumok alapján felépített festészetükben. Bár a Galériában látható Szentendrei motívum-sorozat — és talán ennek is II. és III. darabja — meggyőzően szép és határozott munka, hadd kockáztassuk meg mégis azt a véleményt, hogy a korszakalkotónak szánt „konstruktív-szürrealis sematiká”-t ekkor Vajdának sikerült művészetében maradéktalanul megvalósítania.

A szentendrei kísérletek és tanulságai Korniss művészetében természetesen nem múltak el nyomtalanul. Az első *Illumináció*-sorozatot (1945) követően az életmű egyik csúcsaként megsokszorozódott erővel törtek felszínre. Ezek a hagyományos olaj-táblakép méreteknél rendszerint jóval kisebb művek megtalált szuverén formateremtő erővel öszegezik mindazt, amit Korniss munkássága keletkezésükig akumulált. Az egykor gyűjtött motívumok sajátos, megérlelt feldolgozása, a határozott és tiszta színtelületek harmóniája jellemzi ezt a festészetet (*Szentendrei kapu* 1949; *Szerb temető* 1950). Nem valamiféle felhőtlen, „leíró”, „ábrázoló” jellegű, vulgáris harmóniát imitáló művekről van szó. Szavakkal nehezen kifejezhető, fájdalmas, keserű dallam e képek alapszólama. Korniss furcsa lényei, bodobács-bogarai és tárgyi rekvizitumai „szüntelenül antropomorfizálódnak, emberi tekintet villantanak fel” (Körner Éva). Ilyen a *Bodobácsok* (Vörös-fekete) sírásra görbülő, szomorú szája és ilyen a *Reménytelen harc* Adyt idéző toronyarca: „Harangjait állatja némán / S istenének, kinek háza, / Nem üzen, / Áll, remeg és bámul a torony / Megbábnázva”.

A megnőtt lépték is jelzi e korszak főműveit: a Bartóknak ajánlott 1948-as *Tücsöklakodalmom* és a *Laokoon* (Küzde)

második változata 1949-ből — a feltételezhető alkotói szándék szerint — már monumentalitásukkal is kiemelkedni kívánnak az említett apróbb képek közül. Mindenekelőtt a *Tücsöklakodalom* igazi összefoglaló alkotás: Korniss kedves motívumai ismét és most már együttesen tűnnek fel a hatalmas vásznon.

A kiállítás rendezői találóan „külön térbe” válogatták az ötvenes évek elejének közös hangvétellő olajképeit. Valóban célszerűbb az időrendre kevésbé figyelve megbontani az előrehaladás ütemét, mint az azonos szemléletben fogant munkákat elszakítani egymástól. Könnyen belátható ugyanis, hogy az 1950-ben keletkezett *Játéklóvas* helye valóban sokkal inkább az 1953-as *Lovacska* mellett van s nem — mondjuk — a szintén 1950-es *Szerb temető* mellett. Ennek oka semmi esetre sem „tartalmi” s nem is a hasonló témában keresendő. Az e művekre együttesen jellemző ironia, játékoság teszi indokolttá. De ez a játékoság azt „játszsa el”, amit már többé nem tudunk — minden idézőjel idézőjelbe kerül: kiderül, hogy a „játék: ősi tett: emlék, hegyen túli tett”.

Az utolsó teremben láthatók Korniss újabb és legújabb alkotásai. Az 1954-es *Miska* vidámságát idézi a *Rablók* és a *Pásztorok* bájos, mesei marconasága, illetve hajbókolása. A *Szürmotívum*-sorozat a népi motívumkincsnek a modern, geometrikus, „absztrakt” formanyelvbe történő tökéletes beépíthetőségének bizonyítéka. Zászlómotívumai pedig a

nemzeti trikolor színeiből építkeznek hallatlan egyszerűséggel. Korniss formateremtő leleménye „vizuális tabut” számol fel, s az eredmény: a piros-fehérezöld színek szellemes, szabad variációi; megannyi új értelmezés, nézőpont. Még az olykor a vizualitás és verbalitás hátramezsgyéjén egyensúlyozó, különös *Rezeda 9*-sorozat lapjain is felbukkan a lobogó értelmezése, színei. Szűr- és zászlómotívumait — akárcsak a 40-es évek végén a szentendrei rekvizitumokat — egyetlen hatalmas, összefoglaló kompozícióban, az 1975-ös *Allegro Barbaro*-ban látjuk együtt. A cím ismét Bartókot idézi s egyben jelzés is: egy következetes alkotói program majd fél-évszázados folytonosságára utal. A program, a művészi cél persze mindenkor más és más módokon, formákban kereste és találta meg a megvalósulás lehetőségét, de e formák mindegyikében ott munkált mindig a közös vonás: törekvés az értékteremtés szuverenitására. Korniss Dezső munkássága a bizonyíték arra, hogy egy „külön világot be lehet rendezni vidám jelképekkel; erős menedékhelynek és évtizedekre meletget adó otthonnak egyaránt” (Szabó Júlia).

A művész legújabb alkotásait — horizontális-vertikálisait, vagy a *Pajzsok*-at — szemlélve meg kell állapítani: ismét új utat keresett és talált magának az az ellenállhatatlan, kifejező-formálni törekvő, csodálatos energia, mely számára egyedül a művészet jelentheti a megváltást.

ANDRÁSI GÁBOR

Magyarországra szóló
megbízásait

GYORSAN és PONTOSAN

teljesíti az

IKKA

LISZT-TANULMÁNYOK

Hamburger Klára lapunkban röviden ismertetett alapvető Liszt-monográfiája mellett mind több örvendetes eredményt mutathat föl a hazai Liszt-kutatás. A Zeneműkiadó például új, Liszt-tanulmányok című sorozatával* rendszeres fórumot biztosít a továbbiakban a részletkutatások eredményeinek publikálására. Az olvasó számára persze ezek a néha apró filológiai eredményeket felmutató írások talán kevésbé érdekesek, tudományos jelentőségük azonban felmérhetetlen, hiszen a múlt kutatásában minden év veszteség jóvátehetetlen károkat okozhat: a források állapota évről évre ijesztően romlik, az emlékezet rohamosan fakul, s néha még kortársainkról is hiányoznak azok az alapvető adatok, melyek híján teljes életrajzuk megírhatatlan. Hogyne volna hát kétszeresen izgalmas egy olyan sorozat, mely a zenetörténet egyik legizgalmasabb és sok vonatkozásban legteljesebb alakjával, Liszt Ferencsel foglalkozik! Hogyne kellene megbecsüléssel olvasnunk e tervezett sorozat első kötetét, mely Liszt magyarságának sokat vitatott kérdésköréhez tesz hozzá fontos adalékokat.

A két munka, mely egy kötetben jelent meg, két év, 1839 és 1840 köré épül; Liszt Ferencnek e két esztendőben tartott hazai hangversenyeit elemzi, illetve ezek recepcióját dolgozza fel, s választ ad arra az izgalmas és a ze-

neköltő szellemi fejlődése szempontjából nem jelentéktelen kérdésre, milyen kapcsolata volt és lehetett Lisztnek a reformkor szellemiségével. Dömötör Zsuzsa és Kovács Mária tanulmánya rendkívül aprólékos — néha az elaprózás veszélyét nem megkerülő — anyaggyűjtő munkával készült, s érzékletes képet rajzol a hazai zenei állapotokról, s arról, mit jelentett Magyarországnak Liszt jelenléte (s miként kommentálták ezt jó adag elfogultsággal és iróniával a külföldi lapok). Mona Ilona kitér e két év lázas politikai életére, s meggyőző következtetésekre jut abban a vonatkozásban, miképp befolyásolhatta Liszt gondolkodásmódját a nemzeti felbuzdulás.

Mindkét tanulmány a Liszt Társaság és Budapest Főváros Tanácsa közös pályázatának díjazottja, mint a könyv impresszumából megtudhatjuk. Csak örülni lehet, hogy a Liszt Társaság növekvő nemzetközi elismertsége mellett a hazai zenetudományt is eredményekkel gyarapítja. Jól tájékozott a tanulmányok végén közölt időrendi áttekintés (mely olykor humoros epizódoktól sem ment: megtudhatjuk, hogy a zeneszerzőt 1839. december 25-én „foggfájás” gyötörte). Ha a jövőben a kiadó valóban a sorozat ismeretterjesztő funkciójára helyez súlyt, még szellősebbé, elegánsabbá kell tennie szerkesztői műhelymunkája során a tanulmányok stílusát.

R. L.

SZÁMUNK ÍRÓI — Dr. Böszörményi Zoltán ideggyógyász, pszichológus, nyug. kórházi főorvos.

Gyököcssy Endre C. G. Jung tanítványa, pszichológus, a Református Teológiai Akadémia professzora.

Vándor Ágoston pszichológus.

Béky-Halász Iván Torontóban él, jelenleg egyéves ösztöndíjjal hazánkban végez könyvészeti kutatásokat. Írói pályáját az *Élet*-nél kezdte, Thurzó Gábor irányításával. Eddig négy verseskötete jelent meg, válogatott gyűjteményéről (*Tomiban már virágoznak a fák*) lapunkban is hírt adtunk. Szerkesztője a Kanadában megjelenő *Tanú* című folyóiratnak, melyben a hazai irodalom eseményeit is figyelemmel kíséri. Májusban tartotta szerzői estjét a Fiatal Írók Klubjában.

Szegárdy-Csengery József irodalomtörténész, műfordító. 1938-ban az egyik első összefoglalást írta Kosztolányi Dezsőről. Fordításai — elsősorban a francia irodalom köréből — különböző folyóiratokban és antológiákban jelentek meg. Szerkesztette Baudelaire, Verlaine és Cocteau válogatott verseit, a *Francia költők antológiáját* (Lakits Pállal és Rónay Györggyel) és a *Klasszikus francia költők* című kötetet.

*Liszt-tanulmányok. Dömötör Zsuzsa, Kovács Mária és Mona Ilona írásai. (Zeneműkiadó, 1980)

A BRANDENBURGI TAKTIKA*

1811 júniusában készült el a darab végső változata, s alig fél esztendővel ezután a szerző közös öngyilkosságot követett el Henriette Vogellel. Tíz év múlva, 1821-ben került sor a *Hátrahagyott írások* kiadására, s ugyanez év októberében a bécsi ősbemutatóra. A premiért követően Károly főherceg a darab betiltását sürgette, mondván: „A hadseregre demoralizálóan hatna, hogy egy tiszt ilyen gyáván rimánkodik az életéért”. Az 1928-as berlini bemutató másnapján szintén levették a műsorról, az uralkodó személyes rendelkezése alapján. Magyar nyelven első ízben a kaposvári Csiky Gergely Színház adta elő 1973. március 26-án, Zsámbéki Gábor rendezésében.

A címszereplő, Friedrich Artur von Homburg herceg, lovassági tábornok a történelemben létezett személy, 1633-tól 1708-ig élt. A drámai konfliktushoz vezető történelmi esemény, a fehrbellini csata 1675. június 28-án zajlott. Az ütközet előtt Homburg hercegének megparancsolták, hogy ne kezdeményezzen akciót, ő azonban — átengedvén magát szenvedélyének — harcba bocsátkozott. Az alapszituációhoz való hűségén túl Kleist szabadon kezeli a színmű alapjául szolgáló történelmi forrásanyagot. Hőse a valóságban nem romantikus szerelem fűtötte merész ifjú, hanem negyvenkét esztendő, érett férfi, aki egy korábbi csatában elvesztette egyik lábát. A fehrbellini ütközet idején már nős volt, egy nála harminc évvel idősebb gazdag özvegyet vett el. Abban is különbség mutatkozik a tények és a darab cselekménye között, hogy Friedrich Wilhelm, Brandenburg választófejedelme nyomban az ütközet után megbocsátott Homburnak veszélyes könnyelműségéért, míg a drámában a hőst elfogják, az uralkodó halálra ítéli, s azután kaphat csak kegyelmet, hogy belátja: önkényes akciója — jóllehet a seregek győzelméhez vezetett — a hadi törvényekbe ütköző vállalkozás volt, ezért elítélése nem igazságtalan.

A *Homburg hercege*, a létezés átlagos kereteit elfogadni képtelen, nagy szenvedélyek által sodort romantikus hős, és a *reguláris világrend* összeütközésének drámája. A herceg egy álombéli szerelem érzésétől megrészezültén vesz részt az ütközetet előkészítő hadita-

nácsban. Tudatáig nem hatolnak az eligazító parancsok, de a csatában jó katonai ösztöne vezérli, s a kellő pillanatban — a parancs ellenére — győzelmes támadást indít. A remélt dicsőség helyett fogság várja. Kiszabadítása érdekében a német tábornokok aláírásukkal hitelesített kérvénnyel folyamodnak a választófejedelemezhez, aki nagy társadalomlélektani tudással csendesíti meg a békétlenkedőket. A herceg tökéletes erkölcsiségét játssza ki az érte főlkelte zendülőkkel szemben: vele magával kimondatva bizonyítja vétkességét, majd a reguláris világrenddel azonosulni képtelen, de annak törvényét elismerő embert asszimilálja, befogadja, immár kincstári hűbéssé teszi, ezáltal megszünteti a kettejük közötti értékválasztás lehetőségét.

Így nem — a romantikus hőstipológia szerint való — kivételes erény és kivételes gonoszság erői feszülnek egymáshoz, s ezáltal a darab igen alkalmassá lesz arra, hogy korszerű valóságélményeket közvetítsen. A Homburg és a brandenburgi választófejedelemez közötti konfliktus föloldódása nem a célazonosságon alapuló összefogásra inspiráló romantikus hevületet sugározza Marton László színpadán, hanem azt az ellentétes érzelmekből összetevő kedélyállapotot érzékíti meg, amely korunk gondolkodó emberét hatalmában tartja akkor, amidőn eltűnődik a célazonosságon alapuló összefogást megszervező *brandenburgi taktikán*. A rendezői szándék az eredeti jelentéshangsúlyok módosítására mindenekelőtt a történet modellszerűvé stilizált előadásából sejthető. A színészvezetés következetesen háttérbe szorítja a magukat gyakorta kínáló indulatkifejező hatásokat, hogy ezek ne vonhassák el a figyelmet a cselekményben rejlő gondolati összefüggésekről.

A brandenburgi taktika megleányegítése mellett van a darabnak egy életrajzi vonatkozású jelentésrétege is, amelyet a vígszínházi előadás ugyan csak hangsúlyoz. Az utolsó jelenetben — amikor Homburg a hirtelen reá szakadt élet boldogságától alétan fekszik, majd életre kel — a stilizált díszletelemeket megvilágító, transzcendens derűt árasztó fényben —, nem tudható egészen pontosan, hogy az elhangzó mondatok a halálon innen vagy az életen túlról szólnak-e? Ez, a néző agyában motoszkáló csekély bizonyta-

*Heinrich von Kleist *Homburg hercege* című drámája a Vígsházban

lanság az utolsó művét író szerző élet-rajának ismeretéből fakad. Úgy tesszük, Kleist kivételes lélektani érzékel jelenítette meg Homburg sorsában az önnön szenvedélye hatalmával, szilárd erkölcsi rendjével sújtott egyéniség kétségbeesett küzdelmét identitása megőrzéséért, amely harcot azonban az utolsó pillanatban felváltotta az életöszön diktálta elegyedési-asszimilálódási vágy, s a személyiséget meghatározó kétféle erő már csak a halállal való egyesülésben tudott jótékonyan összefonódni.

A *Homburg hercege* vígszínházi előadása az évad emlékezetes produkciói közül való. Marton László rendezése jól végiggondolt, értő munka. Hegedűs D. Géza szerepformálását könnyíti az eredendően intellektuális színészi alkat

és az ehhez társuló, bizalmat ébresztő küllem, s mint főalak, tökéletes látványi egységben van a színpadi teret betöltő, csillogóan elegáns díszletelemekkel. Bács Ferenc bonyolult feladatot old meg: játéka visszafogottságával, eszköztelenségével kell megfosztania a figurát a romantikus színezetű, negatív jellemtulajdonságoktól, hogy azokat az okosan számító, céltudatos fejedelem személyiségjegyeivel cserélhesse föl. A két főszereplő mellett Mádi Szabó Gábor Kottwitz ezredes (a békétlenek képviselője) szerepében nyújt kiemelkedő színészi teljesítményt. Fehér Miklós díszletei és Jánoskúti Márta jelmezei impozáns látványt teremtenek, jól szolgálják a rendező stilizáló szándékát.

BALOGH TIBOR

HAYDN-MISÉK AZ ERKEL SZÍNHÁZBAN

A zenés misék hosszú évszázadokon át liturgikus célokat szolgáltak, az utóbbi évtizedekben azonban mindinkább tanúi lehetünk annak, hogy megkezdték második életüket, és a hangversenytermek önálló és igen népszerű előadási darabjaivá váltak. Mindenekelőtt Haydn és Mozart miséi, melyek a legmagasabb színvonalon fejezik ki a barokk és a klasszicizmus életérzését, egy az Isten és ember között teremthető kapcsolat gondolati anyagát. A mise komponálásának módja az évszázadok gyakorlatában ha nem merevült is kánonná, végeredményben mégis adott volt, hagyományokra épült. Az igazán nagy mesterek azonban a latin szöveg igazságtartalmának megragadása és kifejezése közben az átélésnek és átérzésnek olyan fokára jutottak, ahol a hagyományok értelmüket is veszíthetik, hiszen ők teremtik meg példájukkal az újabb korok hagyomány-anyagát. Haydn nagyszabású miséiben például bizonyára meglepetést keltett a fúvósok, elsősorban a rezek kiemelése, holott fényes hangzásukkal mintha csak azt akarta volna éreztetni, ahogy az ember ujjongó szívvel magasztalja az Egek Urát. Ez a már-már önálló karakterű fúvós-hangzás teszi oly emlékezetessé a Nelson-mise Benedictusát, s ezt csodálhatjuk meg a Harmónia-mise egyes tételeiben is.

A hangversenylátogató közönség abban a szerencsés helyzetben volt, hogy több Haydn-misében is gyönyörködhetett a különböző bérleti előadások keretében. Előbb Wolfgang Gönnenwein vezényelte — Händel Dettingeni Te Deumának társaságában — a Nelson-misé, majd Ferencsik János egy felejthetetlenül szép Haydn-est keretében a Harmónia-misé.

Wolfgang Gönnenwein már meghódította Budapestet. Először a beteg Karl Richter helyett érkezett, s rögtön hatalmas sikert aratott. Utóbb eseménnyé váltak ritka látogatásai, lemezei pedig közismertté tették nevét és az oratórium műfajában megmutatkozó kivételes tehetségét. Lehet vitatni, hogy a Dettingeni Te Deum alkalmat adhat-e legjobb képességeinek kibontakoztatására, hiszen Händel nagyszabású oratorikus művészetében ez inkább a közhelyet, az átlagot jelképezi. Annál szebb, néhol magával ragadó élményt jelentett a Nelson-mise tolmácsolása. Kitűnőek voltak a tempók, igazi áhítat lebegte be az előadást, amelyet akár tökéletesnek is nevezhetnénk, ha a szólisták legalább átlagos teljesítményt nyújtottak volna. Így csak egy nagy egyéniség formáló erejében és az anyaggal vívott küzdelmében gyönyörködhattunk maradéktalanul.

Hiánytalan élményt nyújtott viszont Ferencsik János estje a Magyar Állami Hangversenyzenekar élén. Róla tudjuk, hogy legjobb Haydn-karmesterünk. Évről évre sallangmentesebb egyszerűség-

gel, oldottabb humorról közelíti meg a mester világát, s nagy része van Haydn hazai népszerűségében. „A medve” elnevezésű szimfónia könnyed, elegáns előadása már megteremtette az est alaphangulatát, melyet tovább mélyített Inhoff Ede nagyszerű szőlőjátéka az Esz-dúr trombitaversenyben.

A meglehetősen ritkán hallható Harmónia-mise megszólaltatása adta aztán az igazi élményt. Az első meglepetést talán a tempó nyugodt, klasszikus kiegyensúlyozottsága jelentette: a közkézen forgó lemezfelvételeken ugyanis a karmesterek nagy része inkább gyorsasági világrekordokra törekszik. Ferenecsik János érezettni tudta, hogy a mű egy, az élete végére érkezett, már min-

dent a beteljesedés fényében látó művész alkotása, aki — meglehet, nem is teljesen tudatosan — összefoglalójává vált egy nagy korszaknak, és egyben kezdeményezője az újnak. A Harmónia-misében harmonikus, kiegyensúlyozott, bizalommal telt lélek fordul Istenhez, hogy leboruljon előtte, s még élete alkonyán is elvigye hozzá tehetségét, tudásának legszebb ajándékait. Ilyen felfogásban szólalt meg a mise, melyből az örökkévalóság biztos tudatának nyugalma, a tökéletesség ígérete áradt. A karmesteri értelmezést kitűnően segítették a szólisták, elsősorban Zempléni Mária és a beugró Takács Tamara.

(R. L.)

MOST IS, MINT MINDENKOR

Az egyház-zene problematikája mögött is valójában az ember belső problémája áll: a világgal és az Istennel való viszony, e viszony élmény-volta és a döntés, amelyre eljutott.

A belső küzdelem — mely ésszel legtöbbször nem is követhető nyomon —, legyen zeneszerző, teológus, muzsikuss, kántor, vagy éneklő hívő, nem kíméli senki emberfiát, mert ez az intim folyamat maga az élet, végső soron a totálissal és a teljességgel való találkozás, a tágasság és a szűköség ellentét-élménye — mely mindig jelenidejű. Végigtekintve korunk művészetén azonban, éppen ez a jelenidejűség kérdőjeles, miként az újkor zenéje esetében is, mely már régóta (valószínűleg a romantika kezdeteitől) a múlt idők mélyébe visszaaraszolván, képes volt újra és újra anteuszi életre kelteni, fegyesen tartani egy máig keresztényi fogantatású európai zeneművészetet.

Az a lényegi és meghatározó változás azonban, ami az embernek lelki alakulásában és magatartásában bizonyos ideje fokozatosan végbemegy, nevezetesen: hogy egy szemlélődő, elmélyült, belső életet élő, személyes tökéletességre törekvő, valójában individuális életfelfogást és gyakorlatot egy közösségi irányultságú, abból merítő és abban cselekvő-résztvevő, magát abban feloldó impulzív életmód lassan felvált és kiszorít — döntő és követelő hatással jelentkezik minden területen, ami ma emberi produktum: hitélet, munka,

művészet, játék, szórakozás, — így jelentkezik a zeneművészetben is. Csoportosabb és változékonyabb lett az élet. Napjaink zeneművei például mind dagabban épülnek improvizatív, rögtönzött elemekből, a muzsikussok alkotó részvételére, tehát lényegében egy kezdeményező, intuitív muzikus-közösségre számítva. A zenei kottakép a lelkesült pillanatot veszi célba, arra tart igényt: a hagyományos kotta-jeleket kiegészítve, néhol felváltva, már egy ősi, s talán még mára sem kiszikkadt képességgel — a bennünk szunnyadó áldozati hajlam új jeleket, új képleteket, új hangzatokat teremtő erejével lép fel. Újakat, saját élményeket — és új formákat kíván. Egy merőben más világban nem is lehet kizárni ezeket. Hiszen a legújabb idők külső nagy kényszerei parancsolták ezt a belső átalakulást. S mivel hétköznapi szokásainkban is — és minden másban, ami e „jelenidejű élet”-ből fakad — szűk-ségszerűen megkötődnek; nem maradhatnak el a művészetekből sem, sem pedig — konkrétan — e belső Isten-ember viszony rituális gyakorlatából.

A mai egyházi zenét, és az egyház-zenei gyakorlatot sem kímélik tehát ezek a változások. Magán viseli hatását a kultusz is, a szertartás, amelynek integráns része a szent zene. A X. Szent Pius által egyházzenei szabállyá lett, és a liturgia belső hármastörvényén alapuló követelmények — a szentség, a (művészi) formák kiválósága és az egyetemesség — olyan eligazító alapot nyújtanak, ami vitán

és változásokon felül áll. Ám a szabályok valójában csak kulcsok, melyekkel nyitni és nem zárni célszerű a művészi lelkületet, különösen, ha az újabb és újabb generációkkal mind erősbödő, a Föld benépesülésével mind időszerűbb ökumenikus szemléletre, a jelen áramlatára gondolunk — a többi (nem római) liturgiára, és a hatalmas vallásosságú harmadik világ, a „színes népek” kultúrájára, akiknek saját spirituális zenéjét megváltoztatni nem lehet, és nem is volna szabad. Hatásuk is mind nyilvánvalóbb, és várhatóan még növekedni fog. Zenei és kultikus formáik, expresszív stílusjegyeik, és a sajátos attitűd ugyanis beszűrődnek a világzenébe. A fiatalság zenei kifejezési eszközként szinte teljesen befogadta, sőt a legtöbb esetben már vallásos érzületének kifejezéséeként is jóformán csak ezzel a világsszerte elterjedt és voltaképpen ősi háttérű zenei gyakorlattal, vagy azok sajátos mai változataival él — épp az elragadtatásra való mind csillapíthatatlanabb éhsége miatt. Ez a jelenség már tipikus esete a közösségi indíttatásnak, mely itt a mindig is különösen nagy hatású zene nyelvén jelentkezik, s ami tagadhatatlanul nagy erejű, és nem pejoratív módon mai, de mert más kultúrákkal is kapcsolódik és kellően még nem kialakult — szokatlan, sőt sokaknak idegen.

Márpedig e hármas-szabály legfontosabbja végre is a szentség; és az egyetemesség igénye sem úgy értendő ma már, hogy mindenütt mindenki ugyanazt az egyfajta éneket fújja. A szentség és az egyetemesség az egyházi zenében e ponton ma élesen ütközik, amennyiben nem pluralisztikusan, hanem hegemonisztikusan fogjuk fel ezt az egyetemességet. Tájékozottságot az egyetemességben, tájékozottságot az egyház útját illetően, mentességet a manipulációtól ebben és a művészi formák iránt, de a szentséghez nem méltatlan művészi minőséget ugyanakkor — ez lenne ma az egyházi zene megoldóképlete, épp a szentség és az egyetemesség, az úgynevezett magas művészet és a közösségi szent zene megújulása érdekében, hogy a templomi közösség a zene jelenidejűsége révén is valódi közösséggé váljék.

Nem különbözik ez a *Motu proprio* előremutató szemléletétől, hiszen a szentség többlete tulajdonképpen és végső soron az emberi képességek többlete, amit a szentség igénye az alkotókban kivált. A *Motu proprio* szabályai valójában progresszív szabályok, ha merjük akként értelmezni őket. S ehhez, a kikerülhetetlenül változó, alakuló világ új stílusaihoz vezető kontinuitás-érzék a legbiztosabb alap.

A magyar egyházi zene öröksége ebben az értelemben nagy könnyebbséget kínált volna, ha nem lépett volna át rajta más lehetőségeivel a kor. Werner Alajos pontosan fogalmazott:

„A magyar népi zenekultúrába és vérkeringésbe bele van ojtva valami a gregorián előkelőségéből és finomságából. Ha tehát a magyar templomokban is az egyház szándékainak megfelelően mind buzgóbban művelik és ápolják a gregorián éneket a nagy elit-kórusoktól a falusi gyermekkarokig, akkor azt a kultúrát adjuk énekeseinknek, amelyik ezer éven át, de főleg az első századokban nevelte a nemzetet, amelyik kifejlesztette és kicsiszolta a népi zenei értékeket, s amelyik ma is termékenyen tudja befolyásolni egyházi komponistáinkat. Templomaink gregorián kultúrája egyúttal mindig magyar értékeket is fog jelenteni.”

A baj csak az, hogy nincsenek a gregorián éneket művelő nagy, elit-kórusok, végképp eltűntek a falusi gyermekkarok, összeszokott, minden jó újdonságra éhes egyházi zenekarokról pedig csak álmodozni lehet. Ez az egyházi zenei gyakorlat mai valósága.

A kontinuitást azonban — paradox módon — végül is maga a változás folyamata teremti meg. Az abszolútumhoz való saját viszonyt, az Istennel való kapcsolatot „a más világ gyermekeinek” is maguknak, és a maguk igényes módján kell megvallaniok — szavakban, művészetekben, cselekedetekben. Immáron úgy, ahogyan erre ők őszintén képesek, és ahogyan ezt ők szentnek érzik. E ponton egy egyházzenei, magyar zenei és közösségi-emberi megújulás lehetősége esik egybe most is, mint mindenkor, amikor remény öntötte el a szíveket.

SZABADOS GYÖRGY

Revue mensuelle — Rédacteur en chef — Chefredacteur: Károly Dorombo.
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 16,50 US dollar

RÉSUMÉ

L'étude de fond de notre numéro ayant pour titre *Science et Weltanschauung* est due au Prof. Tamás NYÍRI de l'Académie de Théologie catholique de Budapest. Dans ce qui suit, nous résumons le chapitre où l'auteur met au point la question souvent débattue entre philosophes, celle de la *Weltanschauung* et de la science, en y procédant par l'analyse de ces deux concepts. En premier lieu, l'auteur relève le caractère subjectif de la *Weltanschauung* qui, en admettant la définition du philosophe soviétique, Teodor Iljich OISERMANN, est une conviction personnelle, provenant d'une option subjective, en matière des questions fondamentales de l'existence humaine. En revanche, la science a pour exigence primordiale l'objectivité du procédé de l'esprit. En deuxième lieu, *Weltanschauung* et science se différencient aussi par leurs objectifs, leurs visées, leur destination. La *Weltanschauung* fait fonction d'un principe d'interprétation en même temps que d'une règle normative, relativement stables, échappant à la contestation. Aussi est-elle qualifiée — toujours d'après T. OISERMANN — pour fixer des objectifs à long terme, pour jeter les fondements d'idéaux socio-politiques, moraux ou intellectuels. De son côté, la science pose comme essentielle le principe de révisibilité des connaissances acquises et ne se laisse fixer aucune limite à ses recherches. Il s'ensuit que la science, tout particulièrement la science contemporaine — telle qu'elle s'interprète à l'opposé de la vision étroite du siècle des Lumières qui tenait au critère de l'universalité des concepts utilisés — est un lieu d'échanges et de controverses, générateurs d'un continuel processus de changement, de mutation; une suite d'activités de l'acquisition et de la systématisation des connaissances acquises, aspirant à une incessante correction des erreurs donnant lieu, à son tour, à une continuelle refonte de ce qui est considéré comme acquis. C'est ce permanent dépassement de la science par elle-même qui, tout en étant à la source de tensions intérieures, est aussi à la source de ses progrès. Comme il ressort de cette confrontation de la *Weltanschauung* et de la science, elles ne sauraient jamais être assimilées entre elles, ni ne sauraient se contredire. Si, toutefois, il arrivait que la *Weltanschauung* ait des prétentions scientifiques, ce serait là une revendication abusive entraînant inévitablement des tensions, des conflits. Un exemple éclatant en est l'affaire Galilée dont seuls les théologiens de l'époque furent responsables commettant une transgression illicite et dans laquelle la foi chrétienne bien comprise n'y était pour rien.

La suite de notre numéro est consacrée au thème de la dépression. Dans son étude, le Docteur Zoltán BÖSZÖRMÉNYI, Professeur de neurologie et de psychiatrie, précise ce qu'il faut entendre par le terme de dépression et en énumère les symptômes. Il conclut son étude en ce qui suit: La dépression est déclenchée soit par un processus pathologique grave ayant lieu dans l'organisme, soit par les effets nocifs de facteurs extérieurs, tel le milieu social, mal supportés par l'individu; d'où la question délicate des moyens thérapeutiques à choisir par le médecin. Il est à noter que toutes les formes de la dépression que nous venons de passer en revue se traitent avec de bons résultats qui, pour être obtenus nécessitent, dans certains cas graves, même l'hospitalisation du malade. Depuis deux dizaines d'années, nous avons à notre disposition tout un arsenal de médicaments antidépresseurs, propres à supprimer les troubles émotionnels ou du moins à en abrégier la durée. En présence de tendances suicidaires, à l'hospitalisation obligatoire pourra être associé le traitement par électrochocs, technique tellement appréhendée par nombre de patients, cette méthode s'avérant la plus rapide. Depuis quelque temps, la chimiothérapie, bien adaptée au

cas, permet de prévenir les états dépressifs cycliques. Dans certains cas de dépression, la psychothérapie a un rôle essentiel à jouer. Dans l'ensemble, malgré le nombre croissant des cas de dépression, le pronostic laisse espérer. — Agoston VÁNDOR fait connaître les méthodes psychologiques qui aident à traverser plus aisément les phases émotionnelles sombres ou bien qui contribuent à retrouver la tonalité normale de l'humeur. — Le Pasteur Endre GYÖKÖSSY, Professeur de psychologie pastorale, attire l'attention sur l'importance de l'énergie psychique — dans son immense majorité demeurant potentielle — dans le combat de la dépression: en effet, par l'activation de l'énergie psychique, la capacité de résistance du croyant face aux assauts des sentiments dépressifs, se trouve nettement accrue; c'est là une ressource majeure dont tout croyant dispose pour son bien à lui aussi bien que pour celui des autres.

Belles-lettres: nous publions le reportage bouleversant — un véritable drame document — fait Imre HEGYI avec une femme qui, malgré sa santé gravement compromise et bravant l'avis des médecins, a accepté tous les risques de la maternité. Le reportage, arrangé pour radiodiffusion par Marta KOVALIK, a fait l'objet, Noël dernier, d'une émission retentissante à la Radio Hongroise. — Deux sonnets de José-Maria HEREDIA dans la traduction hongroise de József SZEGZÁRDY—CSENGERY. — Poèmes d'Ivan BÉKY—HALÁSZ (Canada) — Article du regretté Professeur Sándor BALINT sur la fortune d'une parabole chère aux prédicateurs hongrois du Moyen Age et conservée jusqu'à nos jours dans nos traditions populaires — Méditation sur le vieillissement par Mária S. GYURKOVICS sous le titre *Devant le miroir*.

Nécrologie consacrée au P. Richard HORVÁTH, cistercien, administrateur d'église, député à l'Assemblée Nationale, membre du Présidium de la République Populaire Hongroise et Directeur de l'hebdomadaire KATOLIKUS SZÓ (LA VOIX CATHOLIQUE). Personnalité marquante de la vie catholique hongroise, notre cher regretté tenait un rôle décisif dans l'établissement des bons rapports entre l'Etat hongrois socialiste et l'Eglise catholique.

INHALT

Der einführende Essay unserer Nummer betitelt „Wissenschaft und Weltanschauung“ wurde von Tamás Nyíri geschrieben. Der Autor analysiert das Wort Weltanschauung und den vieldeutigen Begriff den es ausdrückt und der bis heute nicht einheitlich definiert ist. Wenn wir die Weltanschauung als eine grundsätzliche, menschliche Überzeugung betrachten, wenn sie Gegenstand einer persönlichen, subjektiven Entscheidung ist, dann kann sie den Erfordernissen einer wissenschaftlichen Objektivität nicht entsprechen. Es ist schon möglich, dass jemand die Naturwissenschaften als innere Form seiner Weltanschauung wählt, diese seine Entscheidung hat aber keinen universalen Charakter, sondern bleibt individuell, und kann eben so wenig gemessen als experimentell kontrolliert werden. „Die Weltanschauung kann nicht mit der Wissenschaft in Konflikt geraten — stellt Professor Nyíri fest —, und nicht, weil sie wissenschaftlich ist, sondern weil Zielsetzung, Bestrebung und Zuständigkeits-Gebiet der beiden grundsätzlich unterschiedlich sind. Widerspruch würde zwischen den beiden nur dann entstehen, wenn die Weltanschauung tatsächlich wissenschaftlich wäre. Die Wissenschaft ist — in ihrem heutigen Selbstverständnis — nicht mehr dieses unbestritten Gemeinsame was sie in der Zeit der Aufklärung war (also etwas wo allgemeines Einverständnis herrscht), sondern gerade das Gegenteil: ein ständiger Gedankenaustausch und Diskussions-Kontakt zwischen den Denkern; eine sich stets ausbessernde Prozedur des Erringens und der Systematisierung der Kenntnisse, wo die Möglichkeit einer Überprüfung der erworbenen Kenntnisse eine grundsätzliche Forderung ist. Der Fortschritt der Wissenschaft entspringt aus ihren inneren Widersprüchen, während die Weltanschauung ein relativ ständiges, nicht diskutables und einheitliches, sinngebendes und bewertendes Prinzip ist. Den Fall von Galilei können wir ruhig vom Gesichtspunkt des christlichen Glaubens als Irrtum betrachten, als einen unzuständigen Grenzübertritt der Theologen. Aber was für ein Dilemma entsteht in einem ähnlichen Fall für die wissenschaftliche Weltanschauung? Wenn sie der Forschung keine Grenzen vorschreiben will, dann muss sie sich als ein sich stän-

dig wechselnder Vorgang deuten, die ständige Abwechslung wird aber die verhältnismässig weiten Zielsetzungen auf dem Gebiet der Gesellschaft, der Moral, die Begründung der wissenschaftlichen Ideale und Kriterien erschweren oder gar unmöglich machen."

Im weiteren befassen wir uns mit Problemen und Fragen der Depression. Professor Zoltán Böszörményi, Nervenspezialist und Psychiater, bespricht in seinem Beitrag den Begriff und die Symptome der Depression. Zusammenfassend stellt er fest: „Die Depression ist einerseits eine schwere Krankheit, andererseits eine von der Umwelt kommende soziale Schädigung und ihre Therapie bedeutet Problem den Ärzten. Man muss wissen, dass beinahe alle ihre Erscheinungsformen mit Erfolg behandelt werden können, wenn auch der Kranke manchmal im Spital untergebracht werden muss. Seit etwa zwanzig Jahren stehen eine Reihe von antidepressiven Medikamenten zur Verfügung, die die Stimmungsstörungen beheben oder ihren Zeitraum abkürzen können. Bei Neigungen zum Selbstmord kann neben der Behandlung im Spital auch der Gebrauch des Elektroschocks nötig werden, da diese Methode das schnellste Ergebnis verspricht. Der Depression die sich in Phasen meldet, kann neuerlich mit entsprechender Medikamenten-Behandlung vorgebeugt werden. Bei einigen Arten der Depression kommt auch die Psychotherapie in Rechnung. Die allgemeine Lage kann trotz der immer grösseren Vermehrung dieser Krankheit als hoffnungsvoll betrachtet werden.“ — Ágoston Vándor berichtet in seinem Beitrag die psychologischen Methoden die uns im Erleiden oder in der Aufklärung der Gemütsstörungen zur Verfügung stehen. — Endre Gyökösy schreibt über das Verhalten des glaubenden Menschen; er schildert die „Gegennittel“ mit deren Hilfe wir die Depressionswellen in uns selber und bei anderen Leuten überwinden können und wie wir durch Stärkung unseres Geisteslebens von den depressiven Stimmungen loswerden können.

Im Literaturteil veröffentlichen wir eine dramatisierte Reportage von Imre Hegyi und Márta Kovalik, die eine hervorragende Sendung des Ungarischen Rundfunks war. Die Reportage berichtet von einer schwer kranken Frau, die trotz ärztlicher Abratung eine Schwangerschaft auf sich nahm. — Gedichte von José-María de Heredia, Iván Béky-Halász, und ein kurzes Schreiben von Sándor Bálint über das folkloristische Nachleben einer mittelalterlichen Parabel. — Mária S. Gyurkovics: Vor dem Spiegel; eine Meditation über das Altern.

CONTENTS

The leading article of this number is by Tamás Nyíri: Science and Weltanschauung. He analyzes the term: ideology, and its different meanings. „Weltanschauung cannot be conflicting with science — Professor Nyíri states, — not because it is scientific, but as their objectives, their efforts and competence are fundamentally different. Conflicts would rather arise if weltanschauung, too, belonged under the category of science."

The progress of science is the result of immanent contradictions: weltanschauung, however, is a relatively consistent, unified principle that provides sense to things, and at the same time, evaluates them. The Galilei-case can safely be considered as a mistake in the respect of Christian faith, an unwarrantable transgression of authority on the part of theologians. But what dilemma is scientific weltanschauung reduced to in a similar situation? If it is not to confine research work, it has to conceive itself as a constantly variable process; continuous changes, however, will probably prevent new objectives to be set, will thwart the foundation of certain socio-political, moral, scientific events and criteria, — which, according to T. Ojzerman, is incumbent upon weltanschauung.

— The next article deals with the question of depression. Professor Zoltán Böszörményi, neurologist, psychiatrist, concludes his study analyzing the essence and symptoms of depression, as follows: „Depression is partly a serious disease, partly an environmental, sociological harm; thus its therapy falls into the competence of doctors. Medicine can deal with this disease. In case of suicidal mania, apart from hospitalization, the necessity of the much dreaded electroshock can emerge, too, since this is the therapy that brings the quickest re-

sults. Periodical depression can now be prevented by medicinal treatment, too. Psychotherapy might have an important part in the healing of some kinds of depressions. Thus, the situation, as a whole, is hopeful, in spite of the spreading of the disease."

— Ágoston Vándor's article: Depression and low spirits — reviews the psychological techniques available for bearing and cheering up dark mood. — Endre Gyökössi writes about the attitude of believers: of the antidotes that help us get over our own depression and help others get over it, he shows how to get through depressed mood by the means of inner life.

— In the fiction part we bring the feature story by Imre Hegyi and Márta Kovalik; I take the risk! — It is about a dangerously ill woman who has assumed the risk of having a baby — against the medical opinion. — This part also includes the Hungarian version of two sonnets by José-Maria de Heredia in the translation of József Szegzárdy—Csengery, and the poems by the Canadian poet, Iván Béky-Halász, as well as the article by Sándor Bálint on a medieval Hungarian Church parable surviving in our folkloric tradition, — a meditation by S. Mária Gyurkovics on the process of ageing; At the mirror, and finally a review by Gyula Holczer on the book by Alfred Ancel, French bishop: Dialogue on Truth.

Tájékoztató

A GONDOLAT KIADÓ újdonságai közül érdeklődésre tarthat számot a Gottlob Frege válogatott tanulmányait közreadó, **Logika, szemantika, matematika** című kötet, Ruzsa Imre gondozásában. Frege a modern szimbolikus (matematikai) logika megteremtője volt, 1925-ben halt meg, de műveinek tudományos hatása csak az utolsó három évtizedben bontakozott ki igazán. Napjaink szemantikával, nyelvfilozófiával foglalkozó kutatói sokat merítenek szellemi örökségéből. — Vigh Béla könyve, **A jóga és az idegrendszer** hézagpótló munka. A szerző biológiai, pszichikai és idegrendszeri magyarázatokat igyekszik adni, a szervezet életműködésének térképét nyújtja az általa ismertetett jóga-gyakorlatokhoz. Tudatosabbá teszi a jóga művelését, s ezzel jobban elsajátíthatóvá is. Felhívja a figyelmet a jóga-gyakorlatok önfegyelmező és meditatív szerepére, az ún. „autogén tréning” fontosságára, amelyek a lelki problémák enyhítésében és gyógyításában jelentős eredményekre vezethetnek. — Dénes Zsófia **Gyalog a baloldalon** című visszaemlékezései egy eseménydús, hosszú élet érdekességben bővelkedő dokumentu-

maival ismertetnek meg, rendkívül olvasmányos, lebilincselő stílusban, amely mentes minden hiúságtól, nagyképűségtől és öntetszelgéstől. Felvonulnak a két világháború közötti magyar szellemi és művészeti élet nagyjai, barátságok születnek s omlanak össze benne, meggyőződésük támadnak s hitek vesznek el. Személyeskedő vallomás, de kitűnő korrajz is egyben, a magyar társadalmi atmoszféra érzékletes jellemzésére. — Jurij Barabas szovjet irodalomtudósnak **Dovzszenkóról**, a neves ukrán filmrendezőről írt monográfiája bepillantást enged Dovzszenko alkotói műhelyébe: nemcsak filmművészi munkásságát, hanem szépirói tevékenységét is bemutatja, őszinte hangon mérlegelve Dovzszenko sorsának, művészpályájának minden állomását és vonatkozását. Dovzszenko olyan világhírű filmek alkotója, mint A föld, Zvenyigora, Arzenál, Scsorsz, Dal a tengerről, aki — mint a monográfia szerzője megállapítja — „a valóság objektív ábrázolását nem tudja elképzelni a valóság szubjektív érzékelése és értékelése nélkül... aki mindig úgy érzi, hogy nemcsak az események tanúja, megfigyelője, hanem közvetlen résztvevője is.”

HUNGAROTON HANGLEMEZ AJÁNLAT

Sass Sylvia énekel

Bellini: Norma
Ponchielli: Gioconda
Verdi: Traviata, A trubadúr, Macbeth,
National Philharmonic Orchestra
Vezényel: Lamberto Gardelli
SLPX 12236

ára: 120,— Ft

Decca-Hungaroton felvétel

Giuseppe Verdi

Dalok

Előadja: Takács Klára — mezzoszoprán —
Zongorán kísér: Falvai Sándor

SLPX 12197

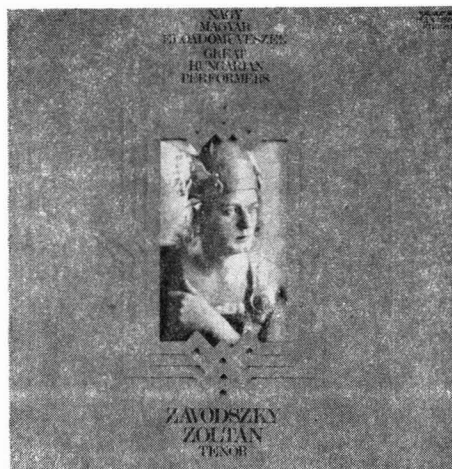
ára: 70,— Ft

Nagy magyar előadóművészek

Radnai György — bariton
Részletek: Verdi: Rigoletto, Otello, Falstaff, Az
álarcosbái,
Erkel: Bánk bán
Leoncavallo: Bajazzók című operáiból
A Magyar Állami Operaház
Énekkara és Zenekara
A Magyar Rádió és Televízió
Szimfonikus Zenekara
A Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekara
Vezényel: Komor Vilmos
Lehel György
Kerekes János
Lamberto Gardelli
LPX 12167

ára: 70,— Ft SLPX 12196

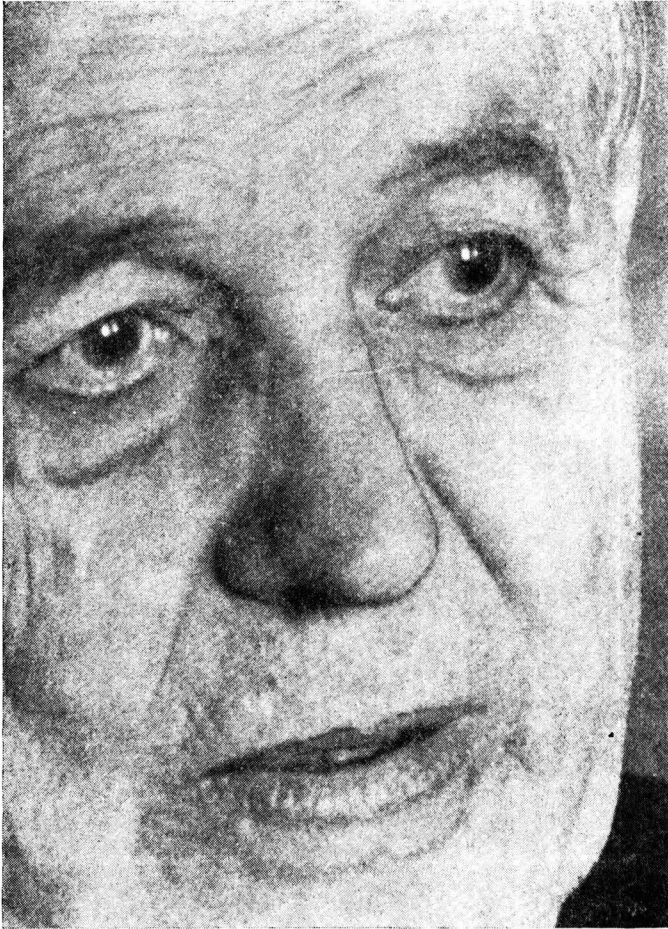
Nagy magyar előadóművészek

Závodszy Zoltán — tenor

Részletek: Wagner: Tannhäuser, Lohengrin, A
nürnbergi mesterdalnokok, A walkür, Siegfried
és Az istenek alkonya című operákból
A Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara
Vezényel: Bródy Tamás
Lehel György
Lukács Miklós
Varga Pál

ára: 70,— Ft

Ára: 16 Ft

† BÁLINT SÁNDOR (1904—1980)

ny. professzor, a néprajz — ezen belül is különösen a szakrális folklór — tudósa tragikus hirtelenséggel elhunyt. Szeged nagy fia a magyar és az egész európai tudományos élet kiemelkedő, emberi és tudósi mivoltában példamutató egyénisége volt. A Vigilia és az Új Ember munkatársát is gyászolja benne.

Cikkét lapunk 446. oldalán közöljük. Munkásságának méltatására a későbbiekben visszatérünk.